

Irodalmi Jelen

XXIV. évfolyam, 269. szám

2024. MÁRCIUS

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.,

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Juhász Kristóf** (kritika),

Csornyij Dávid, **Szalai Klaudia** (fotó, film)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György**, **Makkai Ádám**,
Méhes György, **Szócs Géza**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón: **Petőfi Sándor** a *Nemzeti dal*t szavalja
a Nemzeti Múzeum lépcsőjén. Ismeretlen művész akvarellje

Böszörményi Zoltán

Az óceán partján

*Nem tudom úgy megfogalmazni az időt,
belőle valami minduntalan ki ne maradjon,
mint zenei művekben a szinkópák.
A felhős ég maga a bizonytalanság.
Elbátortalanít, de ugyanakkor lelkesít,
ha végtelennek képzelem magam.
Az óceán partján érzi az ember igazán,
mennyre elhanyagolható hatása van
a természet elemi erejére.
Nincs hova bújni, nincs hova menekülnie.*

Megismerés

*Az extázis dinamikus egyensúlyban van
a lélekkel.
Ha kitörlöd belőle a múltat,
összeroskad a rendszer
annak hiánya miatt.
A tükörben látszik az extázis,
de a morális engedetlenség nem.
A paradigmákat nem lehet az arcra kivetíteni,
inkognitóban ülnek a gondolat pamlagán.
Valami mással kell próbálkoznunk,
nem mindennapival.
Megszabadítjuk a testet a szegektől,
máris térdre esünk a megismerés előtt.*

Bátyi Zoltán

Sophie telefonja

Na, mi van, amice? Hívott már Sophie? Telefonból zuhant rám nosztalgizáló barátom kérdése egy szikrázó nyári délutánon. Békéscsabáról jött a hang, Szegeden hallgattam, de máris egy párizsi szálloda előcsarnokának hűvösében éreztem magam. Bizony, párizsi szállodában, ahol közel harminc éve így fordultam egy idegenvezető felé:

– Kérem, asszonyom, szóljon a recepciónak, ha Sophie Marceau hívna telefonon, mondja meg neki, már elindultunk a városba, és késő este érünk haza. Akkor tud csak elérni, mert sajnos nekem még nincs mobiltelefonom.

Azonnal észrevettem, hogy mosolya leolvad az arcáról, le is csorog, egészen a párizsi divatot színében, fazonjában követő kiskosztümje mellét fedő szövetéig. A mellig, ami mögött hatalmasat dobbanhatott a szíve.

– Sophie Marceau-t mondott? A színésznőt? – buggyant ki a nő száján, amikor néhány másodperc múlva sikerült levegőt vennie. És láttam, már a kosztüm sem hullámszik olyan riadtan, a mosoly is kapaszkodik vissza az arcra, de még nem járt sikerrel. Én pedig bólintottam, és vidáman csillogó szememmel, határozottan felemelt karommal, ami a beléptető pult felé mutatott, jeleztem: azonnali intézkedését remélem, természetesen nagy tisztelettel.

Párizst 1995 frissen érkező tavaszának virágai festették színesre, írnám költőiesre kerekítve a mondatot, de nem láttunk mi addig semmilyen virágot. Pontosabban: nem a virágokat kutatta tekintetünk, amíg eljutottam a Sophie Marceau hívását remélő mondatomig. Előbb inkább a reptér forgatagából szerettünk volna kigyalogolni (Jeszusom, micsoda építmény, egy közepes méretű raktárába beférne egész Ferihegy...), ahol társaságunk minden tagja életében először érezhette át, nem olyan egyszerű ám behatolni egy világváros gyomrába. Ha nem jött volna elénk

fogadóbizottság, talán még most is ott keringenénk a kisebb és nagyobb csarnokok közötti folyósokon.

De a bizottság jött, és érkezett velük annyi elegancia, hogy két kézzel akartuk eltakarni kopott-koszolódott farmerünket, megnyúlt pulóverünket, izzadtságfoltos ingünket. Zavarunkat kedves mosollyal simították el új ismerőseink. Az idegenvezető hölgy pedig elmagyarázta: vendéglátóink azt szeretnék, ha mi, a magyar újságíró-küldöttség tagjai nagyon jól éreznénk magunkat társaságuk (és ide egy energiaszolgáltató világcég nevét kéne beírnom, de azért sem teszem...) vendégeként.

– Remélik, ha nem is tudjuk felfalni szemünkkel egész Párizst, de sikerül annyira megismernünk, hogy meg is szeressük. Éppen úgy, mint a céget is, amely arra készült, hogy tőkeerős befektetőként Magyarországon vesse meg a lábát – gurultak a mondatok. A szépséges szavak pedig már át is karoltak, emeltek, vagy inkább felkaptak, mint egy elhasznált szatyrot a zajos piacon. És vittek, csak vittek, rést vágtak velünk a tömeg annyira feltörhetetlennek tűnő falában, hogy egy világmárkás minibuszba tereljenek.

– A sofőrön Pierre Cardin egyenruha, ne mááán! Ha ezt a kondorosi kocsmában elmesélem... – ámult Laci, aki akkor még csak egy volt a több ismeretlenből, akivel összesodort a delegációs sors, de már ebből az egy mondatából kiéreztem, lesz itt még közös sörözés, és már suhantunk is Párizs központja felé.

Ebéd a Louvre éttermében, ahol próbáltunk úgy közlekedni az asztalok között, hogy cipőnk koszos talpa ne érintse a padlót, még véletlenül sem, ebéd közben pedig magyar–francia szempárbajban értékeltük az erőviszonyokat. Világcég alvezérének felesége tetőtől talpig végigmérte csapatunkat, mosolygós félmondatát talán így fordította a tolmács hölgy: nem is gondolta, hogy mi magyarok ennyire hasonlítunk a franciákra. Kérdése – tudunk egyáltalán valamit Franciaországról? – pedig azt sejtette: ha visszakérdeznénk Magyarország múltjáról, kultúrájáról faggatózva, a világcéges mosoly hamarabb leszáradna arcáról, mintsem lehulljon az első ágtól búcsúzó falevél Szent Mihály útján Ady Endre kalapjára.

– Kérdezze meg, miről beszéljek! A napóleoni hadjáratok alakulásáról, netán Victor Hugo *Nyomorultak* című regényének hatásáról a világirodalomra, vagy inkább arról, miért és hogyan alakult meg a németekkel kollaboráló Vichy-kormány? – fordultam mosolyogva a tolmácsunk felé.

– U... ugye nem gondolja komolyan, hogy ezt így, itt és most lefordítom? – válaszolta, s nem mulasztotta el jelezni, hogy néhány felhő beárnyékolja majd a munkakapcsolatunkat. Azért annyi udvarias mondatot még sikerült csokorba kötni, hogy azt akár még beszélgetésnek is nevezhettük, és már lódult is velünk a minibusz a város ezernyi látványossága felé.

Én pedig beleszerettem Párizsba.

No, nemcsak a Notre-Dame-ba vagy Eiffel mérnök hatalmas vastornyába, nem is csupán festők kicsiny terébe a Montmartre-on, hanem egy hölgybe. A Diadalívtől talán száz méterre lépdelt látogatásunk második napján reggel egy kimondhatatlan nevű szűk utcában, ahova még reggeli előtt besurrantam, hogy meglessem az ébredező Párizst. Kosztümkabátját csak egy gomb szorította a melléhez, szoknyáján lassú, könnyed táncot jártak a ráncok. Lábára francia tervezők legfrissebb kollekciójából talán tíz perce, belvárosi palota halljában könyörögte fel magát a cipő. Arcára sok száz esztendő finomra csiszolt párizsi ízlése és vagy harminc év tapasztalata lehelte a smink színeit. Nyakára, vállára hanyag mozdulattal tekerte a sálát, hadd játsszon a finom selyem a Szajna felől lopódzó széllel.

– Így csak egy párizsi nő tud felöltözni – állt össze szavakká ámulatom, és bámultam a hölgyet, akit a legdurvább vadember sem mert volna leaszonyozni. Néztem, és számban íze lett a madame szónak, fülemben halk zenéje minden kis cipőkoppanásnak. A fák frissen lélegző, tavaszt köszöntő ágai között, a sarki pékség ablakai mögül tangóharmonika hangja folyt szét az utca minden kövére, kávézóból lötytyent elé a tejszínhabos capuccino illata. A sál meg csak ringott a hölgy vállán, integetett, s talán még sanzont is dúdolt, Piaf hangján kínálva Párizs hol vad, hol rejtélyes, hol szemérmes örömeit. Amikor pedig a kék selyem

eltűnt egy csillogó autócsoda ablakai mögött, még elköszöntek redői – viszontlátásra, ámuldozó, szájtáti magyar férfi, valahol a mesebeli üveghegyen túl még találkozhatunk.

Összehúztam magamon a kopott farmerdzsekit, és tudtam: szóba kell hoznom Sophie Marceau-t.

– Lefordítottam a Sophie Marceau-ra vonatkozó üzenetét, és az úr azt válaszolta, természetesen teljesíti a kérését – ébresztett furcsa mosollyal a réveteg álmodozásból az idegenvezető hölgy. Én pedig hangosan kiáltottam mercit, sőt még a beaucoup-t is hozzátettem, oly könnyedséggel, mint aki észre sem veszi a szalon foteljeiben üldögélők és persze a recepciós döbbszent arcát. A recepciósét, aki pár perccel korábban még szánakozó tekintettel járt körbe minket, és talán még szólt is a személyzetnek: pontosan számoljanak meg minden kést, villát, kiskanalat, mielőtt beengednek a reggeliző terembe.

És valóban csak este értünk haza. Hajókázás a Szajrán, látogatás Napóleon sírjánál, talán azon a napon néztük meg a Tuileriák kertjét is, nem tudom. Az viszont biztos, hogy az esti recepciós mély sajnálattal közölte: átvette ugyan kollegája üzenetét, ám Marceau művésznő sajnos nem keresett.

– Eddig – mondtam én. – Eddig... – ismételtem mosolyogva, és újra csak azt kértem, ha bármilyen jelzést kapnék Sophie-tól, azonnal továbbítsák.

– Természetesen (naturellement) – mélyítette a recepciós hangját az el nem titkolható felháborodás. Laci barátom megkibált az utcára, hozzám vágta a kérdést: mit marhaskodsz te ezzel a Sophie Marceau-val, majd még jól a képünkre másznak, és akkor nem lesz se kocsma, se Kondoros, csak jó nagy pofára esés.

– Ha Sophie Marceau keres, igenis szóljanak – dugtam dühösen a számba egy cigarettát. Laci, az én drága jó Laci barátom meg lifttel vágatott a tetőtéri szobáncig, de olyan sietve, mint aki attól retteg, hogy reggel óta biztos ellopták a Békésből hozott házi pálinkáját.

Új nap, újra a kérés (ha Sophie Marceau keresne...), és már le is nyelt a La Défense, Párizs modern üzleti negyede. Mond-

ta ugyan az idegenvezetőnk, hogy a francia eleganciát ötvözi a New Yorkra jellemző monumentalitással. Ám én csak gigantikus toronyházakat láttam, Laci hangját hallottam (Na, ha ezt a kondorosi kocsmában elmesélem...), és Sophie-ra gondoltam, akinél szebb nőt el sem tudtam volna képzelni a beígért esti sétához a Champs-Élysées-n című programhoz.

De Sophie aznap sem telefonált. Sőt, mi több, másnap reggel, amikor már sportszatyraikkal vártuk a minibuszt, merthogy agyó, Párizs, most a francia vidék következik, csak a már megszokott mondatot tudta fordítani az idegenvezetőnk.

– Sophie Marceau művésznő sem tegnap, de még az éjszaka, sőt ma reggel sem kereste – mondta, csöppet sem titkolt, kárörvendő mosollyal.

– Hát akkor így jártam – nevettem el magam.

– De hát honnan ismeri maga Sophie Marceau-t? Maga, aki...

Vártam, hogyan fejezi be a mondatot. Maga, aki még soha nem járt Párizsban, és öt szót sem tud franciául. Maga, aki talán alumínium kanállal eszi a tarhonyás pörköltet otthon, külvárosi bisztró foltos terítős asztalánál. Maga, aki...

De a fél mondatból nem lett egész.

– Én nem ismerem Sophie Marceau-t. Honnan ismerném? Csak moziban meg tévében láttam – néztem az asszonyra.

– De hát azt mondta, hogy ha keresi...

– Igen, ezt mondtam. Nem is egyszer. Mert csodák azért történhetnek. Párizsban, ebben a csodavárosban leginkább. De olyanra is emlékszik, kedves hölgyem, hogy én az ismeretsgünkre hivatkoztam volna? – ért bal fülemtől a jobbig arcomon a vigyor.

– Valóban nem mondta. Sosem mondta – röhögött mellettem Laci, kezében Békésből hozott pálinkás üveget szorongatott, és láttam a tekintetén, már a kondorosi csárdában ül, ahol elmeséli, milyen is az, ha Sophie Marceau nem telefonál.

– Allons-y! – harsogta a sofőr, miközben Párizs zaja, robaja, lüktetése már körbeölelt, meg is markolt, ha jól láttam, még az idegenvezető hölgy kosztümjét is bekoszolta, összegyúrta. De őt

ez nem zavarta. Mert éppen lefordította szavaimat a recepciónak, mert éppen leolvadt róla a jég, ahogy leolvadt az előcsarnokban ülőkről is. És a sok mosoly úgy fordult át vihogós kacagásba, hogy még a csilláron is táncolni kezdtek az üvegdíszek.

– Hallod, mit kérdeztem? A Sophie Marceau keresett-e azóta?
– rántott vissza 2023 nyarába Laci barátom telefonba dörmögött kérdése.

– Keresett. Nem is egyszer. De úgy hallom, a kondorosi kocsmát kapcsolták neki – válaszoltam, és biztosra vettem, abban a párizsi hotelben újra táncolnak a csillár díszei.

LEONARDO DA VINCI (1452–1519 *rajza*)

Mirtse Zsuzsa

Azon a napon

*Azon a napon felgyullad egy erdő,
mérgezett folyóból osztanak halat,
világba szalad, szökik a hamis szó,
repkényként nővi be a málló falat,*

*szövi a hálóját, mint a mérges pók,
száz erős harcosnak okozza vesztét.
Nyomot hagy, átír és megront. Idegen
anyag, mint tetovált bőrben a festék.*

*Nincs két jó út, a választás csak látszat,
a mélyben mindennek eredete egy.
Félretaposod az utat, mint a rossz
cipőt, töri a lábad, messze a hegy,*

*a templomtorony ködbe vész, nincs irány,
nem tudod még, hol ütöd el az estét.
A vers kétségek közt megtalált ima,
összevarrja a félelmeink testét.*

*Fényjátékot látsz, megbicsaklik hited.
Így kinek adsz végül valódi választ?
Légy véráldozat, utolsó vacsora,
karó, amely még holtában is támaszt.*

*Mikor lesz igaz a hetedik szentség?
Beteg a bárány, csak a kés gyógyítja.
Játszottál a rosszal – erre nincs mentség.
Nem tudok aludni harmadik napja.*

Napjátékok, naplevelek

*Egy-egy tárgyba beleakad az idő.
A láb meg egy láthatatlan hurokba.
Úgy nyitom meg őket, mint az ablakot
egy régi szobán, megtörténtünk sorra.*

*Az egyik könnyen nyílik, a másik nem
adja magát, torokban megrekedt hang.
Persze, átveszem a levelet, meg ha
kell, vidd a kabátomat is, nyugodtan,*

*mert az első néhány napon fázni fogsz,
azt mondják, és úgy könnyebb továbbmenni,
ha valamit elhozhatsz abból, ami
nincs. Nagyon nehéz volt gyávának lenni.*

*Ott maradni, hallgatni, elviselni,
nem menni, nem rombolni, megalkudni,
amikor már minden rossz irányba megy –
akkor lesz, meglátod, a legnehezebb.*

*Képtelen sorsok lógnak a falamon.
Csupa vakablak, nincs mögöttük világ.
Játszunk életeket, reggeli napfényt,
túlélést, ha kell, napi feltámadást.*

Sodrásban

*Helyette én gyónok. Az ácsot elküldöm,
és ahogy eddig, megbocsátok ma is.
A szeget is kilöki a tenyér, amíg
édes a vétek, s az áldozat hamis.*

*Örökre rosszul egy, hiába változik.
Továbbmegy, ha érzi, nehéz a teher.
Nincs célja, arca, múltja. Rövid állomás.
Elszáradt karó, amit az Úr lever*

*időnként mellém, mintha támaszom lenne.
Benne váltam hajléktalanná végleg.
Megsebez, bekötöz, átkoz. A semmim lett.
S én rajta, mint kivágott fán a kéreg.*

Van úgy

*Van úgy, hogy a zsákba több kő már nem fér,
hogy csak reszket, de igazából nem fél,
ízetlen a szőlő, a borát issza,
néha még a fehér sem elég tiszta.
Letenné a nehéz batyut, a testet,
utolsó arcára az Úrral festet
hamis mosolyt, régóta érzi vesztét.
Rossz már egyedül elverni az estét.
Nem rajzol többé se kertet, se házat,
mert van úgy, hogy az ember
belefárad.*

*Kuporog, hallgat, imádkozni nem mer,
szeretne még egyszer, ilyen az ember.
Meghúzza magát, nem megy fel a hegyre,
nem számít senkire, főúri kegyre,
üres a perc, az idő hamis márvány,
rongyos kabát alatt didereg árván,
a részből valahogy sosem lesz egész,
kicsorbul kezében az olló, a kés,
nem épít többé se tornyot, se várat,
mert van úgy, hogy az ember
belefárad.*

A felszín alatt

*búvópatakként rejtőzünk
időnként összemos minket
egymással az Isten
mint a szétválogatatlan
piszkos ruhát*

Szív és toll a mérlegen

*nem ítélkezik
nem méricskél
mintha csak Isten játszóterén
pergetné a homokszemeket
most válogat talán egy láthatatlan kéz
magok vagy pelyva közé*

Losonczy Attila

Farkast kiáltó fiú

– Dominik! Ne bohóckodj a biciklivel! Ne menj az úttest közelébe!

– Nagyon kikapsz, ha ezt összetöröd! Nem veszünk másikat!

Ezt kell hallgatnia már három napja, amióta megkapta a két-kerekűt. Pedig már nagyfiú, iskolás. Tud magára vigyázni. Igaz, hogy egyszer a négykerekűvel fellökte a barátját, Noelt, de az tavalyelőtt történt. Régen volt... mégis állandóan felemlegetik neki. Még a nagyiék is. Pedig ő nem ügyetlen!

Dominik rója a köröket a játszótér körül. Egy szakaszon a sövény eltakarja szülei vigyázó tekintete elől. A járda elég széles, a padkán autók parkolnak, járókelők alig-alig járnak erre délelőttönként, így kedvére szlalomozhat.

Újabb kör következik. A járdán éppen egy nagydarab, szakállas, napszemüveges férfi halad, aki a szokatlan meleg ellenére térdig érő, fekete bőrkabátot visel, fekete nadrággal és csizmával. Dominik kissé lassít, és úgy gondolja, most megcsinálja, amit a környék nagymenői: elengedett kormányval fog bringázni.

Csakhogy nem számol a járda apró huppanóival. Az első kerek hirtelen befordul, a bicikli irányíthatatlanná válik, Dominik hiába teszi le lábát, nem ússza meg az esést. Egy csattanás, lehorsolt kéz és térd. Próbál feltápáskodni, mielőtt még Anya és Apa meglátná, mi történt, de már késő.

– Nem megmondtam, hogy ne bohóckodjál?! – üvölti Apa. – Kelj fel, és nyomás haza!

– De Apa, nem én voltam! Az a bácsi lökött fel! – rimánkodik Dominik a távolodó fekete kabátosra mutatva.

– Micsoda?! Hé, állj meg, te szemét! – kiabálja Apa a férfi után rohanva.

Dominik kissé elcsodálkozik, hogy a máskor oly gyanakvó Apa milyen könnyen bevette a hazugságát. Persze megtapasztal-

ta már, milyen könnyű a felnőtteket átejtetni, bár az az eset az ő kárára történt. Amikor két osztálytársa játék közben leverte a virágvázat az iskolai folyosón, az arra járó tanárnőnek azt hazudták, Dominik volt a tettes. A fiú hiába bizonygatta az ártatlanságát, a tanító néni a lányoknak hitt.

Anya papírzsebkendőt nyom Dominik véres térdéhez.

– Ezt le kell otthon fertőtleníteni!

Eközben heves szóváltás alakul ki Apa és a bőrkabátos között, ami lökdösődéssé fajul. Anya felugrik, hogy Apa segítségére siessen.

– Vigyázz, fegyvere van! – ez a sikoltás az utolsó, amit Dominik az édesanyjától hall. Aztán a két dörrenés. Apa és Anya úgynak össze, mint a filmekben.

Dominik számára hihetetlen az egész. Az idegen kezében a cowboyokéhoz hasonló, hosszú csövű, forgótáras, csak jóval ormótlanabb pisztoly füstölög.

– Kellett ez neked, hülyegyerek?! – mordul rá.

Dominik tudja, a napszemüveges hozzá beszél. Hiszen ő okozta a bajt a hazugságával... és most... most büntetésből őt is le fogja löni a bácsi?

A fegyveres azonban nem törődik többé a gyerekekkel. A járda széléhez fut, fél térdre ereszkedve vadul tüzelni kezd egy arra haladó, fekete limuzinra. Az úttest másik oldalán, szinte a semmiből gépfegyveres alakok bukkannak elő, és egymás után eresztik bele a sorozatokat a járműbe. A limuzin pillanatok alatt lángoló koporsóvá válik. A merénylők végül egy szürke furgonnal menekülnek el.

Dominik tudatáig alig-alig hatol el a sebesültek jajveszékélése és a kimerítő rendőrök, tűzoltók szirénázása. Csak áll a felborult biciklije mellett, nézi a földön fekvő Anyát és Apát, akik alatt már sűrű, feketés-piros tócsa gyűlt össze. Tudja, ők már sosem kelnek fel...

Végignézi magán. A ruhája csupa kosz, a tenyere is véres, ráadásul bepisilt. Ki fogják nevetni érte, ha meglátják!

– Hozzátok a gyereket! – kiáltja egy éles hang. Egyenruhások futnak oda Anyához és Apához, ketten a fiú felé tartanak.

Dominikon úrrá lesz a rémület. Hiszen ezek meg akarják verni! Amiért rosszat csinált. Rohanni kezd, ahogy csak bír.

– Állj meg, kisfiú! Segítünk! – üvöltik utána.

Dominik rájuk se hederít. Nem bízik többé a felnőttekben. Csak el innen, el...

– Jézusom! – üvölti mögötte valaki.

A gyerek még hallja a fékcsikorgást, érzi az ütést, amely a levegőbe dobja. Pördül kettőt-hármat, hirtelen a kéklő égbolt tűnik a talajnak, és az aszfalt az égnek. Az úttestre zuhanás már nem fáj. Addigra magához öleli az álomtalan sötétség.

LEONARDO DA VINCI (1452–1519 *rajza*)

Bánki Éva

Túl

*Túlfutottad, túlgondoltad.
És most itt vagy. Gyerektelen,
kopár táj ez: se ösvény, se tenger,
se szerelem. Forró vasbeton-hegyek.
Forró vasbeton-fennsík. Hívhatod tábornak.
Hívhatod repülőtérnek. Vagy csak ideiglenes
várakozóhelynek. Innen már egyenesen,
kerülő nélkül mehetsz a Mennybe.
De a leggyatrábbak sem bomlanak el rögtön.
Kell egy kis idő. Kell valamennyi remény.
Hogy csak túlfutottad, túlgondoltad.
Hogy nem is tehetsz róla. Ha majd szót fogadsz,
kiszabadulsz úgyis. Forró vasbeton-sík.
Hívhatod tábornak. Hívhatod repülőtérnek.
Hívhatod városnak, kikötőnek,
ideiglenes várakozóhelynek.
A legtöbben csak Földnek nevezik.*

Érted?

*Nem a vers. Nem betűk, hangok kompozíciója,
sok összelopott emlék, elmésen egymásba forrasztott
főnevek és igék. Nem az univerzális nyelvtan
legújabb csodája. Nem ügyes kellemkedés.*

*A költészet ennél szerényebb. A konkrét dolgok
művészete. Életre kelti, amit a régi élősködőink,
a szavak elfednek.*

*A versbéli én kicsusszan a jelek börtönéből,
eme kényelmes csontketrecből, csendben körbenéz,
kisöpri a haját az arcából, hogy biztosan
megtalálja téged.*

Nyugalom úgy sincs

*Lent és fent magabiztos, ragyogó egykedvűségben
élnek a lények, de nekem csak a várakozás jut:
a túl gyorsan koszolódó, hófehér ruhák,
a séta a parton, a szív mélyén megrebbenő
halálfélelem. Pedig nekem és értem vajúdik a tenger,
hogy mint a fel-lecsapó madarak, megszülessek,
de ne kerülhessek messzire. Ragadozóapa, ragadozóanya –
amit nem mertem elmondani, azt a szél kibeszéli belőlem.
Vijjog egy madár önfeledten. Sápadt-fehéren vonaglik
a tengerparti utca, megsérteném – még jobban, agyon, igen.
Elfehérédnek a rózsák, a vörösségük már-már hadüzenet.
Még a szerteszórt vércseppek is feldühítik a tengert –
a tengert, aki apálykor elbocsát, dagálykor megkegyelmez.*

Játszva, könnyedén. Már észre sem veszed.

Gáspár Ferenc

Hírek a Mezőségből

Férfi voltam, rettenthetetlen hős. Nem tudom, hogyan kerültem bele ebbe a mesébe, talán azért, mert éjjel jártunk át a határon, éjjel utaztunk árkon-bokron, hegyeken át, nyolc órán keresztül, és én, hogy már másnap dolgozni tudjak, altatót vettem be, mert ülve, a kisbuszban másképpen nem tudok álomba merülni. Csak így lehetett, mert az altató ellenére az állandó zötykölődéstől mégsem tudtam mélyen aludni, hanem valahol az álom és az ébrenlét között lebegtem, csodálattal szemlélve álmaim, melyekben benne voltam magam is, és mégis mintha kívülről láttam volna mindezt.

De lehet, hogy nem is álom volt, hanem valaki mesélte. Egy ember a táncházban. Mert nálunk az is volt: táncház, nem úgy, mint sok székely faluban. De mi nem is voltunk székelyek soha.

Mégiscsak az idegen férfi lehetett. A táncházban. Eleinte fel sem tűnt, mert nem akart táncolni, csak ücsörgött a zenészek mellett a sarokban. Aztán, mikor kimentünk Marcival levegőzni egy kicsit, akkor perdülhetett elénk. Mondok egy mesét, kezdte. Se szó, se beszéd. Csak úgy bele. És a mese rólam szólt...

Tehát férfi voltam, sőt valami vezérféle, mert hatalmas sereget vezettem. Hideg volt, és a szél is fújt, de én csak mentem előre, az ellenséges katonák felé, akiket egyszemű óriás irányított. Az óriás szeméből vakító fénysugár tüzelt, és ha valakit eltalált, az rögtön kővé dermedt. Vörös volt a fény, ördögi. Csak úgy menekülhetett meg tőle az ember, ha nem nézett rá, ezért az ő katonái egyelőre nem is bocsátkoztak harcba, hanem a háta mögé bújtak a szörnynek. Az enyémekek viszont mind többen váltak kővé, dübörögve dőltek a földre. Volt, amelyik azonnal darabokra tört, kőcezek, kőlabák gurultak szerteszét a mezőn, kőfejek ugráltak, pattogtak labdaként mindenfelé. Az óriás döngő léptekkel közeledett. Tudtam, hogy nem szabad ránézni, szembesülnöm vele, mert akkor nekem is végem. Meglengettem hát a parittyám. A benne lévő

kő talán az egyik harcosom szeme volt egykor... Útjára indítottam a szörnyű lövedéket, de még mindig behunyt szemmel. Az ordítás némi késéssel jutott el a fülemhez. S mikor végre fel mertem pillantani, megláttam... A parittyakő belefűrődött a gonosz óriás szemébe, és áttolta a szemgolyóját a koponyája túloldalára. Így a pusztító vörös sugarát most már a sajátjaira zúdította. Azok haltak meg, azok váltak kőrengeteggé mögötte. Az enyémekek ujjongó üdvívalgásban törtek ki, én meg nagy léptekkel indultam előre, győzedelmesen, halált lebírvva, életet birtokolva.

Marci később nem emlékezett semmire, hogy mesélt-e nekünk az ember, aki nem volt falunkbéli. Sőt, mikor belekezdtem az egyszemű óriásról szóló történetbe, végig sem akarta hallgatni. Azt mondta, őt csak a valóság érdekli, a tündérmeséket hagyjam meg a többi asszonynak.

Az iskolában mindig jó tanuló voltam, a meséket is nagyon szerettem, meg a magyar mondákat, és akkor még el sem tudtam képzelni, hogy vannak más mesék, más mitológiák is. Persze a magyar mesevilágban is van olyan történet, amikor a főszereplőnek kivájják a szeme világát, de én akkor még nem sejtettem, hogy ezt a történetet nekem személyesen kell majd átélnem.

Kilencvenben kinyílt a világ. Éppen csak túl voltunk Ceaușescu halálán, a fagyoskodáson, éhezésen, a megaláztatásokon, mikor minden megváltozott. Lehetett menni Magyarba. Harminc nap volt a megengedett, ez igaz, de annál többet amúgy sem bírtak ki otthon nélkül. Eleinte nem is nagyon akarózt. A gyerekek is aprók voltak, Marci, a férjem egyre jobban keresett. Házépítéssel vállalt, összeállt a falubeliekkel, mindegyiket ismerte, tudta, ki a jó munkás, ki a megbízható. De azért csak elindultam, főleg, mikorra a fiam is megnőtt. Még nem volt egészen tizenéves, de már Németbe járt dolgozni. Nem szerették egymást az apjával. Pedig az idősebbik Marcinak mind szebben alakult a jövedelme, dolgozhatott volna nála is. De a kis Marci soha nem azt akarta csinálni, amit az apja. Egyetemre akart járni, Márton ellenezte. Külföldre menni munka után, Mártonnak ez sem tetszett. Kismarci inni kezdett, kötekedett, idővel úgy ismerték a

faluban, mint akire nem bíznák rá a bicskájukat sem az emberek. Amúgy is feszültebbek lettek a népek, romlott a lej, nehezebb lett a megélhetés. Kevesebben jártak a táncházba, és egy szép napon, amikor a délutáni istentiszteletről a többi asszonnal hazafelé tartottam, ördögi dobolás ütötte meg a fülem a kocsmá felől.

Mi ez, ti is halljátok, kérdeztem az asszonyokat, de csak rázták a fejüket. Hallják, de nem tudják. Sietősebbre fogtuk, fúrta az oldalunkat a kíváncsiság. A pokoli hangzavar mind erősebb lett, ahogy közeleedtünk, de még mindig nem értettük, mi ez. Zenére hasonlított, kicsit arra, amit a rádió is közvetített néha, de ez sokkal monotonabb volt, fülhasogató.

Diszkó, kiabált rám egy arra kerekező gyerek, talán a Kispista volt Felszegről, talán nem, végül is egyre megy. És akkor az idegen férfi, aki egykor mesélt nekem a táncházban, de azóta sem láttam, hirtelen felbukkant, és odalépett hozzánk.

– Asszonyok, ez az új táncház. Odaát, Pesten, már mind erre járnak.

Csak csóváltuk a fejünket. A férfi meg, akinek olyan kalapja volt, mint a Gábor-cigányoknak, de egyébként szakasztott úgy járt, akár a kolozsvári ficsúrok, megint csak eltűnt, és én soha többé nem láttam újra.

Énekelt ez az új világ az új szavakkal, hogy laptop meg szmájli, mobil, de az ének furcsa volt, mint az öregember hangja, ha náthás. Mind több időt töltöttem a nagyvárosban, és Nagymarci mind törődöttebb lett emiatt. Kismarcival gyakran összevesztek, az apja nem akart pénzt adni neki a hirtelen ötleteire, a vállalkozásokra, amikbe bele akart vágni. Kismarcinak valami furcsa betegsége is támadt, amire csak borzasztó drága gyógyszereket lehetett kapni, de muszáj volt, mert ha nem vette be az adagját, hát törni-zúzni kezdett nyomban. Ezért is éreztem úgy, hogy sokat kell dolgoznom idegenben... Ha már egyszer az apja nem ad pénzt... nekem kell a fiamat támogatnom. Mert Nagymarci a gyógyszerre adott, de másra nem. Pedig új házat is építettek eleinte közösen, de ott is összekaptak. Az egyik ilyen veszekedés után Kismarci felszaladt a dombra az új házhoz, ami csak az övé lesz, ha elkészül. Fel akarta

gyújtani, csak a szomszédok tudták megfékezni erőnek erejével. És ettől még jobban meggyűlöltek egymást.

Azt hittem, már soha nem lesz béke közöttük. Inkább elutaztam megint Magyarba, pénzt keresni. Nem akartam belefulladásba. Dolgoztam mindennap, takarítottam, nem ismertem sem Istent, sem embert. Csak a szép fiam járt mindig az eszembe! Hogy meggyógyuljon végre... Ott, Pesten kaptam a hírt, hogy Nagymarci nem lát. Hogy megvakult. Közben Kismarci megnősült, gyerekei lettek. Gazdálkodni kezdett otthon, megbékélt az apjával. Akár már korábban haza mehettem volna, de valamiért soha nem akarózott. A pénz csábított, vagy az ördög, nem tudom. Nagymarci viszont nem akarta látni ezt a világot. Ahol nem tudja maga mellett az asszonyát. Ezt az üres, feleség nélküli világot. Másképpen nem lehetett, mert a doktorok nem találtak nála semmit. Csak csóválták a fejüket, értetlenül. Akkoriban kezdett el sajogni az én szívem is. Orvostól orvosig jártam, míg az egyik végül szemembe mondta az igazságot.

– Asszonyom, magának kilyukadt a szíve. Ilyet még soha nem láttam, nem volt hasonló a praxisomban, nekem elhíheti. Köröskörül minden megvan, a két pitvar, két kamra, s középen egy lyuk. Nem tudom, ki tette ezt magával, nem tudom, hogyan lehetne beforrasztani újra. Talán, ha visszamenne a férjéhez. Talán behegedne, megszűnne a fájdalom.

– De már visszamentem – ellenkeztem a doktorral. – Hiszen megvakult. Hiszen nem lát, nem tud semmit sem tenni, ha nem vagyok mellette.

– És most, ebben a pillanatban, ki van vele? – kérdezte ő.

– A lányom – feleltem.

– Maga kell neki. Ha mindig mellette lesz, visszanyeri a szeme világát, és magának is újra beheged a szíve.

Azóta otthon vagyok. A jó hír az, hogy Nagymarci elkezdett árnyékokat látni. Még nem tud olvasni, de a boltba már eljárkál. A szívem is mintha kezdene megnyugodni. Az orvos elköltözött egy másik városba, utána, azt mondják, egy harmadikba ment. Ugyanúgy nem láttam soha többé, mint ahogy az idegen férfit sem, aki a mesét mondta egykor.

Dorozsmai-Szabó Eszter

Mester és tanítvány

*Na most kihúzó a lábad a saruból, és megmoslak,
alaposan megmosom a lábad,
mert ráragadt az utcapor, meg az állatok mocska,
látod, ígkellteni és már teljesen tiszta vagy,
akielsőakarlennilegyenutolsó,
ha üldöznek örülj, nagy lesz a jutalmad,
ne irigykedj azokra, azokra akik látszólag boldogok,
mert lesz ítélet, ami igazi súlyt ad ennek a földi életnek,
ami itt van az könnyű, és elfújja a szél,
elmegyek, helyet készítek, ott lesz majd maradandó városod,
itt mindig gyűttmentleszel, másik ország polgára vagy,
először megtöltöm az edényt, és vizet melegítek a tűzön,
nem hideg vízzel akarlak megmosni, a teknőbe töltöm a forrót,
mellé hideget hozok a kútból,
igen a kútból, ami nem élő víz, mert az én vagyok,
én olyan víz vagyok, ami után nem szomjazol meg,
ne a repedezett örömök kútjából szürcsölgess,
gyere hozzám, és élő víz forrásává leszel,
legyél víz te is, ami lemossa a sebet a térden,
kimossa a csipát az összeragadt szemekből,
akielsőakarlennilegyenutolsó,
a kezembe veszem a lábad,
először az egyiket, majd a másikat mosom lassan,
a talppal kezdem, majd a lábfej erezetén,
az ujjcsontok mentén végighúzó a rongyot,
az ujjaid közti koszt is eltávolítom,
kívül már tiszta vagy, értsd meg, hogy nem az teszi mocskossá az embert,
ami bemegy a száján, vagy a kezére és a lábára tapadt állati sár,
hanem, ami a szájából kijön,
igen, figyelj a szavaidra, hogy mit beszélsz,
egy szó rombadönthet egy életet,*

akielsőakarlenmilegyenutolsó,
szárazra töröllek, egymás után mindkét lábadat az ölembe veszem,
nézd milyen mocskos lett a víz,
a virágra öntöm, örül neki, magásra nő majd,
szirmot nyit, befogadja a méhet,
még az undorító legyeket is, ami beporozza majd tavasszal,
vagy a szélre bízza magjait,
nem aggodalmaskodik semmin, tudja, hogy gondoskodom róla,
most gyere, ülj az asztalomhoz, együk meg a páskabarányt,
én vagyok ez a bárány, leölnek majd, a vérem az ajtófélfádra kerül,
megment a haláltól, megment az öldöklő angyal kezéből,
mint akkor Egyiptomban, a kivonulás előestéjén,
megtöröm a kenyeret, ez is én vagyok,
ropogós bőrömet dárdával szúrják át holnap,
kiöntöm poharadba a bíbor színű bort, amin most szépen átsüt a nap,
halvány foltot fest az árnyék az abroszon,
nem koccintok veled, izzadok,
nekem kell kiinom elsőként,
de lehet, hogy kiiszod majd te is,
ez az én vérem,
szép piros vér, fehérrel kevert,
bugyogó lávafolyam, mely elégeti az utcán felgyülemlett szemetet,
körbemossa a lábad, végig szalad a sikátorokon,
a macskakövek repedéseibe, minden repedésbe beékelődik,
akielsőakarlenmilegyenutolsó.
Indulhatunk.
Te csak arra vigyázz, hogy el ne aludjál!

Pataki Tamás

Delibláti próféciai

Sárkányokként szétterülő, óriási porfelhők lebegtek a falu egén.

Hatalmas portestük végigsúrolta a háztetőket, pikkelyeik beleakadtak a cserepekbe, s azok lepotyogtak, röpítőre törtek. Ám vezérük, a fekete sárkány hasát felszakította a templom fémkeresztje, és olyan sűrű, sötétbarna por ömlött alá a gyomrából, hogy betemette az egész templomtornyot. Még a harang nyelvét is megkötötte, csak tompa harangszó úszott a porfelhőben, erőtlően visszhangú.

„Az egész falut elnyeli a sárkány, ezt mondja most minden agyalágyult” – dörmögte nagyanyám. Fekete kendőjével eltakarta a száját, úgy állt ki a tornácra, hogy nézze az égi sárkányviadalt. Dömével az ablakból lestük a viharfelhők vonulását s a porördögök incselkedését. Minduntalan az utcát figyeltük, mit hoz és mit visz a szél, vártuk, hogy begördüljön szerünkbe egy igazi ördögszekér, s nagyanyám figyelmetlenségét kihasználva kisurranjunk, utána eredjünk, hátha kincshez vezet, vagy a pokol tornácos vaskapujához. Gondolatainknak nagyobb volt a füstje, mint a lángja, hisz amint csattant az ég, menten inunkba szállt a bátorságunk, egyikünk sem mert volna megküzdeni a hatalmas viharsárkányokkal; ám kuncogtunk is, hisz tudtuk, hogy azok csak nagyanyánk mesekönyvében laknak, lapjait csak belülről égetik, ezzel szemben istennyilát már láttunk fába sújtani, sudár fát pedig szénné égni.

Sejtettem, hogy most min gondolkodik nagyanyám, és miért tartja tökkelütöttek gyülekezetének a falu sokfajú népét. Abban hitt, hogy a szélorkán felkavarta a delibláti sivatag halotti porát, és most elfújja valahová messzire, azokra a tájakra, ahol megszűnik a fájdalom. Titokban talán megnyugvást érzett, hogy nagyapám halotti porát is elsodorja azokra a messzi vidékekre, melyeket sosem érhetünk el, sem gyalogosan, sem lovon.

Ha nem is ördögszekér, hanem egy cigánygyermek bukfencezett végig az utcánkon, botladozva futott a purdé, fejvesztve mendéket keresett, vagy ekhós szekeres társait. Fölötte cikázott az istennyila, idáig látszott, hogy a torkában dobog süldőszíve.

„Hiába futsz, purdéja, úgyis utolér a sárkány, kiszopja csontja-id velejét is!” – kiáltotta utána nagyanyám, és jóízűen nevetett a kis pária szerencsétlenségén.

Ismerős, vénasszonyos kacagásából kibontakozott egy sötét árnyalatú, sátáni kacaj. Abban a pillanatban fekete kendője mintha rátekeredett volna az egész testére, s csak az orra lógott ki ebből a feketeségből, mint a vasorrú bábáé. Kisvártatva e fekete múmia fátylai alól nagyanyám hajadonarca nézett velem farkasszemet, mintha leplei alatt évtizedeket fiatalodott volna. Szakadatlanul villámlott, és az egész szobában visszahangzott az a furcsa sátáni kacaj, és az egész szobát kivilágította nagyanyám lányos tündércarca. Féltreöktem szegény Dömét, olyannyira megrémültem, és futásnak eredtem, egyenesen az utcára. Nagyanyám még utánam kiáltott, hogy mi ütött belém, hová a fészkes fenébe rohanok, de e szavakat a jelenésnek tulajdonítottam, így hát szedtem a lábamat, tüdőre szívtam a poros levegőt, és jobb híján a cigánygyermek után loholtam; ha szerencsém van, utolérem, és lesz kivel osztoznom szörnyű félelmemen. Már elhagytam a Populék portáját, és jobbra fordultam, zsákutcába, itt istenbizony utolérem a kis mocskost. Meglepetésemre a cigánygyermeket sehol sem találtam, mintha elnyelte volna a fekete föld, vagy porrá fújta szét az orkán. Földbe gyökerezett a lábam, úgy éreztem, mintha körülöttem mérföldekre kiürült volna a vidék, és gazdátlan faként vagy villámcsalétek templomtoronyként egymagamban állok a puszta közepén.

Rémületem szent pillanatában észrevettem, hogy egy csűr mellett áll, félszegen, és azt hihette, hogy üldözöm – s mindez igaznak is bizonyult –, így hát fogta magát, és a kertek alján továbbiramlott a rét irányába. Sugallatra, vagy azért mert úgy hittem, hogy a villám engem is üldöz, átmásztam a kerítésen, és kergettem, mint egy pandúrdetektív. Fittyet hánytam már a vihar-sárkányokra s isten zúgó nyilaira. A cigánygyermeket elnyel-

te a napsárga kukoricás, ámde gyorsnak teremtett az Isten, nem tévesztettem szem elől, hisz hallottam a száraz suhogását. Rohant, rohant, míg nem egy akácós szélére értünk. Akkor megállt, és szembefordult velem. Mosolygott, amolyan agyalágyult mosollyal, ahogyan nagyanyám mondaná, és repesett az örömtől. Nem értettem, hogyan válhattam pandúrból egyszerre bohóccá, ám hamarosan megértettem, hisz hónom alá nyúlt, felemelt, s vitt is magával egy hórihorgas cigány az ekhós szekeres táborhelyükre. Szénfekete hajú, varkocsos, piszkos inges férfiú ragadott el, érthetetlen nyelven szólt hozzám, úgy hittem, hogy gombóc akadt meg a torkán, és képtelen rendesen megformálni a szavakat. Énekelve beszélt, én meg rúgkapáltam, és megharaptam a kezét, furcsa íze volt, mint a perzselt disznónak. Ő csak nevetett. Féltem, hisz tudtam, hogy a rühesek gyermekeket rabolnak, és elhajtják az Adriára, ahol jó pénzért nyélbe ütik a bőrüket. Onnan pedig egy rozoga hajón oda viszik őket, ahonnan képeslapot sem lehet hazaküldeni.

„Pss!” – szólt rám az őscigány, majd belehajított egy ekhós szekérbe, és máris eltűntem az asszonyok tarka rakott szoknyáinak örvényében, kaleidoszkópban sem láttam annyi kacér színt és árnyalatot, mint azok sűrűjében. Rubintszirmú rózsák, lila és zöld indák kápráztatták szememet, minden villámlásra kigyúltak, akár a lampionok, s már azt hittem, örökre ebben az álomvilágban maradok. Vihogtak, fogdostak, csípték a fenekemet, és azt mondogatták, hogy „túró eladó!”, „túrót vegyen, naccsága!” Tiltakoztam, erélyesen paskoltam a lábukat, de csak kinevettek, csipdesték az orcámat, „fehér a purgyé, mint az orda!”, és az egyik javaslatára odaadtak a „dajnak”. Matrónájuk a szekér fenekében csücsült, szótlanul, akár egy kövér bálványszobor. Szemére vastag hályog képződött, vaknak véltem, mégis úgy éreztem, hogy a vesembe lát. Püffedt kezébe vett, hatalmas ölébe ültetett, és szaglászni kezdett. Ezernyi ráncba rendeződött az arca, amint szimatolta a fülem s az ágyékom tájékát, majd rémülten felriadt:

„Haláltól búzlik a cigno csávó. Hívok neked zoralo angyelot, hogy vigyázzon reád!” – mondta, s reszkettem, mint a kocsonya,

mert ki tudja, mitévők lesznek velem, lehet, hogy megfőznek vacsorára, vagy arra kényszerítenek, hogy feleségül vegyek egy málészájú, pisis csajt. Szentenciája után a többiek hozzám sem akartak nyúlni, nehogy megfertőzzem őket halállal. Kint már az utolsókat dörögte, kezdett elülni a vihar, és abban reménykedtem, hogy kiszabadulhatok.

„Lubnyik! Vigyétek el a fehér orda úrfit Phuro Benghez. Vigyétek el, mer látnia kell, mer nagy időkbe keveredik a fehér úrfi. Jobb, ha tromako lesz, meg kell kapja tőle a jilot.”

Jajgattak a cigány fehérnépek, egyikük sem akart Phuro Benghez kísélni, hát visszahívták – jobban mondva visszakönyörögték – a szénfekete hajú, hórihorgas férfit, elkiabálták neki, hogy kihez kell vinnie. Vonakodott, szívta a fogát, a legfiatalabb csaj még a csicsét is elővette, lilás bimbóudvarából kimeredő, szivacsos bimbóját már rágta csecsemőszáj, és azzal kecsgettette, hogy kedvére fogdoshatja, csak vállalja a félelmetes küldetést.

„Még korno!”¹

A disznóízű nagyot köpött, párszor káromkodott, majd felnyalábolt, mint egy krumpliszásákot, és magával vitt – lehet, hogy a csicsre fájt a foga.

A delibláti sivatag irányába indultunk, s nem értettem, hogy miért pont oda visznek, hisz a halottakat felkavarta a szél, a levegő emlékektől sűrű, könnyen meg lehet fulladni. Vihar idején különben sem érdemes bemerészkedni a sivatagba, mert sokan elvesztek vándordűnéi között. Amikor a pásztorok sátoros ünnepekkor bejönnek a faluba, olykor mesélnek az égben szálló lúdvércekről s egyéb kísértetharamiákról, de a legszebben Gyula apó mesélt, miközben pödörte bajsát, és rögtön lángra gyúlt a mesélőkedve, ha lopva pálinkát vittünk neki, mikor nagyanyám éppen a tyúkkopasztással bíbelődött a konyhában. A pálinka tüze felperzselte képzelőerejét, csak úgy ömlött belőle a szó, és olyan szépen mesélt, hogy órákig elhallgattuk volna szalonnaízű, barackpálinka zamatú szavait. Eszembe jutott, mit mesélt a nagy delibláti viharokról, amikor a fürge forgószelek magas oszlopo-

¹ kemény

kat emelnek a porból, és felkavarják a sivatag homokját. Ha becsukom a szemem, most is hallom a hangját, amint elregéli, hogy „tölcsérszerű örvények keletkeztek, melyek karcsú tornyokká nyúltak, a por erődje, ezernyi karcsú toronyváros épült a sivatag fölött, s az öreg pásztorok ilyenkor azt mondták, hogy a láthatatlan égi városra fújta a szél a homokszemeket, melyek láthatóvá, kifürkészhetővé tették az égbe épített világot, ám mindez nem látszik sokáig, az ég néha megmutatja kincseit, és nagy ritkán leereszti a szivárványhidat, ám azon csak azok tudnak fellovagolni, akinek lelke könnyűvé lesz, mint egy porszem, s a szél felkapja, az égbe ragadja, akár egy ráró.”

Lehet, hogy az őscigány elcsípi a szivárvány szélét, felmászik rajta az égi porvárosba, és otthagy engem a láthatatlan világban. Nos, azt nem bántam volna, sőt, örültem volna, hogy megszabadulok a földi sártól, mely úgy nyomott, mint leveleket a bronznehezék. Már bent jártunk a sivatag közepén, körülöttünk izegtek a dűnék, és csalódnom kellett, hisz az őscigány sehol sem találta meg a szivárványhidat. Ám észrevettem, hogy egy hatalmas barkán szélárnyékában egy ember ül, törökülésben. Alighanem az a bizonyos Phuro Beng lehetett. Az őscigány lesütötte a szemét, nem akart, vagy talán nem mert Phuro Beng szemébe nézni. Letett, és noszogatót, hogy egyedül menjek tovább. Phuro Beng szikkadt, szálkás cigány vénembernek látszott, hófehér haja öregistenesen keretezte az arcát, szakállát befonta és a vállán hátravette. Nem féltem tőle, hisz aszott aggastyánoktól mi félnivalóm lehetne, annál inkább féltem a szénfekete hajú őscigánytól, aki arra ügyelt, hogy el ne fussak Phuro Beng elől. Megálltam előtte, és noha nyitva tartotta a szemét, nem engem vizslatott, hanem valahová a távolba révedt. Hirtelen szólalt meg, mint a halál.

„Behunyom a szememet, hogy végre lássalak is, ordás úrfi.”

Csukott szemmel, szótlánul gondolkodott, majd az övéről leakasztott egy kést. Ösztönösen hátranéztem az őscigányra, ám nekünk hátat fordított, mintha nem különösebben érdekelné, hogy kettőnk között mi történik. Azt hittem, hogy végem van, íme, megnyúznak a cigányok, és agyoncifrált csizmát csinálnak

belőlem, vagy szíjat hasítanak a hátamból, pedig a gyermeki bőr nem lehet oly tartós és szívós, mint a felnőtteké, hisz még nem cserzette ki az idő sava. Könnyörögni nem támadt kedvem, olyan súlytalanná kezdtem válni, mint a körülöttünk kavargó porszemek. Phuro Beng megemelte a kését, az égbe nézett, és felkiáltott.

„Beng khijel a lime! Ável a ágor!”²

Nem értettem cigányul, és furcsa módon mégis értettem, hogy mit mond. Kését beledöfte a mellkasába, és iszonyú erővel elkezdte kettéhasítani a mellcsontját. Úgy megijedtem, hogy bepisiltem, csorgott alá lábszáramon a meleg húgy, közben örvendtem, hogy mégsem belém vágta a kést. Serényen dolgozott, iszonyú erővel, melyet nem néztem volna ki vékony karjából; és a legfurcsább az volt, hogy míg az öncsonkítást végezte, egyetlen csepp vér sem folyt ki belőle. Végül elhajította a kést, farkasszemet nézett velem, belenyúlt a sebébe, megfogta a bordáit, és kitérta őket, akár egy szárnyasoltárt.

Véráztatta rózsafejek hullottak ki belőle, és őszi avarillat áradt a belsejéből, lehullt falevelek szaga, meg némi ibolyabúz. Nem is értettem, hogyan férhet ennyi minden egy ilyen aszott cigány vénemberbe. Az égbe nézett, és folyamatosan azt kiáltotta, hogy „Beng khijel a lime! Ável a ágor!”

Rettenetemet fokozta, hogy szörnyű öngyilkossága ellenére sem vitte el a halál.

Egyszer csak megfogta a kezemet, és magához rántott.

„Tromako jilo, tromako jilo, úrfi!”³

A másik kezével benyúlt a mellkasába, matatott bent egy keveset, majd kitépte mákfekete szívét, és a markomba tette.

„Tromako jilo, tromako jilo, úrfi!”

Kitátotta a száját, és jelezte, hogy egyem meg. Vonakodtam, de akkor még erélyesebben noszogatótt, és beláttam, hogy különben nem szabadulhatnék meg tőle. Még dobogott a mákfekete szíve, és amikor beleharaptam, ficáncolt, mint egy halacska. Ám

² „Az Ördög szarik a világra! Jön a vég!”

³ „Bátor szív, bátor szív, úrfi!”

könnyű, omlós volt, mint a madártej gombóca, és mákízű. Megettem, lenyeltem, ő meg elégedetten bólintott, hogy abszolváltam a vizsgáját.

Azon nyomban hátrahanyatlott, és testét pillanatok alatt porrá bomlasztotta a szél, belesimította a barkán oldalába, mely gyorsan továbbvándorolt, és eltűnt, mintha ott sem lett volna.

Az őscigány torkon ragadott, és rossz magyarsággal megfenegetett:

„Házámehecc ordaképű! De há errő ejár a szád, fojtlak meg a brantos naccságáddal együtt.”

Bepisiltem, megettem egy cigány szívét, és torkon ragadott a másik, mit mondhattam, bólogattam, hisz bármit megtennék, csak jussak haza, ígérem nagyanyám minden aranyglóriás szentjének, hogy többé sosem kóborlok el Döme mellől, és örökké csak az ablakból lesem majd a viharsárkányok vonulását. Az őscigány a kukoricásig kísért, majd seggbe rúgott, és a falu felé hajtott.

„Arra ne!”

Amikor nagyanyám színe elé kerültem, villámgyorsan döntött, ideje sem maradt felháborodni, egyenesen a szíjért ment, hogy jól elverjen. Miközben a fenekemet ütötte, folyamatosan mondta, ezerszeres ismétléssel:

„Pisis nadrággal, feketevéres szájjal jöttél haza, nem tudom, hol voltál, miféle disznóvért ittál, hát nesze neked, véres seggkel sz fel innen, hogy eszedbe ne jusson többé kirohanni a zivatarba, hálátlan kölyke, ördög rusnya fattya!”

Döme kárörvendően nevetett, ám egy pofont neki is felszolgáltak, hogy hallgasson, és sírva elballagott. Álltam a sarat, álltam az ütések, bátorságot adott Phuro Beng szíve, ám sejtetem, ennél jóval zordabb és mostohább időkre kell tartogatnom az igazi erejét.

Viola Szandra

Hidegfront

*Sziklaszirttel, hullámtöréssel álmodsz,
miközben a szomszédos ház szélkakasa nyikorog.
A hidegfront átvonulása
szélfordulással jár,
olyankor mindig az északi erdő zúg hangosabban,
olyankor mindig tengerről álmodsz és
teljesen nem ébredsz fel napközben sem.*

*Minden perc szétrebbenés,
gyakoribbak a késések,
sejteni lehet, hova fújja olyankor
az órákat a magasabb légáramlat.*

*Szarvascsorda dübörög át,
patadobogásukat mellkasodban is érzed,
akár légtömegek összetorlódását a magasban.
Egy apró erecskét összeroppant
a légnyomás, nem tűnik fel,
de egy nyári emlékedben megváltozik
ruhája színe és egy-két vörös hangulatú mondata,
ezentúl mindig rosszul emlékszel vissza,
pontatlanul, fátyolfelhősen.
Fájdalom hasít a tarkóba,
bolyongásban felismerés,
fel- és lebukik a parthoz közel egy bálna,
a tenger nem tükrözi olyan pontosan az eget,
mint a kisebb tavak,
a frontokat jellegzetes felhőképek kísérik,
az Atlanti-óceán felől érkező gondolatok
többnyire csendes esőt hoznak.*

Vízben

*Vízben fogantál,
a tenger jóságát örökölted
és a lebegést,
te elúszhatsz a titkos sziget mellett,
hogy megismerd
a feltámadás-vérű nemzetséget,
akiket a nappal koronáz;
ők éjjel is nappalokról álmodnak,
így élnek örök fényességben.*

*Fehér csontból van a bőrük,
olyan kemény,
lehetetlen bennük kárt tenni,
sebezhetetlenek,
igaz, még soha nem jutott eszükbe
magukat vagy másokat bántani,
nincs is rá szavuk,
ha beszélnek, szájukon fény árad ki,
ha beszélnek, csak azért teszik,
hogy általa nővessék az erdőket.*

Nagy Zopán

Átjárások / Nyelvi nyámmogások...

Füzetekben talált töredékek, belső hangok:

Aki látja az illatot, és hallja a színeket: az át(v)érzi az ihletet...

Barcelona: Una Casa de Locos! – Kitűnően aromás rumos kávé mellett: egy tört én történetét hallgatja két énem: Carlo Cigara* (herceg, kém, főkereskedő, államfő) historiáiról szólnak a töredékek...

Az olasztörökspanyolkatalán férfi Juszuf pasa öcsköseként, II. Philip udvarában, többek között sok-sok különc (úrhölgyúr) társaságában, főképpen Konstantinápolyban: követni-való kalandorrá vált...

*Cigara: aznap délelőtt a rumos kávéim neve volt...

STD – ezt írták fel a tükörrre – mégpedig menstruációs vérrel – egy női luxusmosdóban. Ó, a kellemetlen kifejezés: *Sexually Transmitted Disease*, avagy: a szexuális úton terjedő betegségek (pl. szifilisz, kankó, herpesz, AIDS, HPV, chlamydia, trichomonas...) összefoglaló neve...

Savaria Szépe: Combkehely Kisasszony felsikoltott!

Tükör, tükör, speculum, speculatum... Spekulum: hüvelytükör, méhtükör, Cusco, bekuckózás helyetti kínzó gyógykacsa: nőgyógyászati műszer, mely a hüvely és a méhszáj – a méh hüvelyi részének (*portio vaginalis uteri*) – feltárására, láthatóvá tételére szolgál...

És most nézzünk kedvesünk, hitvesünk, leányunk tükreibe: szem-, lélek-, szépitészeti- és egyéb mély-tükreibe, és mondjuk ki (jóteknőny füllentéssel súgjuk a fülébe), hogy: *Sine morbo ginec!*

Piran! Župančičeva, Sarajevo '84, Verdijeva ulica... Vissza a törzshelyekre (az ismert és ismeretlen érzésekbe), a szavakon túli savak visszaállítása nyomán: *Bezgov, penina, menta, limeta... Zveplov dioksid in sulfid...* Majd magányos bolyongások és (ön-reflektív) virrasztások:

a padon *ál-random* antimimikás *intenzitás* neszlik: 03:23-kor ismét roppanó, elnyomott végtagok, visszareccsenő bordák, semmi alvás, átfázott, beszakadt hát...

Farkasok órája, arctalanok órása vicsorog-foszlik el a Hold-felhők rajzolatain át... Eső... Szakadás... Terasz-ernyő alatti, hajnali gubbasztás, köveken fekvés és pitymallásközeli, 4 óra utáni baktatás az üres tereken, lejtőkön és sötét síká-tor(k)okban... De 05:45-re már derülget az ébredező ég...

Ismeretlen (szárny- és neszrengéstelen) csípések hada és időleges arczsibbadás teríti be jelenlétemet. Tengeredik a pitty: a hullámok egyre nagyobbakat folyamat-csuklanak...

'80-as Caffé Bar, kávémba kába szűnyog száll... Julius Meinl-illat illan, s legyint meg megint: augusztusi guszta szerint... Caffé Neptun, tengerre tekintő terasz, fény-áradat (szeretteimre várok)... Órák telnek így: holtpont-hullámozás, katartikus nyomás, mámoros fáradtság, 3 aperol reggelire, és még valami... Analóg exponálások, hangulat-sávok, elrágott szavak, réteges gond-gubancolások, szimultán átjárások...

A dombon, a szakadéknál, a Szent György templom alatt egy sérült alak(tan): alig haladva kattan, maga-magába *szalad*, neki már előre és hátra sincs sok... Lábaira rárohadtak a *félreértett*, széttaposott, *gyógy-ászati* orthosisok...

Kantina Klet (Canita Letk, Ketlina Cat)... A 300 éves prés nyomása (delejes reggel óta nyom Mása) a lugas fény-foltos árnyékában (á-ban, dūr-ban, kurta k-ban)... Malvina *máj-vin* színezzet víziója: Vinakoper Malvazija, gin+szóda!

Kisvágatva, kifordított *én*-ből a nemlétező *ő*-be:

kín-rímek kenhető rémje és keserűje gyomroz hőbe...

Granda-vide tor-tillakroii-ááá! – hangzott-ringott a bölcs ő-ből, vagy azon felül, ki tudja már? – Elevezernyi árny-mártoga ott: a hüllőből... Ki-nem hüllő uni-nesz! Nyiktonyé: aggszűz-futam, à la carte guta-ma... Kagylumutandus mutagett!

Elvi Ekhben: *vse ní tako, kot se zdi. Avagy: non tutto é come appare...*

(Piran, Coastal / Obalne Galerije – Civic / Mestna Galerija, 2023. aug.)

- - -

Mindeközben, a résnyire hunyt szemek mögött mond(ol)atok eltájolása, befelé terjeszkedő látképek monológ-festése, (f)elfolytatása zajlik:

Lili(th) és Sophia – mint
endorfin kópia: kint

járták a benső ráfot,
és inger-kínjuk ráfog-

ja az indigó-kenetek foltjait a netovább-kisvárások balladisztikus, balansz-sistergés siratóénekei által: a görögös rögös hörgők dél-francos-balkánosan ösztönös költ(ész)ének-törmelékes, légies, kéreg-lehántó, combtárogató-párologtató identitá[®]-s-ideiglenes-virulás éjjeleire... Oda(kozma) is!

A tenger-pára sókristályosan duruzsló hullámár(iá)ja feel-lazítja a dobok bőrfeszületének kagylófűzér-horzsolta (fojtott) jelenet-létét... A labilis jelen-tévelygés non-éterei émelegései szétmállóan tova-fanyar mosolyodnak... s, ó, es... ó, ess, só...

...savad savamra mérgez
(szavak mögött im-
már): önfeszület kérdez...

Bánfai Zsolt

Horizont

Mert határain nyilván nem végtelenek.

*Az átszivárgások rajtam, közeledéseink
masszív eredője mindig tengerre utaló hullámokat vetett –
ahogy szóltál, dagálllyal érkezett a szél.*

*Közösségünk – így szólnék – közös egünk
napjai, úgy emlékszem így mondtad, átkékítik a távlatokat,
lúktet, rájuk nyúlik a horizont.*

*Vágytam az ívekre. Emelkedésre, enigmatikus
elmélkedésre, madarak röptéből tépett tollas párnákon.
De foszlás nyomait dobja fel a bőr is,
tűzrózsa-kráterekből elődobbanó ráncos folyó,
hamujegyek, anyák bélyegei.*

*Nem mozdulok, megállok éles sziklák peremén.
Húz a mély, demens huzat, keresztjét vesztett templom
árnyai kőrácok mögött, éneklő parkban.*

*Ha visszajutok a térre, újjáemelem a halmot,
törött szobrok karját, torzót, látókövek tetemeit exhumálni
visszajövök még, hideg fényes éjszakában.*

*Mekkora évszak jön, milyen erő.
Tarts ki addig, a nap izzást ont, csillanó földeket.
Utat, elénk.*

Ünnep

*El kellene engedni végre.
Elengedni a kifordított tavak alá rekedt Napot –
melegedő békalencsék között a hínárcsomót,
melybe önkéntelen kapaszkodik a kéz:
elengedni egy imát, reményt,
a vihartkosárban megbúvó holnapot.*

*Létezik a megbocsátáson túl
egy szempár, a nézőpont ünnepélye –
közelgő hegyomlás a képzeletben.
Zenit, mely túlmutat az ígéreték láppá
lett taván, hová a mammonnak urai
rég nem fürödni, csak süllyedni járnak.
Egyedül, de csakis a megszentelt tekintet
képes és méltó észrevenni a mocsár
körül éledő pompát, a katarzist,
melyben az újjászületés fehértollú
madarai öltözködnek.*

Pillanat

*Mindannyian összepréselt ajkakkal hallgatjuk el az igazat,
izzadt homlokunk mögött a tömeges sírkert, vak mezők.
Bújócska és kitalálós játék, csupán ez, mi bennünk közös, és
visszhangzik,
csapdos, aztán mégis megbékélésre sarkall.
Te ásóval ütöd agyon a varangyot, én szakrális mozdulatokkal
temetem újra és újra a tegnap lehullott leveleket, mindig
szigorúan fölé a kikapart csontoknak.
Szemeiden bőrcsuklya: ragadozókkal zuhansz, énekelsz,*

*a sólyomhegy mögött hóhérokkal barátkozol.
A zenekari árok még néma, de elfojtva izzik már a publikum.
Azt mondom, ez a pillanat az, melyben most talán
megvalósulunk. Én, aki vad leszek, hisz leopárdbőrben
születtem, áldozataimat végre fára vonzsolom.
Te vélhetően uszonyt növesztesz, a flow elsodor végül
a kövektől, melyek közül reggelente
csak sírást hallani.*

Újhold

*Ezüstje alatt néha sikerül muníciót gyűjteniünk,
hogy a történeket ismét új megvilágításba helyezzük.
A kerti vihar fát nevelt, szél teperte ágait –
így mindenkor az ágak, vesszők, bőrbe kötött,
át- és átszótt elágazások természete szerint érintkezünk.
Túlhordom magam a terhek szabta határokon –
hogy a cseppenő termés túlérés okán devalválódik,
jól tudjuk, mégha egykor dagadó rügy volt is,
mint szándék a jobbulásnak vélt mezők virágzásakor.
Vagy megindult épület múltja, ahogy megírva
eredete: gránitalapon a kavicsok ülnek emlékezve,
recés lapon hasadt ezüst. A tekintet fekete.*

Vendég

*A fekete frakkos férfi előlépett,
mint apánk, mikor beszélni akart kelet-
európai történekekről: a Donbász-vidék felől*

*süvítő robbanás löketét visszaverte,
 talán el is nyelte a csukódó ajtószárnyakba
 mart, hőkezelt keményfa mintázat.
 Emlékezetből idézem meg a balettórák
 mozdulatait, ahogy láttam a drámai spirált,
 törékenyen felvillanó nyakszirtet havas-fehéren,
 üveghangokat a bunkerszínház deszkái alól.
 A bevésődés szakaszában valaki
 lopott mozdulattal órájára néz, el nem csettent
 gránátok bizonytalanságában csendre int,
 méltatni kezdi a szempárt, melyet
 a vendég a feltárulkozás pillanataiban is
 takarni igyekszik, ébredéskor.*

Last day in the circus

*Nem áll kézre ez a klaviatúra,
 mégis kiváltságképpen nyüstitölhető
 a takarásban, elhagyott manézsokban –
 legalább görgetni ne kellene tovább a mozdulatot,
 velük az érzést, mellyel a porondmester
 a csökkent munkaképességű jaguárt,
 tevét, indiai elefántot engedi útjára, egy utolsó,
 lassú elindulással, féltón, mondjuk így: meghalni.
 Áltathatnám magam, lassú tűzön főve, míg
 mindenki learatja a táblát, melybe egykor az elődök
 a mű fölött érzett elégedettség magvát vetették,
 pipacsport, szirmot szórtak köré, nektárral locsolták,
 lobogjon a vörös kendő, mint szurkáló,
 eget hasogató agyarak, szarvak csillogó íve:
 egy meghatározatlan, mégis
 utolsó napig.*

Ónody Éva

„A mese az eltiportak költészete”

Nagy Olga kolozsvári folklorista

Alig tudok visszaemlékezni, hogyan ismertem meg Nagy Olga kolozsvári mesekutató folkloristát, de áldom az én Istenemet a mai napig, hogy megismerhettem. Igaz, 1993 áprilisában hírt adtunk arról, hogy a Magyar Tekevízió mesemondó-találkozót hirdet, amelyre határokon innen és túlról várja a mesélőket, a mesekutatókat. Tehát a kivételesen nagyszerű szakemberrel ekkor találkozhattam először személyesen. Ma is, ennyi évtized után, há-lás szívvvel gondolok rá. Mert az én erdélyi ismerőseim egészen mások voltak, mint az itthoniak, az anya-oroszágiak. (S ez a mai napig így van!) A különbözőség általában az erdélyiek javára billen. Azt most nem is lehet elmondani, hogy miért van így, de sorolhatom őket: Jancsó Adrienne az előadó-művész, Gross Arnold festőművész, Jékely Zoltán költő, az ör-mény Pongrácz testvérek, Jakabffy Ernő, az erdész, László Gyula régész és a többi.

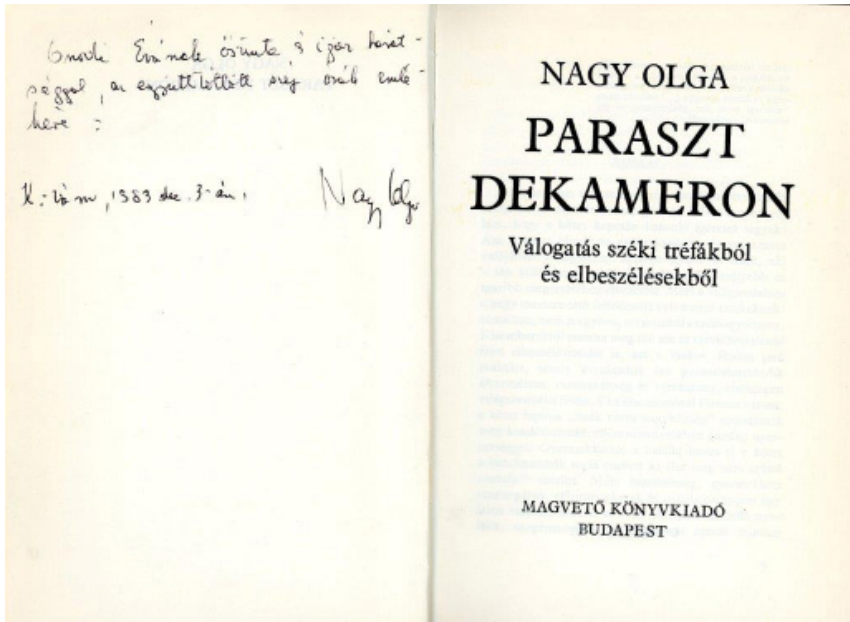

Nagy Olga fontosabb mondatai mind a mai napig megmaradtak emlékezetemben. Mert az akkori égető igényünket fejezte ki 1995 táján, és el merte mondani, hogy a szépre, a jóra, a humánumra, a valóság égi mására is szükségünk van. Hogy az emberben sok a jó, bár hírértéke már csak a rémségnek van, minden

rossznak, ami elidegenít! Persze lehangolnak minket a híradások, szinte minden csatorna hírműsora. (Zárójelben azért meg kell említeni, mint jó kivételt, a Katolikus Rádiót.) Nem lehet, és ne is legyen csak az igaz, ami taszít! Mennyi szép és jó történhet a világban! Akár naponta. És bizonyára történik is. Még a szomszéd udvarban vagy lépcsőházban is. Miért kell ezeket elhallgatni? Csak az lehet téma, ha valaki csal, lop, gyilkol, hazudik? Ha szírinázva megérkeznek a rendőrautók?

Mint kiderült, drága Olgánknak senki nem hitte el, hogy soha egyetlen mesét nem volt képes elmondani a saját gyerekeinek sem. Az is különös, hogy elkötelező gyerekkori élményei sem voltak, amelyek a mesekutatáshoz kapcsolódtak volna. Ő mint erdélyi falukutató kizárólag tudományosan vizsgálta a műfajt, már húsz évesen, széki tanítónő korában. Hosszú évtizedekig kutatta azokat a törvényeket, amelyek a mese sajátos esztétikumát meghatározzák: mind mélyebbre hatolva a feltáratlan rétegekbe. Közben jól megismerve a műfaj nemzetközi kiválóságait is. S megkereste az élő mesét! Azt írta akkoriban, *A táltos törvénye* című kötetében: „Kutatásaim alapjául olyan közösségek szolgálnak, amelyben a mese még a maga életességében, mozgásában és alakulásában üzenetet hordoz, egyén és közösség számára.” Már 1984-ben volt bátorsága közzétenni a paraszti világ álszeméremből évszázadok óta föl sem tárt vagy agyonhallgatott erotikus meséit. *Paraszt Dekameronjával* ugyancsak meglepte és megörvendeztette a hazai és külhoni magyarságot. S egyáltalán a nemzetközi olvasótábort.

„Kimondottan erotikus népi tréfák, »viccek« is akadnak itt... Ezek a történetek egyáltalán nem idegenek a nép életétől, annak mindig is részei voltak, csupán az álszemérmes felfogás az oka, hogy folklórkiadványaink szegényesek voltak” – olvasom a kötet fülszövegében. Annakidején megkérdeztem tőle: – Elképzelhető ebben a percre járó civilizációban, hogy valahol felnőtt emberek összeülnek – vagy a közelmúltban összeültek – mesét hallgatni? Egyáltalán lehetséges, hogy szájról szájra hagyományozódva él még a mese?

Ő még találkozott ilyen meseközösségekkel, a mesélés hallgatására összeült felnőtt emberekkel. Így bizony! Erdélyben, a Mezőségben a hatvanas években még ráakadt archaikus falvakra mesemondó közösségekkel. Vagy a Görgényi-havasokban, távol a civilizációtól, ahol az emberek kényszerűségből is meséltek.

Azok a favágók, akik a faluból fölmentek, gyönyörű meséket vittek haza. Persze nem tündérmeséket. A régi tündérmesék vázából izgalmas novellákat kevert ki a mesemondó, mint a szenvedélyes kártyás a pakliból; tele szenzációval, kalanddal. Nagyszerű ösztönével megérezte a hallgatóság igényét, s azt nyújtotta, ami kellett. A havason tehát kialakult a novellamese. Hosszú, egy-két órás meséket is mondtak itt a férfiak, ahol ő több éven át gyűjtött.

A marosvásárhelyi cigány mesekirály, Puci Jóska véleményét is idézte: „A mese olyan, mint a káté, abból sem elvenni, sem hozzátenni nem szabad.” A széki Győri Klára – Kali néni – pedig, aki majd negyven évig volt a fonó mesélője, s akinek az életét Nagy Olga *Kiszáradt az én örömem zöld fája* címmel rendezte

sajtó alá, azt tartotta, hogy nem kell ám a tréfás és az erotikus mese. (A tréfás meséről Honti János, az elismert szakember is azt állította, hogy nem igazán népi.)

Ugyanabból a mesevázból ezerféle mesét lehet alkotni. Olga asszony ezeket mesedialektusoknak nevezte el. S ami szerinte a legfontosabb: „A mese valami nagyon mélyről fakadó lelki igénynek felel meg. Olyasmit ígér, amit mi itt nem kapunk meg; igazságot, rendet, s a tehetség győz, a gonosztságot, a hitványságot legyőzi a jó! A mese az eltiportak költészete. Ismerjük a falusi mondát, amelyben az ördög szerződést köt az emberrel, s ennek értelmében el is viszi az embert a pokolba. A mesében a földesurat vitetik el. Az ilyen mese mindenütt a földbirtokokon terjedt el.”

Márpedig, hangsúlyozta, ez ma is érvényes és kiáltó igény.

„Igazi hősokeket és hősiességet a ma irodalma aligha ad az olvasónak. Évezredekig, a Gilgamestől a realizmusig, nem a valóságot akarta az ember ábrázolni, hanem annak égi mását! Nem azt, ami van, hanem azt, aminek lennie kellene! Általában a rendet mutatták föl az írók, ami hiányzott a világból... S talán már nagyon is jól tudják az emberek, hogy mi a rossz, s mintha nem lenne mit leleplezni, mert minden szörnyűséget felfejtettünk.”

Ma is igényelni, szorgalmazni kell a példaképek megjelenítését, különösen fontos lenne ez a filmművészetben, mert akad felmutatható példa bőven a magyar történelemben.

Ő ekkoriban a hitemet is megerősítette komoly és értő véleményével; azzal, hogy megjelent írásaimról véleményt mondott. S mindezt akkor, amikor a legfontosabb irodalmi riportjaimat írtam, többek között az Élet és Irodalomnak, amely akkor mértékadó, jelentős orgánum volt. Ő megdicsért, biztatott, a hitemet, az önbecsülésemet erősítette, amit mások, a kollégáim a negyvenéves munkásságom alatt meg nem tettek. Itthon, nálunk, Magyarországon ez nem volt szokás – le is jegyeztem akkor gyorsan, mert fontosnak tartottam ezt a fölfedezésemet, amelyre ekkor döbbsentem rá. És mostanában sorra kerülnek elő ezek az öreg, megsárgult jegyzetek. Hisz egy grafomán mindent leír, és

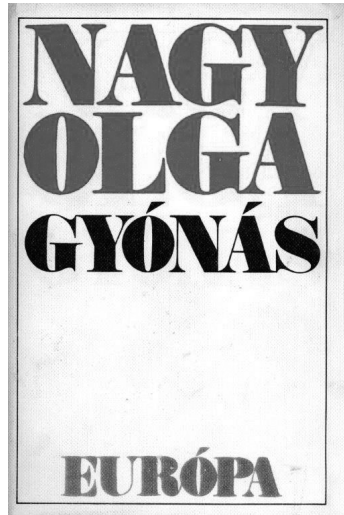
minden cetlit megőriz. S az idő múlása ennek fontosságát aktualizálja.

Később Olga asszony túllépett a mesén, már a paraszti értékrenddel foglalkozott. Ez valójában társadalomnéprajz volt, ha már muszáj valahogyan elnevezni – mondta. Mert ő már akkor azt kutatta, hogy a rítusok, az ünnepek, a hiedelmek mögött mi húzódik meg; az egész közösségi életet miféle rend igazgatja. Szeretné megérteni, hogy miért erkölcsös ez, és miért erkölcstelen az a közösség értékrendjében – valotta. Egy látszólag vallástalan faluban a templomba sem járok a mélytudatban vajon mégis miért vallásosak? Mert amikor azt mondják, megfizet az Isten mindenkinek a földön, kinek-kinek az érdeme szerint, ez bizony mély vallásosság!

De, bocsánat, valami fontosat még el kell mondanom róla: *Gyónás* című kötetében, amelyet az Európa Könyvkiadó adott ki 1991-ben, nagy őszinteséggel tárja föl saját házasságának felbomlását, pedig református lelkész volt a férje. Hát bizony ehhez sem kis bátorság rendeltetett. Egy lényeges rövid részlet:

„Hogy nem tarthatom szentnek azt a kötést, amit az ember élete egy másik korszakában megköt – úristen, de távol vagyok már attól, a régi magamtól, vajon én voltam az? –, nem tarthatom egy életre érvényesnek. Hogy nem tarthatom szentnek azt a kötést, amit az emberek unos-untalan széttépnek, s aztán visszabogoznak, hogy senki ne vegye észre. Hogy egyetlen és igaz dolognak azt tarthatom, hogy két ember úgy ajándékozza magát, ha igazán vágnak erre. ...Hogy szerintem prostitúció minden ölelés, ha nem a szerelemben fogant...”

S végül még néhány részlet egyik nekem írt leveléből, amit másolatban mellékelek is.

Edn' írni, hisz' levele nékem, de két hónap
tárolhat utáni ábrítom bar. Itt most lapod. Ész, ké-
lek, me vedd meg mára a hóméi hallgatást.

Először is: nem írtam Neked, mert nem tudom,
hová töltem a névjegykedélyt. Ha látod a
dolgozó szobámat, az egy cédulát, ugyanakkor
azt, hogy meg azt is elfelejttem, amit fél órával
előtte tettem, nem csodálkoznál ezen.

Nagyon elcsigázott vagyok a meg nem
munkálattal. Érintet most a két
hónap sepsiszentgyörgyi háziasszonykodás
szen egy ilyen hónapra jeheni volt.

Másodszor: örövendek, hogy mára ad
magad az utazásra; magy, szeretettel
várunk: augusztusban itt hon leszünk.
Előzőleg küldj táviratot, amikor ékezel.
Mi: mis, mindkétbe segys' tükkellet

Ugyan leleplez; viszont minden igazi
irodalom mindig leleplez. (A mese
is, hiszen arról van szó benne, hogy
az életbe bele kell kalkulálni az
Alvilágot, a Sárkányokat és az Ördögö-
ket. De hős nélkül, hősiesség nélkül
nincs élet. Lásd példát: Bacsó témájának hősiességét,
aki anyai gorombaság és becsapás ellenére őrzí a gátat.

„Édes Évám!

Először is nem írhattam
Neked, mert nem tudom,
hová tettem a névjegykar-
tyádat. Ha látnád a dolgo-
zószobámat, az ezer cé-
dulát; s ugyanakkor, hogy
még azt is elfelejttem, amit
fél órával ezelőtt tettem,
nem csodálkoznál ezen.
Nagyon elcsigázott vagyok
a meg nem szűnő munká-
tól; viszont most ez a két
hónap sepsiszentgyörgyi
háziasszonykodás sem egy
ilyen kényszerű pihenés
volt...

Másodszor örövendek,
hogy rászántad magad az
utazásra, nagy szeretettel
várunk; augusztusban itt-
hon leszünk. Előzőleg küldj
táviratot, mikor érkezel,
ugyanis nincs módunkban
éjjeli szállást adni, a súlyos
büntetés miatt, de gondos-
kodunk a szállásodról....

Való igaz, hogy sületlen
az olyan irodalom, amely
csupán leleplez; viszont

minden igazi irodalom mindig leleplez. A mese is, hiszen arról
van szó benne, hogy az életbe bele kell kalkulálni az Alvilágot, a
Sárkányokat és az Ördögöket is. De hős nélkül, hősiesség nélkül
nincs élet. Lásd példát, Bacsó témájának hősiességét, aki any-
nyi gorombaság és becsapás ellenére őrzí a gátat. Teszi a dolgát.

Most fejezem be *A törvény szorításában* című kötetemet. Illetve befejeztem két hónapja, azóta az átnézés, ellenőrzés folyik. No, de mindegy; a fő az, hogy az ember az írásban és nem annyira a beszélgetésben legyen hű önmagához. A beszélgetésben sok a csapongás és a félig kifejtett gondolat. Legalább nálam.

Tehát várlak, s egy lapon írdál közelebbit és konkrétabb adatokat idejöveteleddel kapcsolatban.

Nagy szeretettel:
Olga

Kolozsvár, 1983. június 3-án.”

3.
ellenőrzés, az írás a beszélgetés. Természetesen a beszélgetésben is, de mindegy, a fő az, hogy az ember az írásban és nem annyira a beszélgetésben legyen hű önmagához. A beszélgetésben sok a csapongás és a félig kifejtett gondolat. Legalább nálam.
Most fejezem be a *Törvény szorításában* című kötetemet. Illetve befejeztem már a könyv parát az átnézés, ellenőrzés felől. Szükséges munka, mivel az írás egy munka mellett folyhat.
Tehát várlak, s egy lapon írdál közelebbit és konkrétabb adatokat idejöveteleddel kapcsolatban.
Nagy szeretettel:
Olga.
Kolozsvár, 1983. június 3-án.

*

Kányádi Sándor Kossuth-díjas költő kezdeményezésére létrejött a Mesemúzeum és Meseműhely, 2012-ben nyílt meg. Célja, hogy felhívja a figyelmet a mesékre, a mondókákra, a mítoszokra, a szellemi kultúra valamennyi ősi és mindmáig eleven epikai formájára, hogy őrizze és ápolja ezt a kulturális közincset.

Nagy Tímea

Tükör

*A legszomorúbb fák
saját ágaikba kapaszkodva nézik végig
ahogy évgyűrűik egyre távolabbra
sodródnak tőlük.
Halkan éneklik meg
a hajdan őket érintő kezeket, amíg hajtásaik
őzek tépkedik.
A legszomorúbb őzek.*

Fény előtt minden

*Az emlékezés égtájjait rózsafából faragták,
és bársonnyal bélelték ki. A feltámadást várva
ott aludják örök álmukat nagymamám nyakláncai.
Egyenként tartom a gyantagyöngyöket a fény felé,
hátha észreveszek egy, még besorolatlan fossziliát,
a fény előtt minden megújuló régészeti kiállítás.
Ujjbegynyi Napok körül bolyonganak emlékeim,
ezek a zavaros szívverésű égitestek. Keringési pályájuk
gyöngyöknként megváltozik. A fadoboz nyugati
szegletében, az elporladt szentjánoskenyérmagok
rögtönzött dűnéi mögött talán van hely még
a naplementéknek.
Lehajtom a doboz tetejét, elborítják a sivatagot,
egymáshoz koccannak a borostyán-Napok.
Mégsem alszanak a láncok, senki sem alszik itt.
Csak a szétszakadt ezüst várja csendesen,
hogymint újra örökbe fogadja valaki.*

Még egyszer

Hiányhegyen állunk, hiányhegyen.

Visszamenjek?

Oda?

Nem bírok meglenni magammal, elgörgették a sírkövet gyerekkorom elől, mégsem merek benézni. Kit találok majd ott fénylő ruhában?

És ha hátranézek? Vissza oda, ahonnan jöttem?

Sóbálvánnyá válok majd én is, mint Lót felesége? Mi lett vele azután. A farkasbőrrel sem beszélnek.

Lót feleségét lassan hordta el a szél és az eső, nature doesn't care, befolyt a föld repedéseibe, hangtalanul kiált még mindig, csavart törzsű bokrok nőttek lába helyén. Visszamennék, mert gyerek szeretnék lenni még egyszer, vegyenek engem is ölbe, aludhassak el én is vállakon, emlékeztessen még valaki, hogy vegyem fel a kabátom, ha este kimegyek.

Születhessek újra.

Legyen rajtam még egyszer magzatburok.

De most már én vagyok, aki emlékeztet, beszélek madáruul, fául, csontul is, mindennap temetek magamból egy kicsit, mohául írok a sírkövemre.

Mondja meg valaki, ez jól van így?

Az egykört férges rágták ki a dobozokból.

Az első éveim hőlégballonok vitték el, selyempapírból csomagoltam ki a délutánokat.

Utána elvesztem a gazban a hátsó kertben, felemelt karomnál is hosszabbak voltak a kórók,

egy vadrózsabokorba beakadt a hajam. Senki sem hívott aznap délután, mikor elmaradtam.

Az Othello szőlőké volt a legszebb szín, amit akkoriban láttam.

Vigyen oda vissza engem valaki. Mondja, hogy fésülködni, cipőt húzni, mert lekéssük a buszt, indulni kell, noszogasson, adjon rám sapkát, sálat, csak az úton lesz hideg, utána levetkőzhetek.

Vannak évszakjai az emlékeknek? Vagy eszkimókkal építünk jégkunyhót üvegkalitkában, elfagynak az ujjaink, ha nem anyánk az, aki arcához veszi kezünk. Akkor verőfény, nem

esünk se jobbra, se balra, csak az ágyról huppanunk le álmunkban, de elég kinyújtani a karunk, és ő ott van.

Anya vagyok.

De ki vagyok?

Én is fázhatok.

Elfagyott arcomhoz meleg gyerekujjakat ölelek.

Félek.

Körvonalaim kötőjelekként bomlanak le rólam, elhordanak a mindennapok.

Fájnak a gyökereim, mert már nem csak enyémeek.

Visszatérnék oda, még egyszer, úgy, mint egy hosszú útról, levinném a telet magamról,

eszembe jutnának az elfelejtett nevek.

A madaraké, akik látták Odüsszeuszt. A növényeké, Pénélopé kertjében.

A megbontott szövetekhez nincs már fonál.

Várni és nem várni.

A kifordított égből morzsahó hullik vállainkra. Mi a baj, kérdezzük magunktól egy másik nyelven, és elharapjuk a választ, mi a baj, kérdeznek bennünket egy másik nyelven, de a szavak fehérek, mint a só. Átlátszóak.

Messze a tenger.

Messze valahol talán esik.

A gyermekkor poharában vihar van.

Visszamennék, ha lehetne, ha tudnék mezítláb tövisen.

Ha tudnék mezítlábul.

Tövisül már tudok.

Innék az őzek nyomából. Zúzmócsipkéből lenne ruhám.

A tövis helyén ciprus nő, a bogáncs helyén mirtusz nő.

A gyerekkor titokzatos kertjében örökzöldek.

Hogy ne lehessen látni az ágakat, nőjenek olyan sűrűn a levelek.

Amire igazán vágyom, az a nyári álom.

Ujjaim csak a szamóciáktól legyenek véresek.

Hallhassam még egyszer, milyen volt a hangom kisgyerekként, robbanjon nevetésem, mint a kifeslett zsebből aszfaltra ömlő üveggolyók.

Jókai rock

A Magyar Írószövetség kezdeményezésére 2018 óta ünnepeľjük a Magyar Széppróza Napját február 18-án, Jókai Mór születésnapján. Ebből az alkalomból 2024. február 15-én 18 órától a szegedi Városi Rock Klubban, az éppen egy éve indult Szó-Szín-Pódium rendezvénysorozat legutóbbi alkalmán hat kortárs prózaíró – Bányi Zoltán, Bene Zoltán, H. Balogh Gyula, Reke Balázs, Sarnyai Benedek Máté és Sándor Zoltán – kifejezetten erre az alkalomra írott novellája hangzott el. A Szó-Szín-Pódium házigazdája, ennek az eseménynek, egyfajta performansznak az ötletgazdája, Bene Zoltán azt kérte a szerzőktől, hogy a *Jókai rock* hívkifejezésre írjanak novellát, így kapcsolva össze Jókait, a széppróza egyik mesterét és a rockzenét, amelynek ikonikus helyszíne a rocktörténeti emlékhelyként is számontartott szegedi Városi Rock Klub. A sajátos ősbemutatón felolvasott novellákat az Irodalmi Jelen online felületén Jókai Mór születésnapján adtuk közre, maga a „performansz” pedig megtekinthető a QR-kód beolvasásával.

Bányi Zoltán

Jókai rockbombája

Márpedig én be nem engedem, mégis mit képzelsz, maga haramia, talán még kés is van elrejtve a kabátja alatt? Gyilkolni akar? Éppen Jókai Mórt meggyilkolni? – robbant a jajveszékelős üvöltés olyan erővel, hogy szinte megrepedtek a falak. Jókai az íróasztala mögöl rémülten bámult a kicsapódó ajtóra, de

a félhomályban nem tudta kivenni, mégis miféle alak zavarta meg a nyugalalmát.

– Nem akartam beengedni, de nem bírtam vele! Erős, mint a bivaly – kiabálta a szolgálólány, könnyeivel küszködve.

Jókai, felállva az asztalától, csak intett:

– Hagyja Jolán, nem asszonyi feladat ilyen veszedelmet elhárítani!

És valóban egy nagy testű, vastag nyakú férfi nyomult felé, éppen ezért volt annyira meglepő, milyen szelíd hangon szólalt meg, amikor elérte az íróasztalt, és tiszteletteljes meghajlás után csak ennyit mondott:

– Békés szándékkal jöttem.

– Ha maga ezt békességnek nevezi, hát üljön csak le, és mondja meg, miben segíthetek – túrt a szakállába Jókai, s miközben egy székre mutatott, előbb megkerülte az asztalt, majd a peremén helyet foglalt.

– *A jövő század regénye*. Drága Mester! A maga új könyve az, ami annyira felzaklatott, hogy nem bírtam fékezni az indulatomat, és félrerúgva a tisztességes látogatás minden szabályát, csak úgy, bejelentés nélkül magára törtem.

– *A jövő század regénye?* – nézett a hívatlan látogatóra Jókai. – Hiszen az még meg sem jelent...

– Nem is jelenhetett, hiszen még most szedem a betűket...! Igen, én is szedem, mert mi más lennék, mint nyomdászember, aki elsőik között olvashatja azt, mit is gondol egy olyan világról, amit mi már meg sem érhetünk.

– Nyomdász? – kerekedett el Jókai szeme.

– Pontosan. És egy vagyok a rajongói közül, igaz, olyan rajongó, aki elmondhatja magáról, részt is vállalt már számos kiváló munkája elkészítésében. Kedvencem, *A kőszívű ember fiai* is azért kerülhetett papírra, mert másokéi mellett az én ujjaim illesztették egymás mellé az ólombetűket. Erre most...

– Erre most? – állt fel Jókai az asztal széléről, és összevonva szemöldökét a férfi elé lépett.

– Erre most ír egy könyvet, amelyben azt jósolja, hogy bár a Monarchia székhelye Pesten leszen majd, de még száz év múl-

va is Habsburg ül a magyar trónon, a pápa viszont Pozsonyba költözik Rómából, s olyan országokkal háborúzunk, amilyenek ma nem is léteznek, és a levegőben aerodrómok repdesnek majd, mint afféle madarak. De nemcsak repdesnek, még halált okozó bombákat is szórnak! Szóval, már megbocsásson Mester, de hemzseg a regényben és rombolja a lelket az a sok képtelenség, amit összeírni méltóztatott! Egy olyan könyvet készül a magyar nép elé tárni, amit nem érdemelnek meg *A kőszívű ember* írójától. És akkor még nem is említettem...

A férfi talán megijedt saját őszinteségétől, ezért hirtelen elhallgatott; s Jókai talán a hangját vesztítette el a hallottaktól, a szobára mindenestre vastag csönd borult. Perceknek tűnő másodpercek teltek el, mire az író az immár vele szemben álló férfi szemébe nézett.

– Értem, amiket sorol. De mégis, egészen pontosan melyik rész kavarta fel annyira, hogy vette a bátorságot, és elindult hozzám?

– Hogy melyik? – hördült fel a betűszedő. – Nos, az a fejezet, amikor a főhőse, bizonyos Tatrangi Dávid, Amerikában jár, hogy pénzt szerezzen a repülősz találmányához. Az Újvilág utcáit járva betér egy hatalmas épületbe, ahol az ifjoncok eszüket vesztve valami rock and roll nevű – jelentsen is ez bármit – táncre rángatóznak, üvöltöznek. A színpadon, merthogy ebben az épületben az is van, méghozzá akkora, amekkorát ember eddig még nem alkotott, egy csillogó-villogó ruhában táncoló vagy inkább ugrolva éneklő férfi, bizonyos – és ekkor a férfi egy papírt vett elő a zsebéből, és a sűrű homályban bogarászta a betűket mindaddig, míg azok egy névvé nem álltak össze – igen, egy bizonyos Elvis Presley énekel, megvadítva a sikoltozó asszonynépet éppen úgy, mint a férfiakat. Lehet, hogy ez a koncertlátomás csupán kicsinyesség a korábban felsorolt képtelenségekhez mérve, de amikor idáig jutottam a kézírata olvasásában, felpattantam a székből, mert ez a rock nagyobbab robbant az én képzeletemben, mint a kitalált repülőiről szórt bombák, és meg sem álltam a házáig!

Idáig érve a férfi lehajtotta a fejét, mint aki nem tudja elviselni az író ekkorra már villámokat szóró tekintetét. Így aztán nem is

láthatta, hogy kisvártatva Jókai szemébe a villámok helyébe békés derű költözött, a szája pedig mosolyra húzódott.

– Szóval eme fejezet lenne az utolsó csepp, amely már arra ösztönözte a vizet, hogy kicsorduljon a pohárból? Na, ezen kár volt ennyire feldühödni – nevette el magát. – Tudja, a minap, amikor újra eltűnődtem a regényen, magam is úgy éreztem, hogy sok lesz... S most kend megerősített ebben! Mert bár az égben repkedő szerkezetek is megülhetik egyesek gyomrát, kivált a belőlük hulló bombák, no, de ez a rock and roll koncert meg az az Elvis nevű férfi, hát, az már tényleg olyan elképzelhetetlen túlzás, aminek nem lehet helye a könyvben. Ezért hát azt javaslom, az idevágó sorokat ne nyomtassuk ki. De a többi... Szóval, a többire szükség van. Ha a kézirat végére ér, majd belátja maga is, hogy azok kihagyhatatlanok – veregette meg Jókai a férfi vállát, azzal az ajtóig kísérte. Csak akkor komorult el az arca, amikor rádöb-bent, hogy még egy pohár itókával sem kínálta meg a vendégét, pedig, ha ő nem erősíti meg a lelke mélyén pisllákoló kételyt, olyan zagyva képtelenség maradt volna meg az új művében, ami miatt száz év múlva rajta nevetne az egész világ!

Bene Zoltán

Névtelen bár

– Amikor azt énekled, hogy ha te zászló volnál, sohase lobognál, annyi erővel azt is gajdolhatnád, hogy ha folyó lennél, sohase folynál, bazmeg! – mondta Hanyistók, és valószínűleg ki is köpött volna, ha az utolsó pillanatban észbe nem kap, hogy bármilyen tré egy hely is ez, azért mégse kéne köpködni...

Sátánlaci ördögi ábrázata először elborult, talán még a keze is ökölbe szorult, aztán inkább elvigyorodott.

– Igaza van – jegyezte meg Vavel arisztokratikusan. (Minden-
esetre én határozottan, bár nyilván alaptalanul annak éreztem).

– Hát, ja – hagyta rájuk Sátánlaci. – Csak arra gondoltam, mi-
lyen poén lenne földolgozni ezt a szart.

– Nem lenne poén – ingatta túlméretezett fejét Hanyistók.

– Nem ám! – erősítette meg Vavel.

– Akkor nem – hagyta rájuk Sátánlaci.

– Ne földolgozásokban gondolkozzunk már, az olyan béna! –
hördült föl Hanyistók.

– Akkor írjál eredetit, baszki – morgott Sátánlaci.

– Előbb igyunk! – javasolta Vavel.

Rám néztek a mind a hárman. Fölemeltem a jobb kezem, ösz-
szedörzsöltem a mutató- és a hüvelykujjamat.

– Holnap lesz – közölte Vavel.

Széttártam a kezem.

– Ha ma nem standolok rendesen, kiherélnek.

– Itthagyjuk a gitárt – préselte ki keskenyre zárt ajkain Sátánlaci.

Erre nem mondhattam nemet, noha az ütött-kopott elektro-
mos Blond nem érhet sokat. Kitöltöttem három kevertet, és föl-
bontottam három Kőbányait, elébük toltam.

– Még mindig nincs neve ennek a krimónak? – nyúlt az italá-
ért Hanyistók.

– Névtelen bár a neve – feleltem.

– Az hülyeség – állapította meg Hanyistók.

– Kétség sem férhet hozzá – válaszoltam.

Akkoriban a Nevesincs utcában laktam, Baktóban, az egyik
cimborám szüleinek az elhanyagolt, csenevész gyümölcsfákban,
elvadult málnabokrokban és parlagfűben gazdag kiskertjében,
egy ramaty, furnérlapokból tákolt sufniiban. És mielőtt bárki
megvádolna bármivel, tényleg Nevesincs utcának hívták azt a
közterületet, pontosabban sehogyan sem hívták igazából, csak
az ottani kiskerttulajdonosok nevezték el így, s egyikük még táb-
lát is készítettett, rajta ezzel az idióta elnevezéssel, amit aztán
százaz szögekkel kiszögezett az utcasarki villanykaróra. Hivata-
losan egyébként nemcsak neve nem volt annak az utcának, de

lakni sem lehetett arrafelé, legalábbis életvitelszerűen nem. Én mégis úgy éltem Szegednek azon a fertályán, amely egy tekintetben hasonlított New Yorkhoz: az utcák nagy részét számok jelölték. Kivéve a Nevesincset, persze. Na, jó, akadt más kivétel is, végtére a Névtelen bár sem számozott utcában állt, hanem a Pihenő úton, a baktói kiskertövezet sztrádáján, ezen a töredezett betonlapokkal borított, széles és lehangolóan nyílegyenes úton.

– Nem léphetnének föl itt egyszer? – kérdezte Vavel, krárogva a keverttől.

– Én alkalmazott vagyok – hazudtam, holott nem voltam az, csak egy feketemunkás, kegyelemkenyéren.

A három zenészen kívül egy merev részeg, miniszoknyás-trikós nő szundikált a kricsmi sarkában. A három muzsikussal érkezett órákkal korábban. Nyomban kidőlt. Olyan fajtának tűnt, akire polgári körökben a rosszéletű jelzőt használják. No, de hol voltak polgári körök Baktóban? Ott csak nyár volt, ragacsos levegő, kilencvenes évek. És a kezem ügyében egy vaskos, régi, nap-szítta, bőrbe kötött, szamárfülesre olvasott könyv.

Úgy félóra masszív, áporodott csönd után benyitott egy szigorú tekintetű, a hőség ellenére nyakkendőt és zakót, valamint a szája helyén keskeny vonalat viselő férfi, nem nézett körül, csak rám bámult, fintorogva húzta be maga után az ajtót.

– Van boruk?

Olcsó tömény szeszeken edzett orgánuma betöltötte a kocsmát. A többi vendégről igyekezett tudomást sem venni, azok meg vagy keresztülnéztek rajta (a zenészek), vagy öntudatlanok voltak (a nő).

– Van – mutattam föl a pillepalackot: húgysárga folyadék lötyögött benne.

– Fosatós, mi?!

Nem tudtam, vajon kérdésnek szánja a mondatot, vagy kijelentésnek, mégis úgy éreztem, pozícióból adódóan reagálnom kell.

– Attól függ.

– Mitől?

– Ki mennyire szokta meg...

– Öntsél három decit – szólított föl. Ezek szerint hozzá van szokva, gondoltam, és töltöttem. Szinte kikapta a kezemből a vastagfalú üveg poharat, közben bekukkantott a pult mögé.

– Az jó könyv!

– Az bizony.

Ivott egy kortyot, aztán elmélázva, a fejem fölé bámulva azt mondta:

– Fura, hogy ilyet olvas egy ilyen fiatalember. Azt hittem, kortársakat szívesebben...

– Például?

Mohón lehúzta a maradék borát.

– Hajnóczyt – intett, hogy töltsen tele újra a poharát. – Bár már ő sem él. Viszont együtt voltam vele a detoxon... Réges-régen.

– Az igen!

– Bolond volt.

– Mint mindannyian – kotyogott közbe Vavel, s mintha megrettent volna attól, hogy érdeklődést tanúsít, sietősen és hadarva-motyogva hozzátette:

– Különösen te, bazmeg!

Hogy valóban ezt mondta, arra persze nem esküdnek meg.

– Aztán az egyetemen tanítottam is – folytatta az öltönyös, ügyet sem vetve a közbeszólásra, sem a tisztán hallhatóra, sem a sejthetőre.

– Mit? – kérdeztem.

– A helyes kérdés úgy hangzik: kit! – már-már diadalittas mosoly jelent meg az arcán, de csak azért, hogy menten le is olvadjon róla, akár a kandallóra dobott hógolyó. – Hajnóczyt, ki más?

Értetlenül meredhettem rá, amitől úgy érezte, meg kell magyaráznia.

– Mármint a diákoknak tanítottam Hajnóczyt.

Bólintottam. Ő fölhajtotta a második háromdecit, s mintha soha nem is járt volna a kocsmában, elillant.

– Milyen könyvet olvasol? – kíváncsiskodott Vavel néhány perc múlva.

– Jókait – mutattam föl a kötetet. Azt nem árultam el, hogy nemcsak olvasok, de játszom is. Hogy ők mind a hárman a Jókai-regényből bújtak elő. Elfajzott regényszereplők. És a sarokban szundikáló negyedik ugyancsak, noha ő egy másik történetből korcsosult ide. Talán Zola vagy Balzac valamelyik művéből, esetleg a Cholnokyaktól.

Vavel a zenegéphez lépett, kiválasztott egy P. Mobil-dalt, elindította. Hiába énekelte Vikidál, nálunk már nem két forint volt a dal, a bélést kevésnek ítélte a tulaj, tízessel működött a gépezet. Vavel viszont el tudta indítani érme nélkül is. Ehhez értett.

– Megdumálnád a tulajjal? – állt a pult elé Sátánlaci.

– Megpróbálok – egyeztem bele.

– Nekünk bármikor jó, pénzt se kérünk – alkudozott Hanyistók.

– És jönnek a haverok, isznak, lesz bevétel – egészítette ki Vavel.

– Előadom a kérésetek – ígértem meg kimerően, ám ezúttal is hazudtam. Nem akartam újra hallani őket. Elég volt egyszer, valami zavaros bulin, hónapokkal korábban. Túlpörgetett nyolcadokat tettek klasszikus rockszámok alá, s olyan szövegeket írtak a szétcseszett dallamokra, hogy az ember legszívesebben fölkötötte volna magát az első lámpavasra. Mintha valaki féloldalas novellákban írta volna újra Jókai regényeit.

– Cserébe mehetsz egy kört a verdán – vigyorgott Hanyistók.

– Milyen verdán? – vontam föl a szemöldököm.

Hanyistók a sarokban alvó nőhöz lépett, lehúzta a válláról a trikó pántját, egészen addig, míg elő nem buggyant a melle.

– Ezen!

Nem reagáltam. Azok hárman röhögtek. Vikidálnál még két forint volt a dal, de aztán véget ért. Maradt a ragacsos, nyúlós-nyálkás nyármeleg, legyek, kilencvenes évek, a Pihenő utca szürke pora.

– Itt hagyjuk neked a muffot.

– Inkább vigyétek magatokkal – kértem –, tökrészeg, és...

– Nem, nem, nem! Jó helyen van itt! – állítottak le ellentmondást nem tűrve.

– Holnap jövünk – cihelődtek föl. – A gitárért.

– És hozzatok pénzt! – kiáltottam utánuk.

Hat óra felé járt az idő, hamarosan jönnek a melósok. Nem tudom, miért hat körül, de mindig akkor érkeztek. Odaléptem a nőhöz, visszarángattam a vállpántot a helyére, a melle újra a trikó alá került.

– Mit akar? – riadt föl.

– Semmit...

– Hol a fiam?

Értetlenül néztem rá.

– Együtt érkeztünk... Kicsi, alacsony fiú... – Hanyistók, világosodtam meg. – Meg a két barátja...

– Elmentek.

– A kurva anyjukat!

Erre nem tudtam mást felelni, csak azt, hogy:

– Azt. A kurva anyjukat – utána hallgattunk mind a ketten. Csak a legyek zümmögtek, és valahonnan távolról szűrődtek be meghatározhatatlan zajok.

A melósok nem jöttek még. Helyettük az öltönyös tért vissza.

– Elment az a három kretén? – kérdezte.

– Látja, nem?

– Helyes – dűnnyögte, a nőhöz lépett, fölemelte a székről. – Gyere, menjünk haza.

A nő ellenkezés nélkül követte.

Alighogy becsukódott mögöttük az ajtó, betoppantak végre a melósok.

– No, a prof meg a neje megint errefelé szippantanak? – kérdezte az egyik.

Úgy tettem, mintha nem értettem volna, miről hadovál.

– Van már neve ennek a helynek? – kurjantott egy másik.

– Van – dörmögtem. – Névtelen bár.

– Szar név – vágták rá egyszerre vagy öten.

– Szar – bólintottam.

A kurva anyját mindenkinek, tettem hozzá magamban.

H. Balogh Gyula

Bőregér a konferencián

*„Egyszer csak rajostul jött a tündelevení,
Alvó ember vérét szipolyozó tályú”
(Jókai Mór: Levente)*

Apám denevér volt, és tulajdonképpen az anyám is, csak egy másik fajta: repülőkutya. Tőlük örököltem a nagy füleim és a vastag, vörös szakállam. A hosszú, térdig érő, penészes posztókabátot szintén ők hagyták rám örökségül, és talán azt a szokást is, hogy körmöt csak ritkán vágok. Felénk ugyanis megbecsült pillanat a körmöt lemetélni.

Kiskoromban csörgőt kaptam, apám egy kindertojás sárga kapszulájába gyűjtötte össze a kizárólag napfordulókon manikűrözött, túlfejlett karmait, azt rázogattam gyermekként önfeledt éjféλι órákon. De a szakállából is külön játékot csomózott össze nekem. A bölcsőm fölé akasztva lógott, himbálózott, ahogy fújta a szél, és én nagyon nevettem.

De csatt! Úgy elkalandoztam, hogy rögtön vágtam is egy hátast a vonatlépcsőn, a bécsi Hauptbahnhof büszke arénájában: a klaszszicista pompa és a koramodern giccs habcsókjai közt, a Nyugat kapujában. Egyesek röhögtek, mások ijedten néztek rám, hogy minden rendben van? De gyorsan fölálltam, és összeszedtem magam. Még bőven volt időm a konferencia kezdetéig, ahová érkeztem, és vizelnem is kellett, így hát különböző söröstáblák után kutatott a szemem. Meg is volt szinte rögtön az ideális hely, egy balkáni krimó. Köszöntem így-úgy-amúgy, de nem jött válasz, úgy gondoltam, talán még később nyitnak, hát tovább, akkor tovább.

A nap legelején ugyanis még hittem benne, hogy van bennem annyi mágnesség, hogy eligazodom az univerzum pólusain, hát mentem a fejem után, előre. Elsőként egy piactéren álltam meg a kolbászosnál, ahol egy ghánai asszony éppen úgy kínálta fölön az egyik gyerekét, hogy nekem csöngött, miközben a kosz

és a piaci koszt illata egyszerre áztatta át az ünneplőruhám. A Würstelstandot követően aztán eltévedtem. Ekkor ugyanis még nem ismertem Bécset, hát mit tehettem volna, denevér létemre felnéztem az égre: Ó, Uram, mondd, melyik a jó metró? Szerencsémre csüggedt imámat éppen meghallotta egy osztrák nő is, aki egy jegyet nyomott a kezembe: ezzel ide, ilyen átszállással, és a végén Schottentor, Grüss dich! Az áldott jó asszonynak hála még bőven időben megérkeztem az Universität megnyitójára.

A program Jókairól szóló előadásokkal kezdődött, azt mondták róla, hogy igen szerette az állatokat. Ez szép dolog a fejelelemtől, gondoltam. A legérdekesebb pillanat viszont az volt, amikor egy irodalmár arról beszélt, hogy az, akit most Jókai néven ismerünk, valójában csak egy epigon, mert az eredeti író a segesvári csata után agyonszúrta egy orosz, a testét pedig egy magyar bajtárs tüntette el. Tehát az a bizonyos íróaspiráns, akit ma minden idők legnagyobbjaként ismerünk, nem is a genetikai Mór. Bizonyítékul pedig Jókai koponyáját és az abban sorakozó fogak jellegzetességeit mutatta be különböző módszerekkel.

Az előadások végén aztán vacsorát terítettek. Vért, vagyis bort ittunk. Csupa finom ember, professzorok, fiatal értelmiségiek, leendő politikusok. Falatkák, pezsgő, kellemes hangulat. Senki sem tette szóvá például, hogy gyenge a németem, vagy ha a szárnyaimmal olykor leütöttem egy-egy poharat. A program aztán rockkoncerttel folytatódott. Edi Fenzl játszott, az őrült bluesgitáros, aki egy műanyag margarétát hord a kalapjába tűzve.

Bár egy denevér hagyományosan feszengeni szokott a rockzenei rendezvényeken, jól éreztem magam. A zenekari szünet idején pedig folytatódott a korábbi beszélgetés is, amely egészen odáig fajult, hogy egy pultra helyezett nagy játékkoponya alá mobiltelefont tettünk, és a világító skuló orrából és a szeméből sugárzó fény mellett Jókai ördöggel cimboráló Hatvani professzoráról, a lúdlábúról olvastunk fel novellákat, majd mikor az érdeklődők köre kissé internacionálisabbá vált, egy égő gyertya lángjánál *Az aranyember* Senki szigetéből következtek német nyelvű részletek. Aztán ismét tánc, öngyújtó, csápolás.

A koncert végére úgy eláztam, mint Laborfalvi Róza kifordított napernyője, mikor az asszony a balatoni viharban rohant vele haza a villába. Hát a nagy hangulatban meg is kérdeztem a többieket, hogy lenne-e kedvük még kóborolni. De úgy tűnt, hogy rajtam kívül már mindenki unja a császárvárost, így csak én maradtam ott a klub előtti peronon. Sebaj, gondoltam, sebaj, tudok én egymagam is nézelődni. Aminek persze az lett a vége, hogy azonnal eltévedtem. Így hát gyorsan le is tettem a tüzetesebb kultúrsétáról, és felkerestem a legközelebbi alkalmas villamosvonalat.

Mikor hazaértem, már csak az érdekelt, hogy minél hamarabb felkapaszkodjak a függönykarnisra, és gyümölcsöt egyek, míg végül kigúvadt szemmel fűgét és kivit nem hányok a padlószőnyegre.

Reke Balázs

Csárdamenü

Nyúlánk, kék fejű gyík piheg a földön. Teljesen mozdulatlan. Ha nem figyelné az ember egy darabig, és nem látná gömbölyű oldalán a szív lüktetését, azt hihetné, hogy élettelenül fekszik a cserepesre száradt földút repedései között. A nap forrón tűz az alföldi pusztaságra.

A lovas még messze járt, alakja reszketett a délibáb káprázatában. A gyík kivárt, szívta még magába a napot. Csak akkor iramodott be az útszéli bogáncsos gazba, amikor a lópatkók eldübörögtek mellette. A lovas száguldott, nyomában csak lassan üledett a por. Gyorsan közeledett a csárda felé.

A csárda árnyékában, az egyik ablak alatt ősz hajú férfi gubbasztott egy pej ló mellett. Jobb első patája a férfi combjai közé volt szorítva, éppen körmölte a lovat. Amikor felnézett, meglátta

a porfelhőben közeledő lovast. Elengedte a ló lábát, és hangosan befüttyentett az ablakon.

Közben a lovas a csárdaudvarra ért.

Mielőtt beléphetett volna, egy hollófekete hajú, bajszos férfi lépett ki az ajtón. Koszfoltos bőgatyában volt, és a kezében öreg hegedűt tartott. Színpadiasan a vállához emelte a hangszert, és elkezdte húzni, közben nagyokat lépdelt a veranda recsegős deszkáin, és biccentett a lovasnak, aki a zakójáról csapkodta le a port.

A lovas szalmaszőke, elegánsra nyírt szakállú férfi volt, peckesen lépett oda a pulthoz. Odabent félhomály uralkodott, ami lassan szitált rá mindenre, kellett pár pillanat a szemnek, hogy a körvonalak előtűnjenek.

A pultban fiatal, mézbarna lányka álldogált, egy ronggyal törölgette a söröskorsókat. A rongy halkán nyikorgott a kriglik mázas belsején.

A hegedűszó kintről elindult befelé, a férfi lábbal lökte be az ajtót, közben húzta a muzsikát, majd csizmája sarkával meglódtította az ajtót, ami fásan-fémesen csattanva csapódott be mögötte.

Hatan voltak még a helyiségben. Csikósruhás, nagydarab férfiak az asztaloknál, kettő pedig a búbos kemence kávjában üldögélt. Mindnél hangszer volt; hegedű, koboz vagy brácsa, az egyiknél nyenyere.

A szőke lovas letörölte homlokáról az izzadtságot, a pultra támaszkodott:

– Jó napot, kedves, Rózsa Sándort keresem, azt mondták itt lehet. Igaz ez?

A lány körbehordozta tekintetét az asztaloknál ülőkön. – Attól függ. – Megvonta a vállát, és tovább törölgedett egy mázas csuprot. – Mit óhajt az úr tőle?

– Ezt hoztam neki – kezdte a szőke lovas, és beletúrt a zakója zsebébe.

Még alig érintette keze a borítékot, de a lány már előhúzott a pult alól egy hosszú csövű pisztolyt, és hátrahúzta a kakasát.

A csikósruhások is pisztolyt rántottak, a szőke lovasra minden oldalról fegyvercsövek meredtek. Megremegett a lába, a kezét se

merte kihúzni a zsebéből. Reszkető szembogárral bámulta szemben a lányt, akinek ujjja a pisztoly ravaszára feszült.

Az egyik férfi egészen közel lépett a szőke lovashoz. Hátulról a torkához nyomta a pisztolyát. A szőke lovas érezte, ahogy a hideg fém odébb tessékeli a manduláját.

– Ez nagy hiba volt, komám! – mondta a férfi, és áttapogatta a szőke lovas fegyver után, de nem talált semmit, csak egy borítékot. – Ez mi a lószar?

– Egy hivatalos levél... – hebegte a szőke lovas, de utána a torkára fagyott a szó.

A férfi megfordította a borítékot, aztán hümmögött, és visszadugta a szőke lovas zsebébe. – Most pedig fogd a cicomás beszédedet, és húzz vissza Pestre!

Úgy kísérté az ajtóig a szőke lovas, hogy a biztonság kedvéért a torkán tartotta a pisztolycsövet, majd kilökte, és nézte, ahogy az ijedt férfi felszáll a lovára, és elnyargal a pusztába. Aztán becsapta az ajtót, és a többi csikósruhás felé fordult:

– Mit tájtátok a szátokat? Játsszatok! – kiáltotta.

A férfiak lerakták a pisztolyokat, és hangszert vettek a kezükbe. Régi nótákat húztak, és közben bort vedeltek. Kisvártatva már úgy ittak, hogy lecsapták a pulton az üvegek nyakát, és a fogaikkal szűrték ki az üvegszilánkokat a borból. Utána már nem igazán foglalkoztatta őket semmi. Szándékosan egymásnak ütköztek, miközben nyúzták a hangszereiket, majd néhányan golyót repítettek a szelemenfába, és a kékes lőporfüst lassan kavargott a helyiségben, ahogy a táncolók karjaikat és lábaikat lóbálták.

Rózsa Sándor a pusztai szélben hajladozó, kiszáradt gyomokat nézte az árnyékszék ajtajába vágott szíven keresztül. Már olyan hosszan időzött odabent, hogy a kivágás adta látkép minden centiméterét ismerte.

Mikor végzett, szépen lassan sétált vissza a csárdába. Ütközben vágott dohányt tömött a pipájába, és meg-megállt pőfékelni. A bentről kiszűrődő mulatozás hangja szétszaladt mindenfelé a vidék kietlenségébe.

Odabent a pultba ment, és egy korsóba bort töltött magának.

– Valami úri ficsúr kereste kegyelmedet, amíg elvolt – fordult hozzá a csaposlány, próbálva túlkiabálni a zenét és az óbégatást.

– Kicsoda? – kérdezte Rózsa Sándor.

– Tudja a rossznyavalya – felelte a csaposlány. – De a többiek megszalasztották, mint a nyulat.

Rózsa Sándor kiköpött oldalra.

– Lehet, hiba volt elengedni a lábán – dörmögte.

Bár a lova holtfáradt volt, Jókai csak hajszolta tovább a napégette pusztaságban. Szőke haját a homlokára tapasztotta a menetszél. Közben sokszor hátratekintett, hogy nem követik-e, de csak a vasos fellegekbe gyűlt port látta, amit ő vert fel maga mögött.

Sándor Zoltán

Az utolsó performance

A fém érintése gégémen.

Az első pillanatban sosem tudom, valóság, vagy csak álmodom.

Nyakamon a bőr megfeszül, lélegzetem bennreked, szívverésem felgyorsul.

Mint amikor a Sámántól kapott anyag beütött. Életem leg-hosszabb gitárriffét hallottam akkor. Ha erősen koncentrálok, még ma is hallom. Ott állok a tömegben, s úgy érzem, mintha kiléptem volna magamból. A torzított hang körbelengi a testem.

Hideg? – visszhangzik elmémben a kérdés. Tudom, hogy tudja: az. Fültől fülig az igazi. Már is mutatja, hogyan kell. Egy csepp vér serken ki.

A nyakamhoz kapok. Érzem a sűrű nedvet ujjaim hegyén. Ijedtemben nagyot rúgok, a Jókai-kötet kihull az ölemből. Szükségem van néhány másodpercre, hogy felfogjam: eleredt az orrom, és álomban megtöröltem.

Megigazítom a magamra terített kabátot, és megérintem a falhoz döntött gitárt. Megpendítem rajta a legmélyebb húrt. Búgó hangja megnyugtat. Tudatosítja a vizeleti ingert.

A csendnél még a levelek suhogása is jobb, fut át az agyamon, amíg a vasútállomással szemben magasodó fa tövében könnyitek magamon.

Uram, ön kiválóan vizek, mosolygott a nővér, aki a prosztata-vizsgálathoz szükséges tesztet végezte. Ügyetlenül gombolgatva a sliccemet, hümmögve bólogattam zavaromban, mintha azt szeretném mondani, lám mire vagyok képes.

Ábrándozásomat halk gitárjáték szakítja meg. Gyorsan elvégzem a dolgom, és visszasietek. Egy ősz hajú, fekete öltözékes alak ül a padon, és a gitáromon egy rock-klasszikust játszik halkán.

Néhány méterrel tőle megállok, és nadrágzsebemben kitapogatom a bicskát. Abbahagyja a zenélést, és felnéz.

Senki. Így hívják, mutatkozik be. A hippik elárulták a világot, mondja. Határtalan pacifizmust hirdettek, aztán meg beálltak a sorba. Ugyanúgy, ahogy a 68-asok beadták a derekukat a konformizmusnak.

Nem szólok semmit. Eszembe jut, mit mesélt Sikoltó a Szektáról. Tagjai orvosok, gyógyszerészek, mérnökök, üzletemberek, tudósok, politikusok, bérgyilkosok... Feltett szándékuk észszerű szintre hozni az emberiség létszámát. Küldetésük teljesítésének érdekében zajlanak a modern háborúk, és készülnek az újak, ezért volt, van és lesz újabb világvárvány, ezért terjedtek el a természeti és társadalmi katasztrófának álcázott tömeggyilkosságok, s ezért van egyre több úgynevezett homoökológus, aki a piszkos munkát végzi a lecsúszottak körében.

A város minden pontja veszélyes, a park, az aluljáró, a sikátor. A zárt osztályról kiszabadultak bandákba verődve vadásznak áldozataikra, szurkolóhuligánok rendőregyenruhában verik a járókelőket elrettentési szándékkal, alig tízévesek gyűjtogatnak föl egyedül élő időseket szórakozásból.

Az erdőben gránátrepeszek között voltunk kénytelenek lopakodni. És csak remélni tudtuk, hogy nem lépünk a vaktában

lerakott aknák valamelyikére. Egy-egy menetelés után mindig félholtan ájultunk el.

Kezébe veszi a könyvet. Hosszasan nézi. *Az arany ember*, olvassa félhangosan. Ebben található Senki szigete! Senki más nem tudja, csak Senki, anno javasoltam, hogy mielőtt elárasztanák, rendezzünk a török bazárban egy hatalmas koncertet. Fesztivál-címnek a következőt javasoltam: Woodstock a Dunán!

A fényeivel csábító város veszélyes. Idegeneknek különösen. Bármikor megtörténhet, hogy a taxis összejátszik a lányfuttatásban, ember- és szervkereskedelemben utazó társasággal, és nem a megadott címre visz.

Úgy képzeltem, a koncert a vízszint emelkedésével kezdődik el. A színpadot a sziget fölé emelkedő repülőtányér világítja meg, én pedig gitárral a kezemben teleordítom a világot. Legyen ez az utolsó performance! A pusztulásig tartson. A koncertzáró dalt egy akusztikus gitáron adom elő, derékig vízben.

Elengedem a mindaddig erősen szorított bicskát. Lassan kihúzom a zsebből a kezem, néhány lépést teszek a pad irányába, és lehuppanok a fekete öltözékes férfi mellé.

Te is a hajnali járatra vársz? Bólintok. Lekéstem a csatlakozást, fűzi hozzá. Visszaállítja a gitárom a falhoz, és elnyúlik a szomszédos padon. Most veszem csak észre, csupasz lábán simicipőt visel. Semmit sem mondok, hirtelen újabb kép rémlik föl viszatérő álmomból. Nyakamat a hidegség érzése járja át. Karom ernyedten lehanyatlik.

Életem olyan, akár a spirál, amely újra meg újra visszatér önmagába, hogy aztán egy másik szinten folytassa a megkezdett menetet.

Pirkad, amikor hangos füttyszóval a vonat berobog az állomásra. Szedelőzködni kezdek, a fekete öltözékes alak felpattan, és megkér, hogy foglaljak neki is helyet, akad még némi elintéznivalója.

A kocsiban alig van utas. A hátizsákom feltuszkolom a pogygyásztartóba, a gitárt a mellettem lévő ülésre állítom, és hátradőlök az ülésen. Megpróbálok kiszakadni a körülöttem lévő világból. A városra összpontosítok. Ott vannak parkok, aluljárók és sikátorok. Szükség van az utcazenészekre.

A vonat döcögösen elindul, de alighogy felgyorsul, hirtelen fékezéssel megáll. Fűlsiketítő csikorgás, hátborzongató csend, idegtépő zsibongás. Kinézek. A távolban egy pillanatra mintha feltűnne Senki. Vagy hűlt helye a padon. Úgy tűnik, valaki a sínek közé esett, morajlik kocsiról kocsira. Vagy odavetette magát?

A nyitott vonatablakon keresztül a válasz tovaszáll a széllel.

Sarnyai Benedek Máté

bádogpohár

„Én az a Jókai vagyok” – ennyit mondott az Andor, egyből kitárltuk, hogy a Móric fiának akarja hazudni magát. Szegeden nem ő az első híres fiú, tíz éve járt erre a Petőfi Zoltán, róla is tudtuk: hazudik az apjáról. Azóta minden bizonytalanná változott a divat: nemrég tele volt minden kávéház ál-Petőfikkal, most az ál-Jókaiak jönnek, mígsem senkiből se lehet megtalálni az igazit.

„Egy modern városban a fejlődést az álemberek jelzik – állítja Bek Pista – manapság nem létezik város, ahol őszinte polgárt látnánk. Ki akarja elképzelni Párist egy igazmondó Verne Gyulával?” Szerinte Nyugaton külön biztosokat neveznek ki a városi tanácsban, akik a hazugságért felelnek, Szegeden Bek Pista két éve jelöltette magát erre a posztra, azóta átkozza a polgármestert.

A Jókai Andor csalt újra mosolyt az arcára, amikor megjelent nálam, a Vigadóban. Amint kinyitotta a száját, Bek Pista tudta: ő lesz az embere, pedig a Jókai még Petőfi Zoltán kappanhangjánál is furcsábban dalolászott. A piaristák igazgatója, a tisztelendő Magyar Gábor ezt úgy írta le, hogy fémes csengést hallani az énekében, mintha rozsdás fogaskerekek nyikorognának egymáson: „Ennek az embernek metáliából van a torka!”

Nem tudni, mi volt a Jókai torkában, az viszont biztos, hogy nálam sosem vett semmit, amivel öblögette volna. Ehelyett egy bádogpoharat hozott magával a Vigadóba, abba töltögetett valami átlátszó folyadékot, és nyakalta minden második dal után.

Magyar tisztelendő úr már Petőfi Zoltánnal sem békélt meg, kiátkozta volna a városból, de egy papnak már nincs akkora szava, mint régen, ezért csak a színházból rúgatta ki. Azt mondta, a fiú akkorát hazudik az apjáról, hogy az Úristen bosszúból egész Szegedet letörli a föld színéről, ha megtűrjük magunk közt. Ugyanez lehetett a baja a Jókaival is.

A Vigadóban senki sem értette, mit énekel Jókai Andor rekedtes, fémes hangján, kivéve a Bek Pistát és a Magyar tisztelendőt. A Jókai-fiút csak azért nem hajítottam ki, mert ezek ketten minden koncertje után összekaptak, amiből olyan délutáni műsor kerekedett, hogy a fél város nálam tolongott, elkezdtem jegyvásárláshoz kötni az asztalfoglalást.

Még a bűz sem zavart senkit, amit a Jókai Andor hagyott maga után, ő az első ember, aki büdöset énekelt: a dalai után az egész Vigadót belepte a nehéz, olajos szag, ha valaki szivarozni kezdett volna, én mondom, meggyújtja a levegőt.

Félmondatokból sejtettük, mi tetszik a dalokban Beknek, és mit utál a Magyar tisztelendő.

Egyszer arról énekelhetett a Jókai-fiú, hogy eljön az idő, amikor nem a nagyméltóságú Tisza Kálmán lesz őfelsége miniszterelnöke. Márpedig a tisztelendő megesküdütt, hogy a nagyméltóságú úr Isten kegyelméből örökké fog élni és kormányozni: a modern kor olyan imádkozási technikákat fejlesztett ki, amikkel az ilyet gyerekjáték kikönyörögni. „Angliában már alkalmazzák az érsekek: negyven éve Viktóriának hívták a királynőt, higgye el a tanácsnok úr, harminc év múlva is így lesz!” Máskor szóba került, hogy ember fog járni a Holdon, de volt, amit még viccből sem hittem volna el: egy napon cirill betűkkel fogunk írni majd Szabadkán.

Úgy tűnt, a Jókai-fiú hazug jóslatokat nyekereg, mint valami metál-torkú krónikás. A Magyar tisztelendő Petőfi Zoltánt csak kiátkozni akarta, de Jókaira a máglyát sem sajnálta volna, ha száz

évvel ezelőtt él. „Higgyék el nekem, a hazugságot már Isten sem úgy bünteti, mint régen: ő is modernizálódik, olyan masinériákat szerkesztett, amivel egész Szegedet csettintésre elpusztítja!” Bek Pistának erre összerándult a szája: „Egy modern városban azért hazudik mindenki, mert tudjuk: nem kell az istencsapástól rettegni. Nézze meg az írókat: Verne új jövőt ír, Dumas új múltat, egyiket sem kell jobban szégyellni a hazug jelennél!”

Bek Pista rögtön a Magyar tisztelendőre gyanakodott, amikor a Jókai Andor eltűnt a Vigadóból: „Akár a Petőfit, őt is kisíránozkotta a városból” – kiáltott, amint meglátta a tisztelendőt. Az oldalához kapott, mintha a fegyverért nyúlna, aztán rájött: sosem volt katona, nemhogy fegyver, de még egy nyamvadt kardbojt sem díszíti a ruháját. Megkönnyebbülésére szolgált, hogy a tisztelendő is oldalra nyúlt egyből, pedig a piaristáknál meglepne, ha feszület helyett kardot osztanának.

A Jókai-fiú bádogpoharát vagy egy hónapig a színpad mellett hagytam, hátha eszükbe jut, és megint összevesznek rajta a vendégek örömeire, de ők többet nem szóltak egymáshoz. Amikor elmostam a poharat, a Bek Pista támasztotta a pultot: „Utoljára arról énekelt, hogy az Úristen csakugyan letörli Szegedet a föld színéről – morogta –, a tisztelendő úr eztán dobatta ki.”

Beleszagoltam a pohárba, két öblítés után is éreztem az átható petróleumszagot. „Mielőtt elment – dűnnyögtem –, annyit mondott megint, hogy ő az a Jókai. Én bólintottam, de úgy nézett rám, mintha nem érteném a dolgot, a szeméből kifolyt egy csöpp fekete könnyszerűség.” Bek Pista belekortyolt az abszintos poharába: „Talán csak nem úgy hazudott az apjáról, ahogy mi hinnénk, ha sokat hazudunk egymásnak, már azt is elfelejtjük, melyik hazugsághoz állítsuk az igazat.” A bádogpoharat a Bek Pista elé tettem: „Maga milyen igazsághoz állítja azt az állítást, hogy Szeged eltűnik a Földről?” Megvonta a vállát: „Ez ugyanaz, amit a tisztelendő mondott a Petőfi Zoltán kirúgásakor. Már hatvannyolcban megesküdött, hogy elvisz minket az árvíz. Eltelt tíz év, és még mindig megvagyunk.”

Michael Foldes

A megkülönböztethetetlen (The Indiscernible)

Böszörményi Zoltán fordítása

*Ahol a megkülönböztethetetlen megcsillan a fényben,
ott a fény cérnavékony szélei az ellenálló térben.
A vörösbegy e. e. cummings kocsmáinak utcai szegletén,¹
képkockákat zsákmányol a fogoly ész.*

*Hozzuk közös nevezőre a természet meghatározását,
mi volt gyermekkorunk látomása,
tarka, piszkos padló az alagsorban
megcélozza a persona non gratát, hagyjuk a pocgereket
kóborolni, mintha a pokol szájában járnának
nem véletlenszerűen, az idő vezeti őket, a kor,
a kihívás izgalmi állapota,
hogy létezzenek ott, az ismeretlen honában,
ahol a színek is véletlenszerűen váltakoznak,
mint áttetsző zászlói az Északi-sark fényeinek,
mit idős emberek csodálva bámulnak.*

*A megszületett hanggal, mely meg is hallja,
a felhevült test óhajával,
a lét szerezte tudat egyszerűségével,*

¹ e. e. cummings három New York-i kocsmát (bárt, tavernát) látogatott sűrűn: a Chumley-t a Bedford utca 86. szám alatt, a White Horse Tavernt a Hudson utca 527. szám alatt és a Minetta Tavernt a Mac Dougal utca 113. szám alatt. A fenti kocsmák vendégei közé tartoztak többek között: William Faulkner, Eugene O'Neill, F. Scott Fitzgerald, John Steinbeck, Ernest Hemingway, Dylan Thomas, Jack Keruoack, Ezra Pound, Allen Ginsberg.

*nem valami különleges igénnyel vagy szükséggel,
csak úgy, mondanák egyesek, ez volt a kezdetben.
A semmiből valami.*

*Ujjak a tintában, az agyagban, a festékben, a táncban,
a szikrák és ondó megvilágította jövő.*

*És mégis, semmi sem biztos,
megkülönböztethetetlen, és mégis meghatározott,
mintha én lennék a Mű.*

LEONARDO DA VINCI (1452–1519 *rajza*)

A HÓNAP ALKOTÓJA

Nacsinák Gergely András

A Cianotypiae-sorozatból

Török Máté képeihez

MAGŐRLŐ (II.)

*Nap nap után
tenyeredben ébred a nap,
ébredsz tenyerében a napnak:
tág horizonton a
pirkadat hombárjából megannyi
színarany magva pereg szét,
hogy déli verőben
az égi mező közepén
kalásszá kereküljön a holnap,
s míg alkony anyánk
hús fátylát kanyarítja a lent*

*szuszogó, langyos puha tájra,
éj-szoknyája
sötét ráncaiban rejtve
maradjon az égi kovász.*

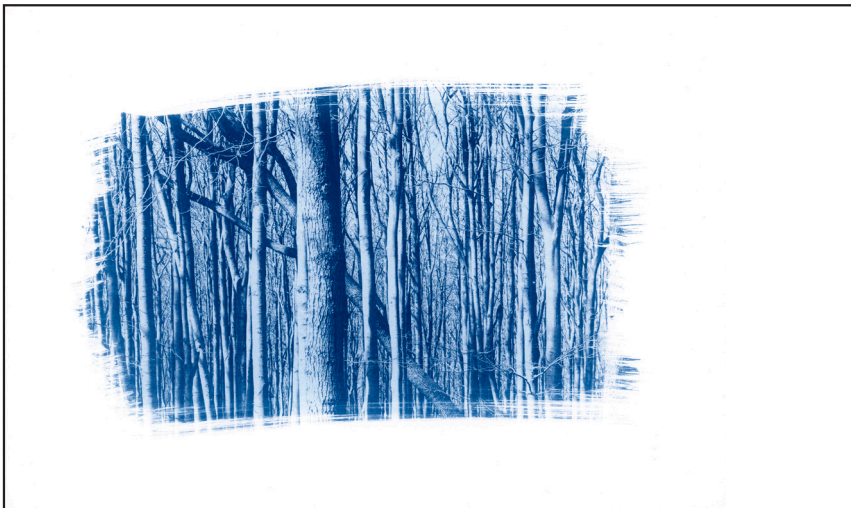
ERDŐKÉRDŐ (MEGTARTÓ ERŐ)

Mi az, hogy erdő? – kérdezte a kisfiú egy nap az apjától.

Az erdő? – hökkent meg az apja. – Hát fák sokasága, az az erdő. – Majd kis tétovázás után hozzátette: - Az erdő veszedelmes hely, úttalan sűrűség, vadak búvóhelye. Eszedbe ne jusson egyedül kószálni benne!

A kisfiú erre összeráncolta a homlokát, és nem szólt semmit. De másnap megkérdezte az édesanyjától is:

Mi az az erdő?

Az erdő? – csodálkozott az anyja. – Mesék menedéke, mi más. Tündérek, manók meg más elvarázsolt lények népesítik be, mélyén kristálytisza források fakadnak, és minden fája egy-egy elmondásra váró történet. Kószálj benne bátran, fedezd fel, lesd ki a titkait!

A kislány bólintott, mint aki érti, de a dolog, úgy látszik, mégsem hagyta nyugodni. Ezért, amikor egy erdőszel találkozott, neki is nekiszegte a kérdést.

Az erdő, ugyebár... – habozott az erdőszel, mert nem akart túlságos bonyolultan fogalmazni –, amolyan életközösség, tudod, mint egy család. Egy rendszer, amiben mindenki mindenkinek a rokona, és minden mindennel összefügg.

A kislány udvarias volt, ezért megköszönte a felvilágosítást, de nem érezte úgy, hogy sokra ment vele. Egy erdőszelől azért másra számított. Már csak az „ész” miatt is.

Szerencsére hamarosan az útjába akadt egy favágó. Az levette füléről a zajvédőt, leállította a kerregő láncfűrész, és megkérdezte, mit is mondott pontosan a kislány. Amikor az elismételte a kérdést, a favágó nagyot nézett, és megvakarta a fejét.

Az erdő... az erdő az megélhetés – bökte ki végül. – Töménten sok munka – tette hozzá. – Sose érek a végére.

A kirándulók, akik egy verőfényes napon akadtak az útjába, már bőbeszédűbbnek bizonyultak. – Az erdő pihenés! – rikkantották. – Kikapcsolódás, felüdülés, változatosság a nagyváros agyat szikkasztó, testet tikkasztó hajszája után. Csend, csend és csend, és béke és harmónia! Trallala! – mondták, és rágyújtottak egy nótára valami csermelyről, aminek a mélyén vagy kislány vagy pisztráng úszott, és bemasíroztak a fák közé. A kislány alig fél óra múlva, egy hirtelen kerekedett zivatar után látta őket viszont, amint lógó orral, bosszúsan csöpögve, némán cuppognak el a távoli buszmegálló felé.

Azután egy napon bezörgetett az ajtón a kislány bátyja.

Ritkán jött látogatóba, mert már nagy volt, dolgozott erre meg arra, járta a világot. A kislány összeszedte a bátorságát – össze kellett gyűjtenie apránként, lelkének különféle zugaiból, mert úgy sejtette, a bátyjától végre igazi, ha nem is feltétlenül kellemes választ fog hallani –, és feltette neki is a kérdést.

A bátyja alaposan megnézte a kisfiút, hogy mennyit nőtt, mióta utoljára látta, aztán a térdére ültette, és azt mondta neki:

Én mostanság egy hajón dolgozom. Hatalmas konténereket szállítunk Afrikától Grönlandig, Kalkuttától New Havenig. Napokon, heteken át csak a tengert látom magam körül. Olyan sokáig, hogy a végére elfelejtem, mi a tenger. Csak amikor kikötünk, és a partról visszanézek, akkor jut eszembe. Amíg én is itt laktam a házban, a tisztáson, az erdő közepén, én sem tudtam, mi az erdő. El kell menni innen ahhoz, hogy megtudd. És visszanézni. Akkor, de csakis akkor, egy csapásra megérted.

De jó! – lelkesedett a kisfiú. – Ugye sokáig itt maradsz? Lenne még egy csomó kérdésem.

Nem lehet – rázta a fejét a bátyja. – Amióta tudom, hogy az erdő is csupán egy hely a sok-sok hely közül, nincsen maradásom.

Vasárnapi prédikáció

Ma a vödörről szeretnék beszélni.

Amikor az Úr és a samariai asszony találkoznak Jákob kútjánál, és Jézus azt mondja: inkább neked kellene tőlem vizet kérned, az asszony ezzel vág vissza: „hiszen vödöröd sincsen, a kút pedig mély”. Kétféle mélységről van szó ebben a történetben – a kútról és a lélekről. Az asszony a kút mélységéről beszél, az Úr pedig az asszony lelkének mélyeiről.

Az egyikhez nem árt, ha van kötél és vödör, a másikhoz semmi szükség rájuk.

Hitvalló Szent Maximosz írt egy bájosan szégyenlős kommentárt ehhez a történethez. Azt hiszem, a maga szerzetesi lelkületével nemigen tudta hova tenni, hogy egy öt férjet elfogyasztott asszonyszeméllyel diskuráljon a Megváltó, ezért inkább az egésztest egy gyönyörű, és persze merőben allegorikus eseményként magyarázza. Szerinte a vödör nem más, mint a Törvény tanulmányozása: az iste-

ni szó fáradságos elsajátítása. Tudniillik Maximosz számára itt minden a lélekről szól. Az asszony: az emberi természet vagy lélek. Elő is sorolja szépen az evangéliumi nőalakokat: Jairus lánya a Törvényt ismerő, de azt be nem tartó emberi természet, amely így holtta vált; a vérfolyásos asszony pedig az olyan lélek, amely az isteni rendelések megtartása és az igaz cselekedetek helyett a szenvedélyekben hagyja belső erőit elfolyani. A samariai asszony a Hitvalló szemében annak az emberi természetnek a képe, amely az isteni rendeléseket sorra megkapta, és sorra elhagyta: ezek volnának az öt férj, akikkel egybekelt, de akikhez nem maradt hűséges. Az első törvény a paradicsomi törvény volt, a második a bukás utáni, a harmadik az a szövetség, amely Noéval kötött, és így tovább. A hatodik Törvény a mózesi: ez az, amellyel már csak együtt él a lélek, de aki már „nem a férje”, lévén ideiglenes. A mózesi törvényt ugyanis az isteni Szó egy sokkal tökéletesebb megnyilvánulása váltja majd fel – az Ige megtestesülése. „Ezért volt mindez a hatodik órában” (vagyis délben) – írja –, „amikor a lelket kiváltképp körülragyogják mindenfelől a megismerés sugarai, az Ige jelenléte miatt; s amikor a törvény árnyéka is eltűnt, akkor beszélgetett az asszonnyal, a kútforráshoz közel”. Jákob kútja, teszi hozzá Maximosz, nem más, mint az Őszövetség. Ebből kellett eddig verejtékes munkával kinyerni az isteni tanítások vizét, a vödör, vagyis a tanulás segítségével. Ám a szavak, az emberi bölcsesség, miként a vödör, nem képesek a felszínre hozni mind a kútban rejlő vizet sohasem. Csak egy-egy kortyot. Ezért nincs is szüksége rá az Úrnak: hiszen ő maga a Logosz, az életre szökő friss vízforrás. És innentől kezdve az embernek sincsen szüksége rá többé: nem a kút mélyét, hanem a feltörő, friss vizet kell keresnie.

Azóta a meleg nap óta már csak egyetlen mélység maradt, a léleké. Benne ott kell lennie a friss víznek, amelyből az Istennel is bátran feleselő, samariai asszony kapott, hogy többé ne kelljen az emberi esetlenséggel, nehézkes férjekkel bajlódnia.

*

Van a samariai asszony történetének egy szép, és talán első pillantásra nem magától értetődő motívuma: hogy ugyanis itt

senki sem a maga szomját csillapítja. Isten az embertől kér inni. Az emberi szomjat az Istentől kapott víz oltja. A kapott víz pedig „örök életre szökő forrás” lesz az emberben.

Önmaga szomját tehát senki sem csillapíthatja. („Hiába füröszöd magadban...”, ugyebár.) A bennünk esetleg megtalálható forrás nem minket hűsít: a lelki élet egy megfontolandó leckéje ez. Hajlamosak vagyunk ugyanis azt várni az ún. „lelki élettől”, hogy általa nekünk legyen „jobb”: segítségével igyekszünk lelki egyensúlyra, kitartásra, belső békére, és hasonlókra szert tenni. Pedig nem arra való. Nem mi oltjuk a magunk szomját. Ha kortyokat kapunk az életből, annak forrássá kell lennie, és másokat felüdítenie. Különböleg pangó víz lesz, nem élő: pocsolya, nem pedig forrás.

*

Krisztus vizet kér egy szamariai asszonytól, akivel neki, mint tisztességes zsidó embernek, semmilyen szabvány alapján nem illett volna szóba elegyednie. Nő. Szamariai. Ráadásul bűnös is. Krisztus azonban nem csupán ember, hanem megtestesült Isten is – Isten lévén pedig mi sem természetesebb, mi sem magától értetődőbb, mint hogy szóba áll a bukott emberrel. Ha innen nézzük az esetet, maga a párbeszéd ténye is azt bizonyítja, hogy Jézus nem csupán ember volt, és nem is csak egy a korabeli rabbinikus tanítók közül. Az isteni Szó, az Ige, és az emberi szó, a bukott természet logikája áll itt szemben egymással – és pontosan az a szép ebben az evangéliumi történetben, ahogy ez a szembenállás feloldódik: ahogy a párbeszédben, ember és Isten dialógusában mondatról mondatra közelebb jut egymáshoz, végül pedig összhangba kerül a természet beszéde és Isten beszéde. Eleinte egyszerűen elbeszélnek egymás mellett, hogy aztán – Isten tapintatának és makacosságának eredményeképpen – ténylegesen szót értsenek egymással, és kibéküljön a föld az éggel, egy közös nyelvben.

A remeték fohásza

ő ki a hajnal előtt jár mécslángként a hegyeken
illan amint a nap eljő nyargal a köd hátán
százszerű harmat nézi hol jár merre tekereg
csendül a gyermekláncfű zizzen a búzavirág

őrzi a kert mély álmát szilvát szőlőt mosolyog
fürtjei közt izgága csatakos szellő jár
déli verőben a zápor fűz rá villámkoszorút
verítékéből termi dús venyigéit a nyár

felhőladikon kószál párás égi vizeken
nem lel a földön révre árnya fölöttünk száll
névtelenül jár köztünk ő ad minden nevetet
lépte az alkonyi csönd és hollószárnysuhogás

nincsen az égben az űr hidegében
a jeltelen éjben nem lakozik
nem köti képlet a vér meg az érvek
nem menedék nem mennybeli kincs
nincsen az észben a részben-egészben
nem jelenés nem lelki bilincs
hűlt helye lángol az árnya világol
úgy tűnik mint aki nincs

hála legyen hála legyen hála legyen hála
hála legyen hála legyen duplicavit annonam*

* Duplicavit annonam: azaz megkettőzte a járandóságot. Utalás a Szent Jeromostól ismert legendára, mely szerint a Remete Szent Pált kenyérrel tápláló holló kétszeres adag kenyeret hozott, mikor Remete Szent Antal meglátogatta társát az egyiptomi sivatagban.

A Négycentes esszék-sorozatból

A semmiség műfaja

Úgy írni, hogy az írás rögtön el is tüntesse saját nyomait; csak úgy maradjon meg az olvasó ínyén – még csak nem is az emlékezetében – mint valami ritka, és talán régóta keresett íz. Nem egyes szavak vagy mondatok: csupán a zamat. Nem a mondandó, ha tetten érhető egyáltalán ilyen, hanem a mondottak visszhangja. Talán valami efféle írást álmodott meg Thomas Wharton a *Szalmandrában*, és meglepne, ha nem találnék célzást ugyanerre Calvinót lapozgatva. Ha az esszé egyik legszerencsésebb meghatározása szerint „a nyilvános tanulás műfaja” (Németh László), akkor az itt művelt stampedli-szövegekre azt lehetne mondani, hogy a minimál-esszé pedig a nyilvános semmiség műfaja: bőbeszédűbb persze és szertelenebb – óhatatlanul felszínesebb is – a haikunál, de legalább annyira egy lélegzetre komponált. Egyetlen hajtásra befogadható, talán két, legföljebb három korty betűvé párolt pillanat, amiből semmi megfogható nem marad vissza az idő aljzatán, semmi seprő vagy üledék.

Szóra méltatott szóra sem érdemes dolgok, szóra bírt pillanat – szóhoz juttatni alkalmasint, szóba emelni, szóvá tenni az észrevétlent.

Vénasszonyok kara

Sejtelmem sincs, miért nevezik indián nyárnak is. Vagy hogy mi közülük a vénasszonyoknak az indiánokhoz. Hogy a nyárvégnek-őszelőnek őhosszjuk mi közülük, azt sejtem: a megszelídült nyarat nevezik így, amikor a nap már nem perzsel úgy, a gyümölcsök nagyrészt megértek, és a napok észrevehetően rövidülnek. Mintegy feltételezvé, hogy rövidülő napjaikra az asszonyok is

ilyesféleképp szelídülnek, nem perzselnek, meghozták gyümölcsüket. Hát nem tudom. Ez a mostani nyárvég nem épp ilyennek mutatkozik, nem hajlandó szelídülni, csak a hőség időtartama apad valamelyest. A Balatonban épp olyan hosszúakat lehet úszni, mint egy hónappal ezelőtt, és a víz is pont ugyanúgy simogat. Csak áttetszőbbé vált valamelyest – most, hogy nem borzolja, zaklatja álló nap kavargó embertestek. A nyaralók izgága hordái levonultak, és lassan-lassan visszakapja önmagát a tó.

Négy öregasszony fürdőzött a koradélutáni fényben és vízben, amikor a mélyről kifelé tartottam a sekélyesbe; derűsen áztatták magukat a mohazöld öbölben, mellettük a hullámtörőn kárókatona tollászkodott, ők pedig a halálról beszélgettek. Pontosabban egyikük oktatta többinek a haldoklás csínját-bínját. Mint azt szavaiból kivettem, boncmester ismerősétől tudta ki a meghalás titkait.

Legutolsóként a hallás szűnik meg, mondta például. Ezért jó a halotthoz beszélni, mert bár nem felel, de mindent hall. Például. Azt is mondta még, hogy október havában nyitva áll az ég, olyankor könnyű eltávozni. Fürdőtársai több-kevesebb lelkesedéssel helyeseltek. Szeptember közepe lévén, ez érthető. Még egy pár nap, és a tó vizét lehűtik az éjszakák, a vénasszonyok nyara véget ér.

Kimásztam a vízből, hogy megszáritkozzam. A nénik is követtek nemsokára, egyenként kapaszkodtak fel a lépcsőn, aztán a padokra telepedtek és ragyogtak, mint az egymás mellé kitett, frissen mosott naspolyák.

Időmegálló

A kávéházak népe újfent az utcára költözött: az ájult hőség alábbhagyott, lehet örülni megint a szelídült, délelőtti napnak. És a szembetűnő, váratlan harmóniáknak: hogy a kis, kerek kávéházi asztal lapjának színe pontosan megegyezik a csészében épp most szervírozott eszpresszó tetején a *crema* bársonyos barna színével.

Leültem, hogy munkához fogjak – ehelyett a csészét bámulom. Az imént egy kevés cukrot adtam a kávéhoz, óvatosan meg-

kavartam, hogy a krémnek ne essék bántódása, eközben a csepp a kanálról a csészealjra cseppent. Ez rabolta el a figyelmemet, ez a diszkrét ismétlődés: a kávé, a hófehér csésze, a véletlen csepp, az asztal fátyolos felszíne – mintha egy párbeszéd elemei volnának. Egy szavakkal nem visszaadható párbeszédé. Költészetnek érzem: amit látok, egy ismeretlen vers versszaka.

Vagy három, szavak nélküli sorból álló haiku.

Az ehhez hasonló, megjelölt pillanatok adják egy nap teljességét: általuk kap arcot az idő. Ha egy-egy napomban nincs ilyen időmegállító pillanat, azt a napot semmisnek, elpocsékoltnak érzem. Az egymásba forduló órákkal az történik, mint Dalí néme-lyik festményén: cseppfolyóssá válnak, és lecsorognak a képről. Ott a látvány lázas szürrealitása olvasztja meg az időt – itt mife-lénk inkább a látottak egyhangú realitása miatt folynak ki a percek az ujjaink közül. Hacsak nincs valami, ami egy-egy pillanatra megbűvölje őket: teszem azt, egy csepp hívatlan tökéletesség.

Az időmíves

Órásműhely, tán a legutolsók egyike, az irdatlan nagyváros egy félreeső zugában: két forgalmas tér közt nyíló kis utca közepén. Ha történe-tesen nincs éppen tél és késő délután, alighanem akkor is úgy maradt volna meg bennem a helyiség, mint árnyékok ötvözete, egy szobányi hol sűrűbb, hol ritkább alkonyat. Ahogy az ilyen apró boltoknál lenni szokott, a félhomályos zugokban, megereszkedett polcokon úgy gyü-lemlik fel a múlt, akár a por; az egész üzlet, úgy tetszik, nem több mint a tér egy vékonyka repedése, amelyben sok év áporodott levegője pang. Olyan ez az órásműhely, mint az idő zátonya: a múlt időé, amelyről megfeledkezett az izgága, önmagába belehabarodott jelen. Állványai- in, vitrinjeiben és köröskörül a falakon a legkülönbözőbb méretű és korú időmérő-szerkezetek: zománcos zsebórák, nyurga ingaórák, egy javításra váró tengerészóra; temérdek kisebb-nagyobb homokóra, toronyórák kicsiny másolatai apró tükrökkel, színes kövekkel. Van még kakukkos óra vagy egy tucat, mind más és más hangfekvésben

megszólaló rugós madárral, néhány ósdi zenélő óra, tűzoltópiros- és kobaltkék vekkerek, meg egy féltve őrzött asztrolábium. Itt a legutolsó, kósza másodperctől a lomhán forgó kozmikus időig minden megmérettetik. Ahogy óvatos léptekkel körbejárom, az az érzésem támad, hogy ezen a pár itt felejtett négyzetméteren mindennemű és fajtájú időmérő megtalálható, amit valaha is kieszelt az ember az ég alatt. Lehet, hogy azért is maradt meg ez a műhely afféle szigetként, kövületként, oázisként: mert szerkezeteivel csapdába ejtette az időt, ami máskülönben már túllépett volna rajta. Alaposabban körbekémelve azonban az a gyanúm támad, hogy valami híja mégiscsak van ennek az időgyűjteménynek. Digitális, elektromos óra tudniillik nincs, egy sem. Amikor ennek okát tudakolom, a parányi pult mögött szöszmötölő órasmester – hollófekete hajú, szúrós tekintetű, nyurga férfi – figyelmeztetően emeli mutatóujját a levegőbe, mintha csak éjfelet jelezne, és annyit mond:

– Hallgassa csak!

Amíg csöndben várakozunk, a levegő egyszerre megtelik százféle kattanással, ütemes kongással, ketyegéssel, fürge tiktakolással, szakasztott úgy, mint amikor egy madárboltot tölt színültig a szárnyas népség csivitelése, bűgása, kerregése. – Minden órának csakis rá jellemző hangja van – szól a boltos –, éppúgy, ahogy az embereknek. Ha valaki a fülét hegyezve közel hajol, még a homokórában lepergő homokszem sercenését is hallani lehet. Ez az eleven idő hangja: elsurran, mint a denevér, kongat, mint a lélekharang, motoszkál, mint az egerek. De az átkozott elektromos órának nincs hangja: amit az mutat, az halott idő. Nem forog, nem feszül benne semmi, nem szól, olyan, mintha telne, de nem mozdul semerre. Nemlétező idő. Aki ilyesmit használ, erős a gyanúm, hogy maga sem létezik. Nem eleven ember, csak felszín, viselkedés, szabály. Az idő nem beszél hozzá, és neki sincs mondanivalója az idő számára. Nem hagynak nyomot egymásban. Szóra sem érdemes. Uraságod is – mér végig egy gyors pillantással – jobban teszi, ha mostantól ügyel erre.

Több szót nem is vesztegetett rám, hagyta, hogy nézelődjem. Kevéssel utóbb egy kurta biccentés kíséretében magamra is hagyott, eltűnt az üzlet – vagy műhely? – belsejében, nyilván, hogy egy újabb szerkezet megreparálásával szóra bírja az épp elnémulni készülő időt.

Rimóczi László

Az optikai csalódások gyönyöre

Kevés olyan hazai szerző mozog a placcon, aki szinte minden mondatával ennyire telibe talál, és ekkora lényeglátással bír. Nacsinák Gergely András *Kopó napok* című kötete azon túl, hogy megindítóan személyes napló, 18 miniesszét fog össze. Nem törekszik világmegváltásra, csak elindul valamerre: utazások, tükröződések, valóságmodellek és hídverések egy kis filozófiai kötéláncsal.

Beszűkült elméket tágító, pangó szerveket üdítő, tévHITEKET cáfoló, kattintástól begöröcsölt ujjakat felszabadító, eltompult érzékeket tisztító írások ezek. Az a rossz ízű kijelentés pedig, miszerint, ha egy könyvet nem akarsz eladni, írd rá, hogy „esszék és elemzések”, ebben az esetben borul, ugyanis a könyvborítón nem szerepel ilyesmi, amit ott láthatunk, csupán egy minimalista elrendezésű cím, mely első blikkre mintha valami kalligráfia lenne. Méltatlan módon a kötet kis formátumú magánkiadás – szerény külső, 100% magvas tartalom –, pedig igen gyakorlott szerzővel van dolgunk. Az írások rövidek, mégis monolitiként emelkednek ki az oldalakról, valamint egy közös motívum is összeköti őket, ugyanis mindegyikbe beköszönnek gondosan megfaragott költői képek és szépirodalmi elemek.

De miféle dolog is ez a „kopó nap”? Légköri illúzió, amikor a nap mellett két melléknapot is láthatunk. Ez a kopó nap, illetve napkutya – utóbbi nem annyira tudományos elnevezése e fénytüneteknek.

A kötetnyitó írás a *Miérttelen* címet viseli, és a megfelelő kérdések megfelelő időben való feltevését járja körbe, zen-szerű, metafizikai motoszkalásokkal. Egyedi módon ragadja meg a megragadhatatlant, mindezt a rózsa mint pillanattárgy szemlélésén keresztül vezeti le bravúrosan, ugyanakkor érthetően, a megfelelő ontológiai vonatkozásokkal. Megtudhatjuk, hogy a miér-

tek minden baj és minden jó okozói, ám egy megpillantott rózsa nemcsak a válaszról mond le, de még a kérdésről is. A mai ember csak akkor képes hatékonyan létezni, ha mondvacsinált okok és ideiglenes célok közt pattoghat, hisz akkor érzi igazán magát, azt, hogy *életben van*. Ám mit is érdeklí a jövő heti világvégéket túlélni kívánó, hétköznapi embert egy megpillantott és egy meg nem pillantott rózsa közti különbség? Ez a kérdés valójában még magát a rózsát sem foglalkoztatja.

„Más jelképek kifakultak ennél kevesebbtől is. A rózsa kibírta. Úgy mondtak el róla minden mondhatót, hogy meg sem karcolták benne a mondhatatlant. Sokat lehet írni arról, írtak is még annál is többet, miért épp a rózsa. Kultúrhistoriai, botanikai, eszmetörténeti válaszok regimentjét felvonultatva. És soha, senki nem fogja tudni megmondani, hogy voltaképp miért. Hát ezért.”

Elszabadult, ködös ezotéria helyett a szépség egyszerűségére és a józan szemlélődésre helyezi a hangsúlyt, végül elhangzik a velős konklúzió is: *„A miért az istenek felségterülete.”* A kellemes kis esszé arra is rávilágít, hogy az ember a másik ember tekintetében nem a másikat keresi, hanem öntudatlanul is a maga tükrképét.

A téma hasonló lendülettel folytatódik a következő írásban. Az *Egy bizonyos árnyalat* Tiziano szimbólumgazdag és jelentéshalmozó festészetén keresztül domborítja ki a végkövetkeztést, miszerint hiába valljuk magunkat kultúremlőnek, ha társadalmi kódfejtésünk nem elég kifinomult. Egy festményt látni és megérteni két külön dolog. És ha még egy egyszerűbb képet sem tudunk értelmezni, miként érthetnénk a velünk szembejövő arcokat? A különböző jelrendszerek rendszeresen össze tudják zavarni az elmét, és erre a szerző is találóan mutat rá: *„Az egyetlen individuumra korlátozott mitológiát örületnek hívjuk”*. Tehát egy társadalmilag elfogadott optikai csalódás (nevezzük annak) vagy egyéb félreértelmezés nem mindenre jó kifogás/alibi.

„A reneszánsz festők hajlamosak rá, hogy gondolkodó festészetet műveljenek. Elsősorban nem úgy értve, hogy a nézőnek kell elgondolkodni a látottakon, hanem hogy a látvány egésze, a maga vizuális módján, gondolkodik, reflektál, kérdez és alkalmasint válaszokat is kínál.”

A szerelem konyhakertje végigvezeti a szerelem motívumának megjelenését a költészetben, a misztikusok tapasztalataiban, a trubadúrok által megénekelte érzéseken és a szerelmi bájitott keverők reményein keresztül, röviden és tömören bejárva az összes állomást. Majd összegez és megállapít: *„egymásra találni és megközelíthetetlennek maradni?”* – erre mi ihletett állapotunkban feltezzük a kérdést: a szerelem, ha tetoválás lenne, mi(lyen) lenne?

„Nincs feltétlen egyedül az, aki magányos. Tömve vannak magánnyal az éttermek és irodák, méghozzá harsány és buzgó magánnyal, ez a magány siet az utcán száz meg száz alakváltozatban mintha dolga volna, holott régen nincs már, a hírmondóba meghagyott kiskocsmákban pedig megkopott arcú névtelenek poharazgatnak vele kettesben – ha ilyesmi lehetséges volna, és lám, nem is lehetetlen.”

Hasonló irodalmi igényességgel megvalósított írás a *Kő költésze*, melyben Robert Browning műveit helyezi új, egyedi megvilágításba. A Westminster Abbey-ben lévő Poéták Szepletéből indulunk, ahova az akkurátus angolok csokorba szedték nevesebb betűvetőiket, a szerző pedig a szó szoros értelmében belebotlik Browning meggypiros színben pompázó sírkövébe.

„Irodalmi tájolóim, a Szerb Antal- és Babits-féle irodalomtörténetek szerint Browning akkor van igazán elemében, amikor szerepet játszik: saját találmánya a dráma nélküli monológ, az írott portré: szavai akár egy rézmetsző karc-tűje, finom érzékkal jelöli ki a rejtőző lélek vonásait. És mint a jó arcképfestő, épp eleget láttat és épp eleget hagy

homályban ahhoz, hogy nézői (olvasói) kíváncsiak legyenek modelljére, és szellemi izgalmat jelentsen kilétüket firtatni.”

A *Montale árnya* című esszében a szerző beavatja olvasóit az esszéírás egyik titkába is, mely abból áll, hogy az ember nekigyürkőzik, elolvas minden föllefőőt a választott tárgyról és annak holddudvarából, aztán aláhúz, jegyzetel, tűnődik, majd megint olvas, könyvtárak polcai közt őgyeleg, és amikor már túl sok fölősleges adat gyűlt össze a fejében, fogja magát, és szépen elfelejti az egészet. Utána napokig bámul a levegőbe, a végén pedig ír valami egészen mást, amibe belefőzi ugyan az olvasottakat, de csak mellékesen, kerülve a feltűnést.

A hazai mezőnyt tekintve Nacsinákot műveltsége, írásainak színvonala, jólétesültsége és egyedi perspektívái alapján talán Tolvaj Zoltán és Nagy Zopán közé lehetne helyezni a könyvespolcon. Divatos neoavantgárd szóbüvészkedés és értelmiségieskedő manírok helyett a közérthetőségre és a lényegi mondanivalóra törekszik, nem dübörög, nem sóhajtozik feleslegesen, nem sajátítja ki a választott alanyait – mégis elkápráztat. Témáit kellő alázattal kezeli, akár a hibák szépségéről, akár a költészet és az okkultizmus közti kapcsolatról ír. Semmi sincs túlvilágítva vagy elkenve: a szerző a saját gondolatkörnyezetét, élményeit és világnézetét megdöbbentő érzékenységgel ábrázolja, sűríti, sajátos, letisztult látásmódjával pedig hatásosan érzékelteti is velünk.

Mondjuk ki: a szerző megtette a tőle telhetőt, az pedig már nem rajta múlik, hogy mit sem segít egy intenzív démonűzés „*a racionálissá lúgozott emberiségen*”. Mi pedig, az élet és a szavak körforgását bizonyítandó, amint végére értünk a kötetnek, máris kezdjük előlről.

Hangsúlyok helyeződnek át

Juhász Kristóf beszélgetése
Nacsinák Gergely Andrással

– *Mielőtt találkoztunk a budai Kelet Kávézóban, utánanézttem, mit csináltál itt legutóbb: Arcimboldo rémálmai, vagy az arc naturalizálása a modernitás kezdetén címmel tartottál előadást. Itt találok egy kapaszkodót sokrétű munkásságod szövetében, az ortodox ikont, ami szintén portré. Az ikonok és Arcimboldo reneszánsz furcsaságai között nagy távolság van. Te ezt hogyan hidaltad át, illetve milyen a viszonyod egyáltalán a portréhoz?*

Fotó: Török Máté

– Nem hidalom át, engem pont ez a feszültség érdekel mindenben, az ellentmondások fura összjátéka, a kontrasztok, szakadékok világa. Mert igazából a mi létezésünk is ilyen szakadékos, valahol szó szerint az Arcimboldo-féle értelemben: mert a tökfek és az ikon-arc átistenült vonásai között vagyunk úton, vagy pattogunk a végletek között, mint a flippergolyó. Hol efelé, hol afelé tartunk, de szerencsés esetben mind a kettőről visszapattanunk. A mindennapi életünk ennek jegyében telik: hintázunk egyik és másik között. Szerintem mindnyájunk tapasztalata, hogy ilyen zöldségekből, könyvekből, porolókból, halakból, virágokból összerakott monstrumokból, természeti létezőkből próbálunk összekalapálni vagy alakítani valami Isten-hasonló portrét.

– *Ez tehát szakrális és profán ellentéte? Furcsa, hogy azt mondd: mindkettőről visszapattanunk...*

– Nem, szerintem ugyanannak az életnek, ugyanannak az életfolyamatnak két emblematikus pontja. Persze, hogy visszapattanunk, mert nagyon sokáig jók sem tudunk lenni, de teljesen természetes létezők sem tudunk lenni, mert valami onnan is visszaránt, visszavon, visszapattant. Ez egy folyamatos mozgássá lesz bennünk, és engem ez a mozgás érdekel. Meg a feszültség, ami a kettő között van.

– *Mivel kezdődött az utad? Képzőművészettel, irodalommal, istenkereséssel, versfaragással? Mi volt előbb?*

– Versfaragással csak idült kamaszkoromban próbálkoztam, de lebeszéltek róla, joggal. A Teleki Blanka Gimnázium magyar fakultására jártam, ott Barabás Judit, egy renitens irodalomtanár többeket indított el az írói pályán. Fél lábbal tanár, fél lábbal kultúrember volt, és megmondta: Gergely, maga prózaíró, ne próbálkozzon verssel, mert amit csinál, az nem az. Illetve leginkább dalszöveg. És lőn: dalszövegírással is foglalkozom.

– *Milyen meghatározó impulzusok értek még, mikor alkotni kezdte?*

– Meghatározó volt Várkonyi Nándortól a *Sziriat oszlopai*: vaskos, látomásos, tele idegen nevekkal...

Olyan élmény volt, mint ahogy Borges mondja valahol: idegen nevek villannak meg a szövegben, mint sárkányok háta az iszapban. De igazából az írás akkor is megvolt, mikor még írni sem tudtam, nagyanyám vállalta magára, hogy szépen leírja az általam diktált történeteket, meséket. Hamar kiütközött a filozófiai érdeklődés is, az irodalmi eszmélés meg ugye Barabás Juditnak köszönhető. Gimnázium után aztán két helyre is fölvettem: a Pázmány Péter Katolikus Egyetem magyar–esztétika szakára, és Tan Kapuja Buddhista Főiskola vallásbölcselet szakirányára. A Pázmányon halasztottam, és a Tan Kapujába jártam, ahol akkoriban, 1996-ban hihetetlenül érdekes társaság verődött össze: a Kádár-korszak marginális értelmisége, afféle poszt-hippi figurák, akik nem illettek sehova, viszont a maguk nemében zseniálisak voltak. Olyanok tanítottak ott, mint az azóta ismertté lett Farkas Attila Márton vagy a természetfilozófiával is foglalkozó Bakos

József, illetve az indiai szövegekkel, filozófiával és irodalommal foglalatосkodó Tenigl-Takács Laci. Nagyon inspiratív környezet volt. Ott fogadott kebelébe a Természetellenes Kilátástalanság Karmikus Gyülekezete, a TeKi KaGyü is, ahol avantgárd költők és gyakorló alkimisták találkoztak össze egyiptomi halotti misztériumokat bemutatni, alkalmasint Zuglóban.

Közben persze el kellett mennem a Pázmányra is, hogy ne veszen kárba a felvéteim. Egy évet bírtam ki Piliscsabán magyar-esztétika szakon, mert a Tan Kapuja után végtelenül unalmasnak, sivárnak, fölöslegesnek, értelmetlennek és öncélúnak tűnt minden, ami ott zajlott. Letettem a vizsgákat, majd azt mondtam: én ide többet nem jövök, mert unatkozni nincs időm. S visszamentem a Tan Kapujába, így lettem államilag akkreditált buddhista tanító.

– *Ha jól értelmezem, a Buddhista Főiskola nem arról szólt, hogyan legyünk buddhisták, hanem afféle szabad szellemi műhely volt, ahol a legkülönbözőbb vallási irányzatokat emelték be egy közös gondolkodásba...*

– Így van: vallási, filozófiai irányzatokat. Ugyanolyan hangsúly volt a nyugati, mint a keleti filozófiatörténeten, például Balikó György tartott Descartes-szemináriumot, illetve ott kezdtem ógörögül tanulni Karsai Gábortól. Karsai Gábor fordította le Fórizs Lászlóval Alfred North Whitehead *Folyamat és valóság* című kozmológiai értekezését, ami a 20. századi nyugati filozófiatörténet egyik talpköve, vagy talpfája, vagy alapköve, vagy mije...

És ott kezdtem el az ikonfestéssel, az ikonok teológiájával foglalkozni, tehát nagyon nyitott és rendkívül inspiratív környezet volt. Voltak persze gyakorló buddhisták is, de ők szelíden békén hagytak mindenkit.

– *Az ógörög tanulmányaid vezettek el az ikonok világához?*

– Nem, hanem a TeKi KaGyü által vezetett vallás- és álvallásbölcseleti szakirányon kaptunk mindannyian személyre szabott feladatot...

– *Bocsáss meg, de ezeket komolyan így hívták? Természetellenes Kilátástalanság Karmikus Gyülekezete, meg vallás és álvalás szakirány? Néha nem tudom eldönteni, mikor humorizálsz...*

– Kérlek szépen, a TeKi KaGyü bejegyzett buddhista kisegyház. Mikor Laár András megalapította a Természetes Belátás gyülekezetét, Farkas Attila Mártonék kitalálták, hogy legyen Természetellenes Kílátástalanság is. Ez a bejegyzett kisegyház könyveket is adott ki, s az alapító okiratban deklarált célok között van a vallási giccs mágikus eszközökkel való üdözésének felvállalása. De a lényeg, hogy ott kaptuk diákként a féléves önálló kutatás feladatát, hogy egyáltalán megtanuljunk kutatni, könyvtározni. Mikor Takács Laci azt mondta, hogy keresztény ikonográfia, én nem figyeltem, csak annyit írtam föl, hogy ikonok. Úgyhogy ebből a slendriánságból kezdtem ikonokat kutatni, és hamar rájöttem, hogy ha az ikonfestéssel az ember közelebbi ismeretségbe akar kerülni, ahhoz tudni kell valamit Bizánc történetéről, művészettörténetéről, a liturgiáról, az ortodox teológiáról, az ikonfestészet technikájáról... ez mélyült egészen *A szem böjtje* című első könyvemig.

– *Ikonfestő nem akartál lenni?*

– Nem, ahhoz kézügyesség kell. Vannak kézintelligens emberek, én nem tartozom közéjük. Az anyagi világ egy bizonyos határozott és konstans ellenállást tanúsít minden kísérlettel szemben, hogy próbáljam megregulálni vagy a képemre formálni.

– *Tehát elkezdted tanulmányozni az ikonográfián keresztül az ortodoxia egészét. Hogy jött ebből a papi elhivatásod?*

– Sehogy se, természetesen ez is egy véletlennek köszönhető. Polgári szolgálatos nemkatonaként a Reménység Szigetének portása voltam kicsit több mint egy éven keresztül egy barakkban (ez az Erdélyi Gyülekezet című, főként református karitatív központ, ami abban az időben Kőbányán működött egy volt szovjet sportlaktanya területén). Ez az időszak inspirálta a *Fragmenta Christiana* című teológiai patchwork-öt, avagy rongyosság-gyűjteményt. Ott voltam tehát mint portaszolgálatos, és egy este csöngött a portán a telefon, az azóta megboldogult Kalota József protopresbiter hívott, és megkérdezte: mi lenne, hogyha engem másnap Mihail Sztaikosz bécsi-budapesti metropolita felolvasóvá avatna, mert úgyis megy Beloiannisza, én meg úgyis segítek felolvasóként az egyházban. Akkor már megkeresztelkedtem, 2001 április 1-én volt a keresztelő a magyarországi görög faluban, Dunaújváros mellett. Tehát a tele-

fonhívás másnapján Beloiannisban felolvasóvá avattak, és azóta sem álltam meg...

– *Ezt így le szabad írni? Csak azért kérdezem, mert nem ismerem az ortodox egyházat, csak mint valami elvont, misztikus, titkokkal teli csodavilágot érzékelem. És a te egész karaktered, habitusod, a te humorod kilóg nekem ebből a magasztos világból.*

– Egyetértek. Számomra is csodálatos világ, ezért csodálkozom mind a mai napig, hogy mit keresek én itt. Szerintem a szüntelen csodálkozás jót tesz az embernek. Épp az egyház nagyságát mutatja, hogy még nem távolított el a soraiból. Ettől csak még misztikusabb és titokzatosabb...

– *Kérdezlek kicsit a fordításaidról is: csak kortárs görög teológusokat fordítasz, vagy szépirodalmat is?*

– Szépirodalmat ritkán, néha egy-egy novellát, de alapvetően teológusokat.

– *Mit jelent ez számodra? Értékmentést, evangelizációt?*

– Ezzel pihenek. Amikor érzem, hogy dolgoznom kéne, de nem vagyok olyan készenlétben, hogy önálló dolgot csináljak, akkor a fordítás adja magát. Eleve csak olyan könyvet kezdek el, ami megtetszik. Gyakorlom ezzel a görögöt vagy az angolt, mert abból is fordítok. Kicsit olyan, mint a fekvőtámasz, frissen tart. De leginkább az nyűgöz le a fordítás folyamatában, mikor ott van előtted egy idegen nyelvű szöveg, egy mondat, és az megszólal a fejedben magyarul. Ezt a ráismerést szeretem: leírni magyarul a fordítást, tehát nem szavakat, hanem szöveget fordítok. Érzem a ritmusát, és ugyan magyarul más a ritmusa, más a szórendje, mégis automatikusan rácsúszik az eredeti szövegre – ideális esetben.

– *És van egy állandó lektorod, akinek ezeket megmutatod?*

– Dr. Baán István atya, görkát. teológus szerencsére kedvesen átnézi a fordításaim, ő egyébként bizánci szövegeket fordít, nem kortársakat. Nagy tudású ember, megtisztelő, hogy elvállal. Én meg az ő fordításait szoktam átnézni, de csak magyar nyelvi szempontból. Bizánci görögül nem tudok. Vagy csak minimálisan.

– *Az világos, hogy nem azonosítod magad „papköltőként”, de amikor leülsz írni mint pap vagy teológus, vagy mint Nacsinák Gergely András, az alanyi szerző, történik bármilyen váltás a tudatodban?*

– Inkább hangsúlyok helyeződnek át. A szépirodalmi, vagy mondjuk így, irodalmi dolgaimat többnyire a Liget folyóirat közli, ők kezdték megjelentetni az esszéimet, s már több kötetben vagyunk túl együtt. Az alapító szerkesztők, Levendel Júlia, Horgas Béla és most már Horgas Judit hihetetlen munkával tartják fenn azt a szellemi közeget, amit a Liget folyóirat jelent. Első közlésemtől kezdve folyamatosan kapok tőlük visszajelzéseket, bátorítanak meseírásra is a Szitakötő folyóiratban, tehát ez egy állandó kapcsolat, sokat köszönhetek nekik, és ott természetesen nem a teológus énem van fölül – bár nem tudok nem az lenni. Szóval nem váltás van, hanem inkább az, hogy melyik van fölül. Vagyis átüt mondjuk a vallástörténész vagy vallásbölcész az irodalmáron az egyik oldalról. Olyan szövegekben meg, amik teológiai folyóiratok számára készülnek, az irodalmár üt át a teológuson. És a teológuson fölül is – a szépírói igény talán rejtetten átcsillan a szöveg minőségén. Legalábbis remélem, hogy meglátszik rajta.

– *Tehát van a papi szolgálat, a fordítások, publikációk, a rengeteg kiadott könyved, és ezek mellett még irodalomterjesztőként járod az egész Kárpát-medencét Heinczinger Miklóssal, a Misztrál együttes egyik alapítójával. Legutóbb Kárpátalján voltatok...*

– A Kárpátaljai Kultúrkaraván meghívására voltunk ott három műsorunkkal a sok közül. *Versfonás, A dal születése* és *A kalapba zárt lány* – ezeket vittük. Négy nap alatt tíz előadást tartottunk óvodákban, általános iskolákban, gimnáziumokban és felnőttek számára. Egyszerre voltak fáradtak, érdeklődők és nyitottak. Volt olyan eset, hogy egy óvodában leültettek minket kávézni, Mika elhúzta a függönyt, hogy nézzük meg az óvoda udvarát, és a homokzsákokat láttuk, mert az óvoda volt egyben az óvóhely is légiriadó esetére.

Mikával több mint tíz éve működünk együtt előadótársakként: én prózát olvasok, tehát én vagyok a gyalogpróza, ő pedig a zene és a szárnyalás. Az Áprily-estünkkel indultunk, és azóta született még négy-öt-hat előadásunk, amit elő tudunk venni, ha hívnak. A prózai szövegek mellett a dalok egy részéért szövegíróként is felelősség terhel.

– *A Misztrálon kívül más együttesek is zenésítették meg a szövegeidet?*

– Fordítva működik! Én dalt kapok. Azért mondom, hogy nem költő, hanem dalszövegíró vagyok alapvetően. Tehát kapok egy

demót, és a trallalára írom a szöveget. Vedres Csabával kezdem egyébként a dalszövegírást. Nagyon izgalmas processzus a dalszöveg létrehozása: testet adni egy dallam mondanivalójának, kitalálni, miről is szólhatna. Mikával az egyik, mostanában sokat futó műsorunk pont azt a címet viseli, hogy *A dal születése*, ahol a jelenlévőknek megmutatjuk, hogyan lesz egy szövegből-versből zene, illetve hogyan lesz egy zenéből szöveg. Mind a két utat bejárjuk.

Ez egy másfél órás program, és utána még dalszövegírást is van, tehát kapnak egy dallamot, és van fél órájuk, hogy megízleljék, milyen szöveget írni rá. Mika ilyenkor 20 percig játssza, hogy tá-tí-taramm, és próbálgatjuk: milyen hangulat illik rá? Ezt főleg középiskolásokkal játsszuk.

– *És ami a korábbi fölsorolásból kimaradt: még tanítasz is...*

– Egyetemeken általában keresztény vagy általános vallástörténetet, voltam megbízott előadó az ELTE-n, pár évet Miskolcon, sokat Debrecenben, ahol érdekes módon építészeknek adtam elő, hogy legyen valami fogalmuk az építészet szakrális hátteréről. Most egy-egy félévre szoktak hívni az ELTE-re, hogy a görög ortodoxiáról beszéljek annak, akit érdekel.

– *Milyennek látod a fiatalokat?*

– Mindig van körülbelül öt százalék, aki motivált, érdeklődő. A többit hagyjuk. Ma egy egyetemi előadáson egyszerre kéne a tetőt építeni meg a falakat fölrakni, kösz, közoktatás. Emlékszem, Miskolcon kötelező tantárgy voltam, és leakasztottam Descartes képét a falról, betettem az első sorba, hogy valami értelemről csillogó tekintetet lássak. Időnként megkérdeztem: René, valami vélemény esetleg...? Vagy ha nem volt kép a falon, akkor érdeklődő, motivált, ámde képzeletbeli hallgatóimhoz beszéltem a hátsó sorban.

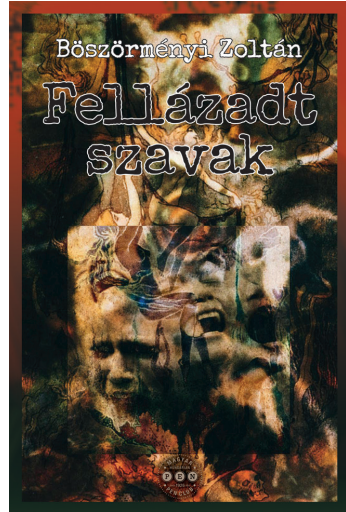
– *Vannak tanítványaid, akikkel mester–tanítvány viszonyban vagy? Hisz ebbe sokszor akkor is belelökődösik az embert, ha nem akarja...*

– Én ezt nem tapasztaltam. Semmilyen területen nem vagyok mester, se tanítóféle, valószínűleg a lényem alkalmatlan erre a szerepre, úgy, ahogy van. Ezért föl sem merül, hogy ilyesmi reláció létrejöjjön. De rá tudok mutatni azokra, akikre viszont hallgatni érdemes!

Pusztai Ilona

„A vers a csend, a megismerés, az eldördülő ágyúban a golyó”

Böszörményi Zoltán frissen megjelent verseskötete, a *Fellázadt szavak* egy több évtizedes költői életműről nyújt átfogó képet. Márton László, a versek válogatója és Laik Eszter szerkesztő nagyfokú igényességgel és gondossággal Ady kötetaineinek mintájára rendezték ciklusokba a műveket. Az Ady-rokonság több szempontból is érvényes, mind Böszörményi Zoltán életútját, mind költői témáit tekintve. Mindketten erdélyi gyökerekkel rendelkeznek, akik, bár később világpolgárokká váltak, soha nem voltak képesek elszakadni a magyar hazától,

nyelvtől, kultúrától. Valamint Böszörményi Zoltán költészetében is fontos helyet kap a szerelem és a halál, az örökös vágyódás az idegen tájak mámore után és a rendíthetetlen hűség a hazához, a közösségvállalás a magyarság sorsával. A kötet nyolc ciklusa így hol egymással felel (*Játék a széllal* és *Az elvarázsolt szilvafa*), hol egymást kiegészíti (*A szerelem illata* és *A dolgok síkos felületén*).

Bollobás Enikő a kötetet bevezető *Létösszegzés, életszenvedély és nyelvtisztelet Böszörményi Zoltán költészetében* című írásában rámutat, a kötetet keretező nyitó és záró vers: a *Vers* és *A költő trófeái* két költői ars poetica, melyeken keresztül Böszörményi Zoltán költészetének két fontos aspektusa ragadható meg.

„*Mondd a verset, hogy belélegezhetővé váljék a valóság*” – a *Vers* kezdősora olvasásakor rögtön felöltik bennünk – ahogy erre

Laik Eszter is felhívja a figyelmünket a kötetet záró *Szüntelen rácsodálkozás a világra* című tanulmányában – Kányádi Sándor aforisztikus meghatározása: „*A vers az, amit mondani kell.*”

Nem véletlen ez a hivatkozás, hiszen tudjuk, a Kolozsvárra került kamaszfiú költői pályakezdését a Napsugár szerkesztője, Kányádi Sándor egyengette. Így az sem véletlen, hogy a mesternek tekintett költő alakja többször is megidéződik, például az *Eszenyős pillanatokba botlom* című versben Kányádi emblematiszta poémájának, a *Halottak napja Bécsben* hangulata, sőt ritmusa köszön vissza, a *Majorana Kolozsváron emlékre talál* című költemény pedig Kányádi 85. születésnapjára íródott. Kányádi mellett a költő-példakép Szilágyi Domokos és a pályatárs jóbarát, Szőcs Géza is jelentős hatást gyakorolt Böszörményi költészetére. A *dolgok síkos felületén* ciklus elbeszélő poémája, a *Kényszerleszállás Shannonban* előképeként nem nehéz ráismernünk Szilágyi *Kényszerleszállás* című filozofikus létösszegző költeményére. Bár Böszörményi versét valós úti élmény ihlette, egy repülőgép meghibásodás miatti kényszerleszállása Írországban, a halálközelség megtapasztalásának hatására – mint minden emberben – benne is felmerült a kérdés: mi a lét értelme, mi a fontos, értékes, amiért élni érdemes. Szőcs Géza alakjának szintén több verset szentelt: *Szőcs Géza-apokrif*, *El nem küldött levél Szőcs Gézának*, *Majorana Szőcs Géza hatvanadik születésnapjára gondol*, ezzel állítva emléket a költőtárs barátának.

Visszatérve a *Vers* című műhöz, melyben Böszörményi Zoltán összefoglalja, mit is jelent számára a vers: „*Meg lehet tapogatni, rugdosni, szagolni, nézni, / háltni lehet vele*”, azaz a vers élő organizmus, folyton változik, alakul: „*a mindig újraszülető forradalom.*” Ezzel magyarázható: Böszörményi Zoltán számára az alkotás folyamata sohasem zárul le, folyamatosan átdolgozza, csiszolgatja műveit. Így, bár a kötetben szereplő versek már mind megjelentek folyóiratokban, most mégis az újdonság erejével lepik meg olvasójukat.

„*Ritka szavakat gyűjtök, metaforákat*” – olvasható *A költő trófeái* című vers indításában, s ennek kapcsán Bollobás Enikő

találón rámutat Böszörményi Zoltán és Walt Whitman rokonságára: „Whitman a nyelvet belső énje »ádami« kiterjesztésének tekinti; felfogása szerint a nyelv hatalom, amely a beszélőt is hatalommal képes felruházni.” A hasonló nyelvfelfogás által válhatott tehát a kanadai emigrációs évek alatt Böszörményi számára Whitman eligazodási ponttá, és lett az életmű egyik fontos világ-irodalmi origója.

Ennek következtében a két ars poetica Böszörményi költészetének kétarcúságát is kijelöli. Egyszerre örököse és továbbvivője az erdélyi és a magyarországi lírának, ugyanakkor folyamatosan idézi meg műveiben a világirodalom és az egyetemes emberi kultúra gazdag tárházát. *A lélek varázshotja* és az *El nem küldött levelek* című ciklusokban Böszörményi lírájának e két vetülete követhető nyomon: Petrarca, Descartes, Brâncuși, Szókratész, Nikola Tesla, Thomas Mann, Proust, Updike mellett Szilágyi Domokos, Ady, Balassi, Krúdy, Bartók, Szabó Lőrinc, Tandori, Csoóri, Tamási Áron, Nagy László alakja és hatása sejlik fel a művekben. Ahogy a kötetindító *Játék a széllel* ciklus a világpolgár úti élményeinek lenyomata, a záró ciklus, *Az elvarázsoltszilvafa* műveiben az erdélyi gyökerek és az aradi gyermekkor idéződnek meg.

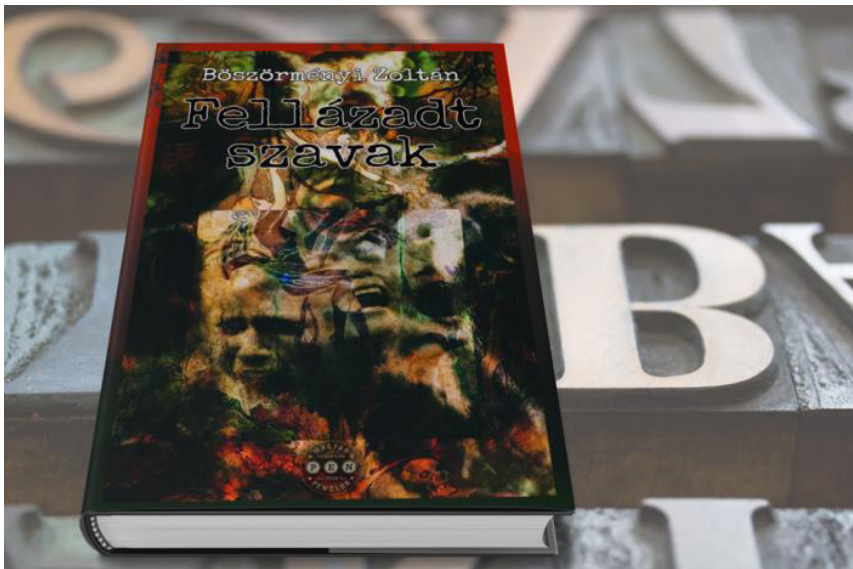
De formai és műfaji tekintetben is hasonlóan sokszínű a kötet. Böszörményi Zoltán virtuóz mestere mind a kötött, mind a szabad versnek. Erre az egyik legjobb példa a *Szerелеm illata* című, tizenöt szonettből álló szonettkoszorú. De rövid aforizmák mellett (*Otthon, Itt, Aki vagy, Lét, Veletek*) találunk elégiát (*Novemberi elégia*), középkori provanszál sestinát (*Majorana sestinája*), balladát (*Magyar ballada, New York-i ballada*) Horatius stílusában, hexameterben írt epigrammát (*Hexameterek*), Radnótit idéző razglednicákat (*Bora-Borai razglednicák*) is. Sőt az első ciklus pár hosszú szabad verse akár novellaként is olvasható, mint a *Majorana az Arno partján sétál, Szerелеm Velencében, Mint sárgán várakozó szemaforok, megvillantak a narancsok*.

A költői játékosság eredménye a költői alteregónak választott Ettore Majorana (1906–1938) olasz elméleti fizikus, akit Fermi

Galileivel és Newtonnal azonos jelentőségű tudósnak nevezett, és akinek rejtélyes eltűnése máig foglalkoztatja a tudósokat és laikusokat. Netán eltűnésével és halálával a kvantummechanika alapelveit akarta életre kelteni? A részecske–hullám kettőssége mintájára az „élő is meg halott is” játékot űzte? Majorana szélhámósokat bérelt fel, hogy játsszák el szerepét azon az utolsó hajóúton, miközben másfelé vette volna az irányt? Személyének beazonosíthatatlanságában tehát a kvantummechanikai kettősség példáját láthatjuk, így értelmezhetjük Böszörményi Zoltán költői játékát is *Majorana játéknak* folytatásaként, egyfajta sajtós doppelgänger-történetként.

Végezetül nem szabad elfelejtkezni róla: minden játékosága és virtuóz formalizmusa mellett Böszörményi Zoltán szenvedélyes közéleti költő. Mint azt Laik Eszter is hangsúlyozza: „...a közösség költője: a világ és a haza dolgai iránt érzett aggodalom hatja át még a személyes sors talajáról elrugaszkodó költeményeit is. Nem restelli felvállalni a lírikus felelősségét nemzetéért – és mint világpolgár az egyetemes kultúráért.” Az ennek a gondolatnak szentelt *A vers nem lett osztályharcos* ciklusból is kiemelkedik Kemény István *Búcsúlevél* (2012) című művére írt, vitára ingerlő válasza, az *Egy búcsúlevélre*. Mint Kántás Balázs esszéjében, a *Hazafogalmak ütköztetése. Bekezdések Kemény István Búcsúlevél és Böszörményi Zoltán Egy búcsúlevélre című verséről* kifejti, két költői magatartás, attitűd áll itt szemben. Kemény a közéleti költészetet megújító versében saját sérelmeit kéri számon az antropomorfizált hazán, amelytől ezért búcsúzni készül. Ugyanakkor kiábrándult, pesszimista hangvételével pont szembe megy a magyar közéleti líra eddigi hagyományával, amely Kölcseytől Radnótiig a cselekvő hazaszeretetet erkölcsi imperatívuszát tanítja. Böszörményi viszont a magyar költői hagyományok folytatójaként egy aktív, felelős közösségi magatartást képvisel. „A haza része vagy, hisz benne élsz” – figyelmeztet versében. Mint Kántás kifejti: „A haza tehát a benne élő emberek összessége, így az ember, mint hazájának szerves alkotórésze nem igazán tagadhatja meg azt, amihez tartozik, és nem is vehet tőle búcsút.” Böször-

ményi Zoltán nemcsak költészetével, de életútjával, több évtizedes lap- és könyvkiadói tevékenységben megnyilvánuló kultúraszervező munkájával is példázza ezt a cselekvő hazaszeretetet. Böszörményi Zoltán lírája sokszínűen gazdag, sok tekintetben társtalan költészet irodalmunkban, de számtalan regisztere révén a legszélesebb olvasóközönséget képes megszólítani és versei hívévé tenni.

Böszörményi Zoltán: *Fellázadt szavak*. Magyar Pen Club, Budapest, 2023.

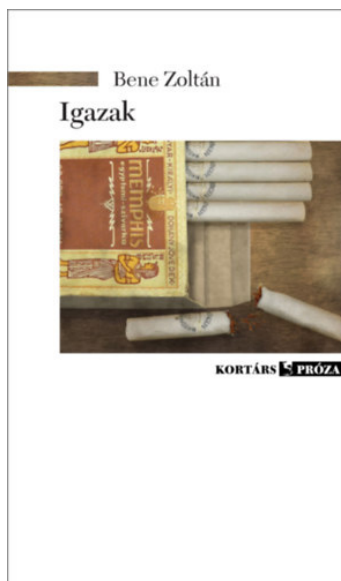
Juhász Kristóf

Történelmi tehetetlenség három idősíkra

Ha hamisítatlan, kelet-közép-európai hangulatú könyvet keresünk a kortárs irodalmi dömpingben, akkor Bene Zoltán legújabb, *Igazak* című regényét a legjobbak között találjuk. Olyan ez az írás, mint egy bluesballada: finom hangolása oldja melankóliává a keserűen sötét tragikumot.

Három idősíkot, három történelmi kort, és három küzdő, majd elbukó főhőst láttat szerzőnk. A keret jelenünk, benne Igaz Gerő újságíró és amolyan kortárs, literátus értelmiségi balvégzetű szerelme, valamint családkutatása. Egyik őse Igaz Gerő, szegedi nyomozó az I. világháborút követő évekből. A másik Igaz Gergely, szegedi szappanfőző vállalkozó az 1800-as évek első feléből. Igen, Szeged és helytörténete markáns szerepet játszik a könyvben, voltaképp a jelen idősíkból is Szegeden járunk – ám korunk láttatásakor e szűkebb pátria a múltbéliekhez képest némiképp háttérbe szorul.

A három főhős sorsában közös még a helyszínen kívül a könyv láthatatlan szereplője, a vak végzet, pontosabban a hősök vele szembeni tehetetlensége. Érdekes, ahogy a történelmi idő előrehaladtával mintha ez a tehetetlenség fokozódna. Az 1800-as évek gyermeke, Igaz Gergely sikeresen elvégzi és túléli vállalt küldetését, és szerelmét is feleségül veszi. Azt, hogy egyébként egy rablótámadásban szerzett sebébe belehal, és már nem láthatja megszületni gyermekeit, csak mintegy mellékesen tudjuk meg a családtörténetet tolmácsoló, kései leszármazottjától. Az ő végzete

így egészen bagatellé válik, hisz kívül áll a róla szóló történeten. Vagy úgy is nézhetjük, hogy Igaz Gergely története nem a saját végzetéről szól, hanem másokéről, amiben ő közreműködik. A szappanfőzésen kívül szekérével Szeged és Pest között fuvarozást vállaló férfit egyszer megbízzák egy titokzatos ládika elhozatalával. A ládika egy még titokzatosabb kincshez vezető nyomot rejt, amiről hősrünk persze mit sem tud. Ő csak házasodni akar, meg a pénzt a fuvarért – a kincstért vívott gyilkos küzdelemnek úgy válik részévé, eszközévé, hogy alig vesz észre belőle valamit.

Az I. világháborús veterán, a nyomozó Igaz Gerő is cselekvő hős, küldetését ő is teljesíti, azaz teljesítené, ha rajta múlna a dolog. Szerelmét mindenestre ő is nőül veszi, viszont házasságkötése után nyomban megöl egy embert – jogos önvédelemből, ám a legrosszabb embert, a legrosszabb helyzetben. A végzet a hős szemébe néz, és a hős is szemébe néz végzetének: tiszta tudattal fogadja a hadbírótság ítéletét. Igaz Gerő majdnem mindent megtud a gyilkossági ügyről, amiben nyomoz. A lelkiismeretes megismerésének csak a titkosszolgálat közbelépése szab határt. Baj még ebből sem lenne, Igaz Gerő ugyanis nem az idealizált krimik idealizált nyomozója, hanem nagyon is e sötét korba illő, esendő figura: ha hallgatást parancsolnak neki, akkor hallgat, elvégre – mint őse a másik idősikből – leginkább ő is házasodni akar. No meg elfeledni a front borzalmait. A vak végzet, amivel ő szembenéz, az a történelem mindent elsöprő vihara, esetünkben Szeged francia megszállása, ami a Monarchia fegyverletételét követte.

Tehát Igaz Gergely elvégezte feladatát, elvette szerelmét, de közben nem találkozott a végzettel, aminek eszköze volt. Igaz Gerő elvégezte feladatát, elvette szerelmét, és szembenézhetett végzetével.

A jelen hőse, Igaz Gergő a legtehetetlenebb. Sehogy sem tudja fölvenni a harcot az elnéptelenedő falvakat fölvasárló maffiával, szerelmét megvédeni képtelen, amiért az elhagyja. Hősrünk őseivel ellentétben minden gyakorlati szempontból elbukik, hisz egyrészt a leánykérésig sem jut el, másrészt nem profitál sem sikeres küldetésből, sem megszerzett tudásból. Pedig tudásból épp neki jut a legtöbb, hisz ő meséli el a saját, s ősei történetét, ő tárja föl a felmenők titkait. És az ő végzete a legdicstelenebb,

legméltatlanabb, legkeservesebb: az idegszanatóriumban végződő teljes összeomlás. Legalábbis effélére utalnak a záró oldalak delíriumos rémálom-képei.

Amiből ellenben mindhárom hős egyaránt profitál, az Szeged meg szűkebb-tágabb környezete – mondhatnánk akár Kárpát-medencét vagy Magyarországot is. Habár ez a Magyarország teljesen más területi és szellemi egységet (egységet? No hiszen...) jelentett és jelent a három hős idősíkján.

„Körös-körül panelházak, betonpláza, barkácsáruház, vasút, hídnak nevezett felüljáró, mégis a vizek madarait leshetem az erkélyemről, s éjjel békakoncert ringathat álomba. A város szélére, ahol a lakótelep az iparnegyedbe fut, tenyérnyi természet költözött. Tényleg nem látom sokkal nagyobbnak a tenyeremnél innen a kilencedikről. A minap hosszú objektívekkel felszerelt fotósok fényképezték a tavamat, tavamon a madaraimat. Mert mi tagadás, úgy érzem, az enyéme. Ahogy kacsamama vezeti a pelyhes kiskacskákat, ahogyan a vízityúkcsibék futkároznak a vízen, ahogyan a szárcsák halásznak, a sirályok köröznek, mindez az életem része. Amiképpen a varjak károgó fekete seregei télen.”

Így vall erről jelenünk hőse. A tél egyébként szintén meghatározó elem a regényben, a lényeges dolgok mind télen történnek: Igaz Gerő nyomozása éppúgy, mint Igaz Gergely veszélyekkel teli szekérútja a titokzatos ládikával Szegedről Pestre, majd vissza. A szerző – egyébként élvezetes – helytörténeti szenvedélye az ő múltbéli történeteikben mutatkozik meg a legmarkánsabban. Némely kis sztori már-már pikareszkül pajzán vagy groteszk, mint a „svejkien” jóízű alábbi:

„A börtön egy része országos fenyítőházként működött. Az ott raboskodókat negyedévente alaposan megbotozták a Nagypiacon, valamelyik szerdai, vagy szombati hetivásár alkalmával, elrettentő célzattal. Az elítéltek a saját kezükben vitték ki a térre a nagy tölgyfa derest, amire aztán ráfeküdtek,

*hogy a mogyorófavessző hol huszonöt, hol ötven csapását elviseljék. (...) A piacozó nép megtapsolta azokat, akik jajszó nélkül viselték a náspángolást, ám akik óbégattak, azokon sem gúnyolódtak. Az asszonyok nagy része meg mindvégig leginkább csak sápítózott, kivált, amikor deli legényeket vonta a deresre; a kezükkel takarták el az arcukat, s ujjaiuk résein keresztül figyelték a botozást, időről időre föl-fölsikkantva, Jézust és Máriát emlegetve, pihegve és nemegyszer ájuldozva. Egy időben gyorsan híre ment az egyik rabnak, akinek alfeléből minden egyes botütés zengzetes szellentést csalt elő, de olyan cifrákat, hogy a hajdúk sem állták meg röhögés nélkül, s még a legérzékenyebb lelkületű hölgyek is elmosolyintották magukat, ha meghallották. (...) úgyhogy egy idő múlva a cifrán fíngó férfiút nem is cibálták ki a Nagypiacra, nem vonta a deresre, ehelyett a vár udvarán tángálták el a hajdúk, a ma-
guk örömeire és gyönyörűségére.”*

Úgy látszik, ebben a regényben is igaz: minél távolabb vagyunk egy kortól, annál józúbben tudunk róla adomázni. Az 1800-as évekbeli történeten végig érződik egyfajta anekdotázó kedély. A I. világháborús vereséget követő, s Trianont megelőző történeten már annál kevésbé. A régebbi történetben, ha minden meseiséget mellőzve is, mégiscsak megjelenik a kincsvadászat, mint afféle romantikus motívum. A későbbi történetben, a krimiben az elbeszélői hang már hidegebb, itt találkozunk például a legtöbb, adathalmozó jelenettel-leírással:

„ – Négy nap alatt negyedszer megyek ebbe a rohadt kocsmába – morogta Igaz Gerő, miközben a Kossuth Lajos sugárúton botorkált a Petresi utca felé. Amikor elindult, esni kezdett a hó. A friss, vékony hótakaró alatt alattomosan csúszott az utcakő, ezért jóval tovább tartott, míg kiért a Takács-féle italméréshez, mint korábban. Útközben egyre több embert látott, akik hamuval szórták föl a járdát, s még egy villamos is megelőzte – napok óta az első szerelvény, amellyel találkozott. Ha majd több villamos is elhúz mel-

lette oda is, vissza is, miközben végigsétál a Kossuth Lajos sugárúton a Tisza Lajos körúttól a Rókusi pályaudvarig, akkor megint igazi béke lesz, gondolta.”

A két régebbi idősíki csikorgó teleinek izgalmas ellenpólusa a jelenben játszódó történet egyik háttérmotívumaként megjelenő klímaváltozás. Igaz Gergő, a huszadik és huszonegyedik század fordulójának jellegzetes, meghasonlott értelmiségije, aki egy semmitmondó riport apropóján szerelmet talál az elveszett falu elveszett lányával, egy elnéptelenedő magyar falvakat hollandok számára fölvásárló maffia áldozata lesz. A hollandok pedig azért „gyarmatosítják” hazánkat alvilági eszközökkel – a szerzői fikció szerint – mert tudják: az ő hazájuk a klímaváltozás miatt hamarosan víz alá kerül.

A szerzői fikció izgalmas tűnődésekre, nemzet-karakterisztikai vitákra kínál itt ürügyet. Hazánk felől nézve a holland nemzet jelenleg az önfeledt szabadság reprezentánsa, országuk, de különösen fővárosuk a szabad élvezetek afféle szimbólumává vált Európa-szerte. S vállaltan eltávolodva kissé a tárgyalt regény közegetől, vessük össze az előző állítást egy másikkal! Az újkor büszke, sokágyús, sokvitorlás tengerjáró hajóinak idejében, a mára a popkultúra részévé vált kalózlegendák korszakában a kereskedelmi hajók kapitányai azért imádkoztak: történjék velük bármi, csak ne kerüljenek hollandus kalózok kezébe! Mert a hollandus kalóz – a történelmi emlékezetben – a pogánynál is rosszabb.

Az *Igazak* című regény jelen idősíkjának fikciója épp olyan dermesztő kiszolgáltatottságot sejtet, mint amilyen rémes tehetetlenséget ábrázol – a történelmi tények ismeretében – az I. világháborút követő évek idősíkjának realitása hazánk megszállásáról.

Vigasztalást talán csak a főhősök beszélő családnévéből meríthetünk: *Igazak*. Mert igazi emberek igazi küzdelméről, igazi kereséséről, igazi kíváncsiságáról, igaz vágyairól olvasunk a könyvben.

„Mert ha a család már nem is föltétlenül az, ami évezredekken keresztül volt, a vér az még mindig vér. Mind a mai napig.”

Kopriva Nikolett

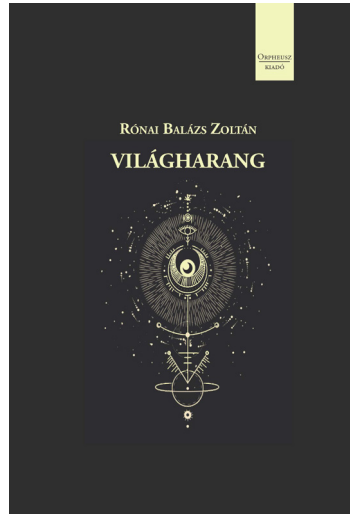
Képeslapra írt versek

Rónai Balázs Zoltán *Világharang* című kötete 2023-ban jelent meg az Orpheusz Kiadó gondozásában. A kötet két részre oszlik, a *Világharang*, valamint *Az én időmben* című könyvet tartalmazza.

Rónai versvilága – s ez az első könyvrészre hatványozottan érvényes – impressziókból táplálkozik. Részletekbe menően ragad meg pillanatot, érzést: „Az ablakon vízcseppek. / Lefutnak, újak verődnek / helyükbe. Micsoda spleen, / micsoda szomorúság / ül ma a bútorainkon! / A csilláron lóg, a búrákba döglött / gyümölcsposzokkák és legyek / kiszáradt testei körül.” (Esznap)

Ez gyakran természeti képeken keresztül nyilvánul meg. Figyel a részletekre, ezeken keresztül értelmezi, helyezi el magát a „nagy egész”-ben: „Álezüst díszek közt / csak jelen vagyunk, mint a csillagok.” (Itt járunk) Némelyik vers mintha festményt jelenítene meg: „Fekete pálmákon fekszik a félholt, / rózsaszín derekú, esti égbolt, / mindenki vacsorázni ment” (Az idő áthajlik); „Tányéron gyümölcsök: / narancsok, mély-lila datolyák. / Világoskék asztal. / Hideg kávé, várakozás.” (Vanitas)

A fentieket alátámasztja, hogy számtalan költemény anzixként, képes levelezőlapként értelmezhető, miként címük is jelzi: *Holdfény anzix, Anzix füledt nyárból, Anzix gyors pszichózisból* stb. Ahogyan az üdvözlőlapok küldése is elmúlt korok szokása volt, úgy a sorokban is gyakorta jelen van egyfajta múltat idéző versbeszéd: „A néptelen Rózsa utca mélyén, / mint elgémberedett bogár, / böcögök én, az egy élőlény, / oly lent, mit nem mutat

szonár” (Éji 1.); „Mint tollal írt, kinnfelejtett, / régimódi hirde-
tések / mondandóját a városi esők: / mossa belőlem a szétfolyt,
/ olvashatatlan / megbánást az idő.” (Esőnap) Ezt ellensúlyozza
egy nagyon is mai világ nyelvhasználatával: „Mint aki csak pont
arra megy, / az ősz fészébük-csetjére rálesek: / ugyan mit ír? Ugyan
kinek?” (Ősz a Szenes Hanna parkban)

A nyelvi játék egyik csúcspontja a *Kulfoldi vers*, mely – mint-
ha csak egy sms-üzenet lenne – ékezeteket sem tartalmaz: „Tíz
perce meg egy ibiszt figyeltem, / feheren szelte at helyzetem.” A like
című versben gondolkodás nélkül leírja, ami épp történik vele:
„zöld zászlók alatt ordítva / mohamedánok. like / szörnyeteg kor-
mány ellenzék / ellopott ország. like”. Jogosan merül fel bennünk
a kérdés: mi az, ami belefér egy lírai alkotásba, és mi az, ami már
nem? Weöres Sándor *Tojáséj* című egyszavas verse rámutatott
arra, hogy egyetlen szóval is lehet világot teremteni. Az is lehet,
hogy a szerző egy magatartásformára utal, hívja fel a figyelmet,
arra, hogy minden pillanat tulajdonképpen költemény – valódi
határok pedig nem léteznek.

Míg az első könyvrészben pillanatok, érzületek megragadása
hangsúlyos, a másodikban, *Az én időmben* már nyersebb témák
is megjelennek. Hangja szarkasztikusabb, helyenként nem ide-
gen tőle a trágárság sem.

Értelmezi a világ történéseit, működését, nyíltan reflektál a
költői létformára: „*rímfaragó vagyok én, líra-csináló, ember.*” En-
nek a különböző anyagi támogatásokért való sóvárgás mellett
része az a bohémság, melynek bélyegét gyakran rásütik a mű-
vészekre. Kocsmahangulatok, sörfoltos asztalok fölötti eszme-
cserék elevenednek meg egy-egy sorban: „(Már háborogtunk a
siralmas támogatottságon), / (szó esett a kötelező seggnyalásról),
/ (a nyomorgó Kelet-Magyarország kibeszélve) / (...) / (egyszóval
mindennek vége, reggel hat óra van), / (akár meg is dögölhetünk
tehát), / (és meg is tesszük, mert nincsen tétje:) / (a mi köreinkben)
/ (hétköznapi valóság a feltámadás)” (Főnixek éjszakája); „*Én is
iszom és tartok a cirrózistól, / meg a ráktól, / pedig nem borul
fölém óvón / a puha diktatúra.*” (Petri Györgynek)

Rónai számtalan hasonló sztereotípiára játszik rá alkotásaiban. Az éhséget, melyről eszünkbe juthat az éhes költő sztereotípiája, szintén megidézi egy-egy vers: „*S a bér / igazat beszél: / Csak az evésre érdemes / gondolni, / csak az evésre kell*” (Éhes vers); „*Nézz meg jól és lásd, hogy mekkora útról / jöttem, Főszerkesztő Úr, teled, / nézd, alig állok a lábamon és a szivemben / sóvár vágy tüzel egy vacsoráért!*” (Jön szembe / kászida 2)

Fontos témája a hazához való vegyes viszony is: „*Ereimben forró, / magyar minimálvér.*” (Zsánerkép Nyugat alkonyával); „*Magyarországon az ember vagy alkoholista, / vagy jól mennek a dolgai.*” (Petri Györgynek) Ez legkonkrétabban talán a *Hektikus hazám...* és a *Dehogy vagyok laza!* című versekben rajzolódik ki: „*Hektikus hazám, látod, / szeret még idegroncs fiad. / Gyógyulni a tengerre vágyok, / de tönkre ott megyek, ahol te vagy*”; „*Én is / ...és Én se / kötöm fel magam, hanem dolgozom.*”

Versvilága Budapest-centrikus. Az épületek, a kínai büfék, a közterek (Szenes Hanna park, Rózsák tere, Népliget, Király utca stb.) egyértelműen a főváros mozaikdarabkái. Néhol név szerint is szerepel bennük: „*szürke anyánk, Budapest gondoskodik erről, / jó sokat ad munkát, szeszt és irodalmat*” (Kászida); „*Látod, fiam, ilyen Pest, / közel az Úrhoz, / ilyen egy pesti augusztus.*” (A Rózsák terén)

Talán nem véletlen, hogy ebbe az urbánus, nagyvárosi közegbe – mely kissé embertelen is – olykor beférkőzik a tengerpart képe, az a fajta természetiség, mely az első könyvrészben jellemző volt. Az sem véletlen, hogy ennek a világnak szüksége van arra a „világharangra”, melyről a szerző könyve elején ír, ami ott munkálkodik a háttérben, rámutat arra, hogy talán „nem veszett el semmi”.

Szélyes-Pál Dániel

„Ahol nincsen semmi biztos csak emléke egy nyelvnek”

„A nyomokból ítélve a házaspárt álmukban lephették meg, akiknek esélyük sem volt a védekezésre.”

(F. A.: Rablógyilkosság szenteste)

„...s Auschwitzon gondolkodva így, talán paradox módon, de inkább a jövőn, semmint a múlton gondolkodom.”

(Kertész Imre)

Ritkán olvas az ember olyan verseskötetet, ami mélyen megkérdőjelezi világképét; aminek súlya van, és nem lehet csak úgy elsétálni mellette. Borbély Szilárd kötete pedig az összes tragédiájával teszi ezt az emberrel. Már önmagában csak a címet vizsgálva rengeteg jelentésréteget kapunk. Egyszerre képviseli fő tematikáját, az elmúlást; utal a tragédiára, amit egy kissé esztétizál is brutális bemutatása mellett. A szövegekben megfigyelhető, folyton visszatérő csonkítás-motívummal sajátos „tisztítást” visz vég-

hez. A kérdés, hogy világában akad-e még tisztítható?

A középkori keresztény hitéletben az idő múlása egygyé válik az eltévelyedés fogalmával. Az Újszövetség az idő előrehaladtát legtöbbször a bűn túlburjánzásával és az emberiség elaljasodásával köti össze, ami majd Jézus második eljövételéhez vezet. A *Halotti pompa* versei pont ezt a jelenséget tematizálják újra. A

szent irat időfelfogását szem előtt tartva járják körül annak fő témáit. Van-e a ma emberének megváltása? Hogyan adaptálhatóak a Biblia karakterei egy általa már előlegezett jelenben?

Újra mozgásba hozza, de egyben a végletekig feszíti az analógiát, ami egyszerre értelmezhető profán és mély hívő gesztusként. *„Ha agyszövet és csont fröcsög, / Urunkon száz lator röhög, / Arkangyalokra vér csöpög. / Micháél sír Jézus mögött.”* Azt a „mesésnek” mondható réteget dolgozza le, ami erősen megtelepedett a vallástörténet heroikus, nagy pillanatain. Szemlélteti a pusztítást, az eltévelyedés bűnét és következményeit, saját „nagy-könyvébe” nemcsak számadatokat írva fel. Profán, hisz a tanult hit módszertanától eltérő, szent viszont azáltal lehet, hogy látásmódjában igaz.

Az *Első könyvben*, az imaszerű versek újraírásának gesztusával folyton puha falba ütközik, nem talál kielégítő feleletet a keresztény analógiában tragédiájára. Közben a megidézett eszmék – *Mária, Krisztus, Test, Lélek* – megkérdőjelezésük ellenére sem vesztítik el szentségüket, a szenvedő egyén teljes egészében meghagyja méltóságukat. A versbeszélő objektív távolságot tart tőlük – ez adódhat a keresésből vagy akár a világnép megkérdőjelezéséből, elvesztéséből –, mint beszédnyelvet használja őket, ezáltal elsősorban nem az analógiákban megélt hittel találkozunk, hanem magával az analógiával. *„Az örökké-valóság / mély, akár az elme, / amelybe lakozik / Krisztusunk kegyelme.”*

Keveredik, egy nagy motívummá áll össze a jézusi elhivatástudat és életút, így a történet nem határozza meg magát időben, egyidejűleg érvényes és van jelen a születésben és a kereszthalálban: *„jászol alján iszamós vér / kicsi kicsi Jézus testvér // játszik a csöpp kis kezével / tenyerében a sebével // forgatja és átnéz rajta / mosolyog a halott arca.”*

A balta, a koponya szétverése, a gyilkosok eszközei állandó toposzai a kötetnek. A hit tragikus megpróbáltatása és a szerzői kételkedés gondoltatja újra és újra a kötet átértzett képeit. Az alkotó saját sebeinek tükrében teszi próbára istenképét. *„Koponyáját széjjel verték, / húsát kampókkal meg tépték; / összetörték csontjait”*

„Az örökké valóság / olyan, mint...” az ember, aki azt elképze-
li. Gyermekként félünk tőle, hisz nincsen rá leíró szavunk, nem
birtokolhatjuk, nincs egységtudat. Szenvedő felnőttként viszont
benne lehet az alkotóban a rettegés, hogy az örökkévalóság sem
több saját tragikus életének megsokszorozódásánál. „Az örökké-
valóság / vékony, mint a penge, / amelyet a Halál / csempész a
szívedbe.”

A *Második könyv* a művelt ember (a kultúrából kölcsönzött
szereplők) kivetítette szenvedés. Több analógia mentén magya-
rázza. A modern világ és tudomány mellett képviseltetik magu-
kat Psziché és Ámor, a *Lélek* és *Test* metaforái; valamint az ön-
magát a technika által elgondoló világ és a modernség megbúvó
„istenei”, a *Kiüresedés* és a *Semmi*.

A kötet saját tragédiájánál jóval továbbmutat. A leépülés és
szenvedés mellett egyetemesen problematizál és újragondolásra
késztet, emellett képes felmutatni esztétikát is saját nyomorából,
ami egy áldozatszerepet felöltő lírai éntől meglepő reflektáltság.
„Amikor mély fájdalom éri az embert, / a kutatók megfigyelése
szerint / az agyban tömeges öngyilkosságot / követnek el bizonyos
sejtek.” „Az így kapott mintázatot / miután hangokká alakították,
kiderült: / oly módon szervezett, akár egy zenemű.”

Egyetlenegy verset ír itt is újra és újra. A lét tragikumát erő-
síti a folytonos ismétlés. Kiemeli, hogy megtörténhetett ugyan
az áldozat, de hiábavaló, ha senki nem képes üdvözülni általa.
„Aki sötétségben él, / nem ismeri a félelmet.” A *Halotti pompa*
világának látszólag a nemlét az egyetlen nyugalma: „Szálljon le a
kegyelem, / és múljék el ez a világ! / Amen!”

A hit passzusai után érkeznek az értelem versei, a jelenlegi
világszemlélet. „Az alig kétszázézer éves / Malawi tóban él egy
halfaj, amelynek egyetlen / tápláléka a többi hal szeme.” De nagy
egészsében ugyanoda jut vissza, csak a körítés érzetei másak. „A
létezésnek ugyanis van egy magasabb / szintje. Mert testben élni
maga a halál.” Kitörni látszik a keresztény analógiából, de a tágas
térben üresség fogadja. A versek témája ugyanolyan hűsbavágó,
de ahogy az első részben a vallásosságból kimozdít a realizmus,

hasonlóképpen dolgozik a másodikban a megkreált ürességéret. *„Már sötét volt az ég nagy képernyője, / aludtak benne minden csillagok. / Felvillanó, apró fények és hőre- / érzékeny másolt, lopott programok.”*

A bibliai igazság meghaladása, a mutáció, „a természetellenes élet” témái révén újra rábukkan az emberfeletti misztikumra. *„Az agy számára elveszett az idő és a tér. / A médium nem az emberi világról, hanem az / istenekről / tudósított. A kutatónőt úgy szólította, hogy / Psziché.”*

Az első fejezet az áldozaté, a második az életünké; halálé, vágyé. A lét kritikus pillanataiban ugyanakkor betüremkedik a szerelem. Ami Borbély világában csak az első pillanatban feloldozás, később leginkább a gyilkos szerepében tetszeleg. A kötet megidézi az elveszett testek melegét, de a szerelem fogalma is leginkább a tragédiaszemléltetés eszköze, minden pillanatában a megcsalás gesztusát előlegezve meg: *„A gyilkos Ámor teste élvezett, / mikor megölte azt, akit szeret.”*

Ámor öl, és Psziché gyászol, mindig több síkon történik a tragédia. A lélek és a test közötti ellentét, zavar és széthúzás a kötet mozgatórugója. Az eltévelyedésre, tragédiára a diszharmonia zenéje a válasz. Amit belül akarunk, az nem egyezik meg külső (ösztönös) vágyainkkal, és ez szép lassan szétszakít bennünket, megszületnek a személyes és globális tragédiák. Ámor és Psziché a kötet két fő (csúcsra járatott) motívuma: *„Akkorra már mind elfolyt a vérük. / Az ordítás is elmúlt. »Szörnyű volt / hallani.« Ezt vallotta a legkisebb Ámor – / »én elszaladtam...« – »Úgy vonítottak, / akár a disznók« – így mesélték később el / nevetve. Psziché nem alszik. Gyászol.”*

Itt találkozunk először különböző istenképekkel is (olykor a vallástörténet korszakainak eltérő analógiái által), így már a kötet hitvilága sem egy megdönthetetlen egész, hanem feltöredezik különböző karakterekre, specifikusabb hitekre. *„Az istenek között nem egy gyilkos / tisztelete túlélte az áldozatokét, / akikről többé szó sem esett, / ha csak nem, mint a kéjvágy / vagy a bosszú tárgyairól.”*

Közben a *Halotti pompában* az istenek soha nem maguktól gonoszak, folytonos erkölcsi viszonyban vannak az emberekkel, akik mélyen meghatározzák őket; sorsuk mondhatni közös, együtt vesznek el. Az isteni szerepkör megkérdőjelezése is leginkább az emberi brutalitás következménye. A kötetben a kételkedő ember leginkább magában nem találja az istenit, a szentet. „*A tiszta, animális / élvezetet pedig mindig beárnyékolja a Létezés.*” Borbély Szilárd kötete sokszor már annyira önreflektív, hogy akár önmaga recenziója is lehetne: „*Az istenek világa néma, csak a tettek / vannak: a nyers erőszak és a féktelen / kegyetlenség.*”

„*Aki gondolkodik, nem talál helyet a szétnyúló, / és összecsucodó lombok között.*” Egyszerre értelmezi önmagát, önmaga ürességét, és mutat rá a transzcendenciára. A versek klasszikus stílusának (láttató, kimunkált képek; jól kigondolt forma), a költő egyéni perspektívái adnak frissességet. Önreflexiója mély, nem elhanyagolható egész. Így futtatja a tragédia szálai között a nyelvet, mint a folytonos ismeretlent. Sok, akár egymásnak ellentmondó megállapítása a nyelv fontosságát és a minden mű általi újbóli megismerést hirdeti. Múzsája absztrakt, de annál nagyobb a vágy: „*Mert a nyelv, akár az éjszaka. Nedves, / megfejtetlen zörrej.*”

„*A hellenizmus / idején Krisztust Hermészként ábrázolták: / a hírhozó, és az üzenetek jelentését kutató / görög isten nemes arcélével. Nincs nyoma / szemita orrnak, csapzott szakállnak, leomló / hosszú, összecsumósodott hajnak. A fürtös // fej, egészséges, kíváncsi fiatal férfi: a Jó / Pásztor, báránnyal a lába mellett. A később / elengedhetetlen kereszt ekkor még sehol.*”

A *Harmadik* könyvben a haszidista világszemlélet révén békét talál a tragédiák között; nyelvezete kiegyensúlyozottabbá, derűsebbé válik. Olyan világgal találkozunk itt, ami ismerős, mégis különös: „*A Megváltó minden Sábesskor / eljön. S megáll a szombat küszöbén. / Várja, hogy azt mondják: »Jöjj, / Vőlegény! Szép Arád, a Szombat / Királynő, mindjárt érkezik!« És a / Messiás ott áll a küszöb előtt.*”

A klasszikus világkép megkérdőjelezése után ismeretlenebb istenképe elementáris erővel képes hatni, vonzódni kezdünk a

lírai énnel együtt ennek az újonnan megismerése felé. A haszid elképzelés mélyen misztikus és egyben emberi vilákgépet sugall: „A Mindenség Királya ugyanis / a Teremtésnek csak a másolatát / hozta létre. Az eredetét a Messiás / jobb szemébe rejtette el.”

A Harmadik könyv világának istene fáradni képes, ha teremt, és angyalok gyözködik sajátos érdekeikről. Mindennapiságában a transzcendenst úgy bújtatja el, hogy semmit sem hajlandó a konvenciók alapján értelmezni. „Privát” teremtéstörténeteknek lehetünk tanúi, amik akár oly erővel képesek hatni, mint a bibliai példázatok. „Mikor Isten a világ teremtésébe / kezdett, saját végső leheletébe / tért vissza és önmagát is eltörölte. // De a Szent Szombat megismételte / a Teremtést” – mondta az idős Reb / Hersele, miközben elszunnyadt örökre.”

A teremtés különös pillanatait megragadva szemtanúi leszünk a Világ, az Én, a Te, a Test és Lélek teremtésének, születésük mélyen reflektál ezen fogalmak sajátos természetére is. „Amikor a Világ Ura megteremtette / az első embert, így tanította Reb Taub, / csak lelket teremtett, amely lebegett / a föld fölött, fejjel lefelé.” „Látta a Mindenek Ura, hogy nem tud // járni, ezért teremtett neki testet is, / amely a földhöz kötötte. A testet / Ruachnak nevezte el, melyet Évának // is mondanak. És amikor ez Árnýéket / vetett a földre, azt hívták Ádámnak.”

„Csillag van minden homlokán, / és csillag van a mellén. / Csillag ragyog az ég fokán, / a Törvénynek a helyén.” Saját katasztrófáját végül egyetemes szintérré vezeti át, a lírai én két tragédia között megtalálja önmagát, az eljövendő hivatástudatot. „Még élek én, de már nem én: / a Jövendő él bennem. / S ha Auschwitz-ra gondolok, / sejtem már, mért volt lennem.”

Borbély Szilárd kötete önálló monolit, ami évekkel később sem hagyja nyugodni az olvasót. Kérdésfelvetései kommunikációból, félelmei önrealizálássá ülepedhetnek, ha vállaljuk az átérzéssel járó „gyötrelmeket”.

Szabó Fanni

Az átbillentő erő

Valóban olyan felkészülni egy tanórára, mint kidolgozni egy haditervet?

Tizenegy éves voltam, rózsaszín pizsamában ültem a tévé előtt. Már elmúlt tíz óra, mindenki aludt, csak én nem. Egy filmet néztem, amelyet azelőtt még sosem láttam. A barna, az arany és a zöld szín kavalkádja, gyönyörű kosztümök, dráma és humor. A 2005-ös *Büszkeség és balítélet* volt. Hamar rájöttem, hogy könyvadaptáció, sikerült is becserkészniem egy példányt a keresztanyámtól. Elolvastam, de égett bennem a vágy, hogy sajátom is legyen, így hát elmentem a könyvesboltba. Csillogó szemekkel sétáltam a pulthoz egy angol klasszikussal, nem tudom, mit gondolhattak, lehet azt, hogy ajándékba viszem, de biztosan nem azt, hogy magamnak. Ők akkor nem tudhatták, hogy bemagolom az első oldalt, kijegyzetelem a nekem tetsző párbeszédet, és hogy ezután még ötször, tehát összesen hétszer fogom elolvasni az azt követő években.

Úgy tűnhet, hogy a rovatvezető önmagam fényezésére kért fel, de az igazság az, hogy ilyen emlékeket idézett fel bennem Boldog Zoltán *Az olvasás nélküli irodalom – Írások a tanításról, a kortárs, a modern és a klasszikus magyar irodalomról* című könyvében a tanításról szóló, válogatott írásainak egyikében megfogalmazott gondolat:

„Létezhet-e irodalomélvezet olvasmányélmény nélkül? – merül fel a kérdés. Erre bölcsnek álcázott keleti (vagy csak kelet-európai) gondolkodóként szintén egy kérdéssel felelek: megfosztható-e

valaki az irodalomtól az olvasmányélmény hiányában? Hiszen ma már rengeteg eszköz áll rendelkezésre ahhoz, hogy a mű elolvasása nélkül is irodalomélményt szerezzünk a diákoknak. És ha ügyesek vagyunk, talán az óránk hatására mégis kézbe kerül az akkor már nem is olyan kötelező olvasmány.”

A fenti történet is ezért fontos számomra: a *hatás* miatt.

Boldog Zoltán tanárként ugyanolyan hatást szeretne elérni a diákjainál, mint amit nálam az a bizonyos film. Ő akar a nem olvasás és az olvasás közötti átbillentő erő lenni. Viszont tudja azt, hogy ehhez nem elég szimplán jó tanárnak lennie, tudja, hogy ma már valami más, valami új kell hozzá. *Adjuk el az irodalmat! – A Bánk bán és a Balaton Sound* című írásában leleplezi újításának legfontosabb pontjait:

1. A tanórára való ráhangolódást a tanár mint marketingmenedzser tudja elősegíteni: a témától eltávolodva provokál, majd a legvégén összekötteti a kapcsolódási pontokat.

2. A ráhangolódás után pozíciót vált: producer lesz. Különbféle projektek megalkotásával segíti elő a tananyag mélyebb megértését: *„A lényeg, hogy a befektetett energia érdekeltté teszi a diákokat műveik sikere iránt. Hiszen szociálpszichológiai alapvetés, hogy amire időt és energiát fordítunk, ahhoz jobban kötődünk. Érdemes úgy alakítanunk, hogy három-négy fős csoportok választhassanak a szöveges, filmes, zenés és színpadi előadásra szánt projekteket tartalmazó listából.”*

3. A megszerzett tudás elmélyítéséhez sem a hagyományos házi feladat-típust választja. Kihasználja az online tér adta lehetőségeket, vitát generálva kreatív válaszokat vár: *„Az érvelést, a közösségi megnyilatkozást, a stilisztikát egyszerre taníthatjuk azon a terepen, ahol a gyerekek jelentős része vélhetőleg a legtöbb-ször fog saját szöveget megosztani.”*

Ezek alapján úgy tűnhet, hogy a tanár órára való felkészülése leginkább olyan, mint egy haditerv kidolgozása. Általános iskolában dolgozom, tudom, hogy a gyerekek bármire képesek, hogy elérjék a céljukat, tehát ne higgyük, hogy az ő haditervük nincs

már kész, mire becsengetnek! Legfőbb céljuk nyilvánvaló: a tanulás minimálisra csökkentése. Bármire képesek érte, és ha egy diák rájön arra (és ne gondoljuk, hogy nem fog), hogy a tanár trükkökkel próbálja elérni a célját, tehát leadni az anyagot: ellenállását ő is trükkökkel fogja leplezni.

Vegyük példának az egyik fejezetben felvázolt helyzetet (a haditerv első pontját): „*Gyakran hangsúlyozom: egy ideális ráhangoló óra olyan, hogy a diákoknak kezdetben sejtelmük sincs, hogyan jutnak el a tananyaghoz, olyan messziről indítja a tanár a kérdését.*” Egy leleményes, ravasz diák reakciója a következő lenne: minél tovább húzza az időt, mert tudja, hogy akármelyik percben elérkezhetnek az óra témájához. Ilyenkor egyik percről a másikra a legcsendesebb tanuló is szószátyárrá tud változni, hiszen tudja, hogy itt a lehetőség a jóhiszemű tanár kijátszására, aki végül azt veszi észre, hogy kicsengettek.

Az első pár fejezet után felmerült bennem, vajon Boldog is e tanárok közé tartozik-e. Olyan tanár lenne, akit jó szándék vezérel, újítani próbál, de elfelejti, hogy milyenek is valójában a diákjai? Nem veszi észre, hogy terve kijátszható?

Aztán rájöttem: teljes mértékben tisztában van vele, sőt, a gyerekek ellene irányuló megvezetési kísérleteit visszairányítja feléjük. Erre nagyon jó példa a *Miért fontos a bevásárlóközpontban és a családtervezésnél a verstan? – Életszagú megközelítés az önismeret fejlesztésével és osztályeposz-töredékekkel* című, kreatív írásának verstanoktatás része. A ritmika felismeréséhez, megértéséhez a gyerekeknek el kell képzelniük, hogy születik egy gyermekük, majd nevet kell neki adniuk. Természetesen elindul egy párbeszéd, a fent említett, rafinált diákok rögtön meglátják a lehetőséget a kiugrásra, és itt válik jóhiszemű oktatóból zsenivé – Boldog Zoltán nemcsak, hogy teret ad ennek, hanem meglovasolja az etikai kérdések hullámát. Elhitei velük, hogy a hatalom az ő kezükben van, sőt, személyes példákat hoz, amivel figyelmüket teljesen leköti, hiszen nem gyakori jelenség, ha egy tanár megnyílik nekik. Elmeséli, hogy nagyobbik lánya azért kapta a dédmamája nevét, mert akkor halt meg, amikor őt várták. Vi-

szont az intim gondolatok megosztása után (aminek eredményeképp már mindenki rá figyel), rögtön visszacsatol a ritmikához, és a bár véletlenül, de kellemes lüktetésűvé sikeredett név hangzásáról beszél/beszélteti őket.

Egyértelmű tehát, hogy terve kijátszható ugyan, de így, stratégiai felkészüléssel a kijátszást is ki lehet játszani.

Sokan úgy gondolják, hogy minél újabb egy generáció, tagjai annál menthetlenebbek. A „megmentésük” a rájuk gyakorolt hatásunk sikerességében rejlik, legyen célunk az olvasás megszerettetése vagy akármi más. Hatást elérni pedig csak a figyelem erőskező irányításával lehet, ahogyan azt Boldog is teszi.

Az olvasás nélküli irodalom azoknak is érdekes olvasmányt ígér, akiket hidegen hagy az irodalom tanítása, hiszen a szerző nemcsak tanár, hanem kritikus és „kiugrott” irodalomtörténész is, könyve *„ezeknek a szerepeknek a rétegződéséből adódik”*

Berényi Klára

Zirrenő szálak

Húsz – igaz, a fikció idejében csak egy – év után szabadult ki Emil bácsi Paca cár börtönéből, ennyit kellett ugyanis várni arra, hogy Varró Dániel felvegye a *Túl a Maszat-hegyen* című kötete eseményeinek elejtett fonalát, és új műve, a *Túl a Maszat-hegyen 2* kezdéseként elvarrja az első részben elvarratlanul hagyott, Emil bácsi életét gúzsba kötő szálát. Egy szálát tehát

elvarrt a szerző, de mint azt a mű dupla keretezése is előrevetíti, a meseszövésehez nemcsak néhány fonalat használ, és abban sem lehetünk biztosak, hogy olyan könnyen képesek leszünk átlátni majd az összefüggéseket, mint a negyedikes főhős, Muhi Andris.

*„Bocsánat, kedves olvasóim,
Hogy ennyi szál fut szanaszét!
Andris átlátja mégis, ó – ím! –,
Hogy összefüggés van azért.”*

Belátva, hogy nem eredhetek valamennyi szál nyomába, a teljességre törekvés nélkül – követve a második részben nyomozóvá váló Andris példáját, aki a Varró Dánieltől kapott noteszébe csak egy-egy lényegesnek tűnő szót firkantott le –, csak két színesebb szálát kicsipentve keresem az összefüggéseket.

Arany-szál

Véletlen-e, hogy kis híján annyi idő telt el a két *Maszat-hegy* megjelenése között, mint amennyi Arany János *Bolond Istókjának* két

éneke között? Nem tudom, de szembetűnő az Arany-allúziók sokasága és kiemelt helyzete a *Maszat-hegy 2*-ben, hiszen már a *Prológus*t félbeszakítva – ahol egyébként *Istók* versformáját felidézve könyv eleji *stancák*-at emleget – Arany *Tamburás öreg úr* című ironikus, létösszegző versének paródiájába, a *Teremburás Öregúr*ba botlunk bele, aki *Le-letészi már a lantot*, hogy egy újabb Arany-vers kerülhessen a szöveg játékterébe. Szintén Arany-parafrázis a szövegvilágba Varrót szereplőként beemelő *Családi csendélet*, amely formájában, tematikájában és szófordulataiban, („*Jobb ízű a falat, ha magának csórja*”; „*Lego Yoda tán az, vagy ha nem, hát Jabba*”) egy mai nagycsalád szcénájába helyezve travesztálja a *Családi kört*. Az archaikus, tájnyelvi, szak- és rétegszavak gazdagsága tisztelgés a magyar nyelv kifejező erejéből legtöbbet megmutató Arany előtt, hiszen a könnyed, hétköznapi beszéd imitáló stílus, a gyermeknyelvi kifejezések és a diákszleng mellett olyan régies ínycségekre bonthatunk, mint a *kravátli*, *szöszlött kacabajka*, *badella*, *balkörmű cenk* és *mimők*. A humoros, invenziós nyelvi megoldások, a néha végsőig kifacsart és kínrímszerű szójátékok – *levélpecérnek becézett*, / *megilletődött illető*, *tin-tamérő zugkrimó*, *hörgő falfirkafalka* – az első részhez hasonlóan most is az alapját képezik a szöveg nyelvi szerveződésének és a névadásoknak (*Hepcia–hapticja*; *Patyomkin*, *a pityóka*; *Csekonics*, *a csicsóka*), ugyanakkor a *Maszat-hegy 2* szövegébe új szintet visz a hangutánzó szavak zavarba ejtő mennyisége és változatossága. A kötet legelső szava is hangutánzó szó – *Dirr!* –, és már a *Prológus*ban is majdnem ötven ilyen találhatunk a régies, és olyan ritkán használt, hogy szinte neologizmusnak ható *nyektet*, *dudog* és *pönög* onomatopeiáktól a hangzásában is humoros *hangyafingnyi kornyikánon* át az etimologizáló szójátékig: „*Kommentálta a csatazajt ott* – / *A Maszat-hegyi csata zajlott.*” A posztmodern kettős kódolásnak eleget téve szövődnek egybe a mai szleng (például *rédzsel* – annyira mai, hogy utána kellett nézmem: a 'felhergeli magát' jelentésű angol 'rage' szóból ered), a multivilág (*timeline*), az akció-szerepjátékok (*főboss*) és az archaikus népi ráolvasások (*huccs ki*) kifejezései a magasirodalmi kódokkal.

Feltűnik egy-egy különös, Aranyt eszünkbe juttató szó is, mint a *Toldiban* és *Rozgonyinében* is használt szép, ritka határozó, a *kicsinyég*, vagy a szövegben többször is előforduló, a lant hangzására utaló, régies *pönög*, mely Arany 1869-ben írt, *Szegény Miska sírkövére* című négy sorosában is előfordul. Idemácsolom, mert segít egy újabb szál nyomába erednem.

*„Hát jól van így, amice Tompa:
Én skártba, te végnyugalomba;
S ha nem pönög lantunk, gitárunk,
A varju sem károg utánunk.”*

Néma szál

Bár fentebb azt írtam, hogy a hangutánzó szavak arzenáljával találjuk szembe magunkat olvasás közben, mégis az elhallgatás motívuma vonul végig a kötetben. Ahogy a zajnak is több fokozata, árnyalata (*zajmaszat, zajcafát, zajszeny*) kap jelentést és funkciót, úgy a némaságnak is több rétegével, aspektusával szembesülünk. Az ősi költészettalposz, a lant elnémulásától való félelem tematizálódik talán legmarkánsabban. Az életrajzi elemekkel játszó *Családi csendéletben* a költő már csak gyerekeket költöget.

*„Kiissza a bögrét, de még mindig kába
Költögetni indul – a gyerekszobába
Megpendíti lantját, mi egy szögön lóg ott,
Nem pöng. Sebaj. Úgyis rég lehangelődött.”*

A *Teremburás Öregúr* hangszere is félrehangolt, és csak jobb híján vagy dühből pengeti:

*„már nem az, ki egykoron volt
már hiányzik félrehangolt*

*hangszeréből rég a stenk
egy-egy cifrát kutyafázzgat
– aki hallja, tuti frászt kap –,
és a többi néma csend.”*

Az első sor variált Arany-idézete (*Nem az vagyok, ki voltam egykor*) és a strófazáró Juhász Gyula-intertextus (*A többi néma csend*) emeli be a szövegbe az elhallgatástól való félelem tematikáját.

Elnémult az első kötetből ismerős *Ismeretlen Angol Költő* is, aki Andrisnak anno verset szavalt, és babérleveleket ajándékozott. Az utolsó, képregény formájú fejezetben találkozhatunk vele, ahol még mindig náthásan, kiegészre panaszkodva támasztja *Hukk kapitány* kocsmapulját. „*A munkásságom egy kalap kaki! Egyetlen versem van csak adva ki. Senki deb ismeri a devebet. És bég a pegazusob is levetett!*”

A lant elnémulásától való félelem egyik ellenszere lehet a költői szerepjáték. A versírás, az alkotómunka motívuma több, eltérő megszólalási módokat reprezentáló költő, krónikás, lantpengető által jelenik meg a szövegben.

A harmadik fejezet krónikása, aki *A vitéz Muhi Andris deák Paca cár hadával Maszat-hegyen túl megvívott viadaljáról való históriának derék summája vagy valami ilyesmi* című tudósító éneket írja, elszánt munkája közben figyelhető meg: „*No, most a harcról pöng már a lantom.*” A históriás ének strófáit megszakító prózai betétek – amelyekben a real time-os versírás imitációjaként a költő szótagot számol, rímet keres – egy igyekvő és látszólag ügyetlen alkotó műhelymunkájába adnak betekintést, a *Maszat-hegy* első részének pizskebokor mögül tudósító Varró Dánieljét léptetve színre.

A mese ideje máshogy telt, mint a narrátoré. Muhi Andris harmadikos tanulóból negyedikes lett, de a szövegvilágban felbukkanó Varró Dániel már háromgyerekes *meglett férfiként* siratja *boldogult legénykorát*, az invokációban az alkotómunka megváltozott körülményeit taglalja, mint Kosztolányi *A bús férfi panaszaiban*, és az elmúlt ifjúság felett bánkódik.

„Múzsám, te felnyírt hajú néember,
 Pusziljál engem homlokon
 A készülendő mese végett,
 És három rissz-rossz csemeténket
 Ha megjött a költő ihlete,
 A játszótérre vidd le te!
 Így szokták kérni már a múzsát
 A költők, hogyha apukák,
 S bevágta ronda kapuját
 Mögöttük a bús férfiúság.
 S ha szól a múzsa szája: cupp
 Mesébe fojtják bánatuk.”

Egy ösöreg lantpönögtető is felbukkan a szövegben, és általa új nézőpontból, új versformában ismerhetjük meg az első rész *Babaarcú Démonjának* történetét. *Bambaképző Edgár* több részletben és több fejezetben keresztül fárasztja a verses formától és archaikus szavaktól cidriző főhöst. Ráadásul *A zajlopótök legendájával* a tizedik fejezetben – ahol a mű a kerettörténet balladáján belüli balladaként szólal meg – a büszke és tudatos alkotó a legenda megörökítését kéri Andristól.

„»Nem kellene jegyzetelned, míg pönög a lantom?«
 Kérdi Edgár, – De – feleli Andrisunk, és random
 Lefirkantja, hogy »pönög«, a noteszbe gyorsan.
 »Minden részletet felírtál?« – Mindent, persze. »Jól van.«”

Szélsőséges attitűdök jellemzik a versírás közbeni reflexiókat. A kilencedik fejezetben az alkotómunka nehézségeit és egyben szükségességét ecsetelve a narrátor egy ironikus csavarral irodalmi Nobel-díjasnak képzei magát.

„Jól jönne néha egy efféle
 Jövőbelátó kis fazék!
 Nem is a távoli jövőbe

*Néznék, csak fél évet előre,
 Hogy azt, mit lantom itt pönög,
 Mit vért izzadva bütykölök,
 Megpillantsam ezt a művem,
 Mikor már kész, és megjelent,
 Amint a lében ott dereng.
 Lemásolnám egyszerűen,
 S ha megtelt minden fránya lap,
 Csak lógáznám a lábamat.*

[...]

*Zavarna az, lefogadom,
 Hogy nem hullattam érte könnyt, vért,
 És mikor majd ezér a könyvért
 A Nobel-díjat átveszem,
 Egy kis rossz érzés, azt hiszem
 Bujkálna bennem mindezért.”*

A *Zsiráfmadártojás-kiköltő költemény* – „*Sitty-sutty, egy perc alatt meg is lett*” – elrontott, gyenge műként szerepel a szövegben (bár igencsak dallamos anakreóni hetesekből áll), hiszen nem tölti be funkcióját, nem képes mágikus szöveggént előcsalogatni a kis zsiráfmadarat.

*„»Hogyhogy? De, kis zsiráfmadár,
 Akkor a Varró Daninál
 A hosszú embernyelvű versre
 Miért nem bújtál még elő?«
 – Rossz volt a vers – felelte ő.”*

A *Túl a Maszat-hegyen* első részében a költők *szárnyas paripákon közlekednek*, most a költő, mint hősnője, Janka a titkos kazamatarendszerben, lassan, csak egy-egy lépést előre látva közlekedik, az alkotómunka már nem szárnyalás, hanem monoton folyamat.

*„Én is csak így tudok haladni,
Szemem nem éppen váteszi,
Versem lábát egy talpatatnyi
Kis helyre mindig ráteszi,
Tipeg, titá, titá, unásig.”*

De az alkotás derűs oldala, az örömköltészet lehetősége is megmutatja magát a *Prológus* ars poeticaként is felfogható soraiiban.

*„Én szeretek fecsegni hosszan,
Vidít a szó, mi szertesét
szalad, de mégis összekoccan,
Be szép a könnyű, halk beszéd!
Imádom sodrását a dalnak
A szemtelennek és badarnak.”*

A Dsidától kölcsönzött verssor (*Be szép a könnyű, halk beszéd!*) a megfelelési kényszertől mentes, önazonos alkotásmódra való felszólításként is értelmezhető, hiszen a forrásául szolgáló strófa is a hangzó, könnyed (és, ha már csermely, fecsegő) költészet varázsa felé mutat.

*„Kicsit nagyképűek vagyunk s olyan
jelmondatunk is: »Századokra termelj
s tekintsd magad halálos komolyan!«
Lantunk nyögesztő, félmázsás teher, mely
úgy zeng, mint jégzajlaskor a folyam
s nem pengi ki a habzó, fürge csermely
ezüstkövek közt zirrenő neszt.
Pedig be szép a könnyű, halk beszéd!”*
(Dsida Jenő: Tarka-barka strófák)

A csermely zirrenő neszével a *Maszat-hegy* 2 egy másik, itt fel nem fejtett mágikus szálához, a zajmaszatokhoz juthatunk el:

*„Vagy halkan zirren egy patak –
E kis neszekből olvad össze
Az úgynevezett zajmaszat,
Ami egy mágikus erőtér...”*

Ezek hiánya okozza a varázsmesékben kötelező indító, a hőst újtára bocsájtó bonyodalmakat, amelyek elengedhetetlenek a mesei és egyben az alkotói világ rejtekajtóinak felnyílásához.

*„A zajmaszat egy mágikus
Háttérzöreje, egy röpke huss,
Amit a szél az összehajló
Lombok fülébe súg bele.
Minden varázslat kútfeje.”*

Sántha Attila

Magyarország magyartalanítása

Osztrák deportálási tervek 1849-ben
és 1850-ben: Kamcsatka, Szibéria,
Algéria, Brazília, Szudán

Petőfi feltételezett szibériai életszakasza kapcsán szokott előjönni a hadtörténészek részéről az a gondolat, hogy az oroszok nem vittek magukkal magyar hadifoglyokat 1849-ben. Ez így igaz, viszont az osztrák levéltári anyag újabb átnézése azt mutatja, hogy az oroszok nem hadifogoly-státusban ugyan, hanem deportáltként – osztrák kérésre – igenis magukkal hurcolhattak embereket. Ráadásul nem három (mint eddig gondoltuk), hanem jóval több dokumentum szól a renitens magyaroknak a birodalom határain kívülre való száműzéséről, olyan helyre való deportálásáról, ahonnan nem tudnak hazatérni. A deportálási szándék mögött jól körülírható, Schwarzenberg miniszterelnöksége alatt uralomra jutó gondolat állt: Magyarországon a magyarság arányát csökkenteni kell, az országot pedig német gyarmattá tenni.

1925-ben jelenik meg Eöttevényi Olivér cikke a magyar forradalmárok deportálásának tervéről (Eöttevényi, 1925), 1938-ban pedig Kósa János tanulmánya Magyarország német kolóniává alakításának elgondolásáról (Kósa, 1938). Sajnos mindkét írás szinte visszhangtalan maradt. Magyarok oroszországi deportálásának tervéről legközelebb Andics Erzsébet kutatásaiból hallunk (Andics, 1965), német nyelvű forrásközléseinek releváns részeit Kéri Edit ülteti át magyar nyelvre (Kéri, 2002).

2002-ben, 2005-ben és 2006-ban közlik az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyveket, amelyek az Eöttevényi és Kósa által említett iratok mellett újabbakra is ráirányítják a figyelmet (ÖMR

II/1, ÖMR II/2, ÖMR II/3). Ezekből kiderül, hogy a kitelepítési tervek nemcsak Oroszországra korlátozódtak, és jóval nagyobb a kérdést érintő dokumentumok száma is.

Náci-előfutár ideológia az 1840-es és 1850-es években

Foglaljuk össze Kósa írását, mely a XIX. századi telepítések és kolonizációs tervek eszmei hátterét, valamint a deportálás gondolatának gyökereit is felfejti!¹

A feladat, amelyet a Schwarzenberg-kabinet 1849 késő nyári napjaiban kapott, nehéz és bonyolult volt: az uralkodócsalád éppen olyan megaláztatást szenvedett el, amelyhez hasonló egy évszázadon át, Mária Terézia örökösödési háborúja óta nem fordult elő. Most, a keményen kiharcolt győzelem órájában, a dinasztiában és a kormányban felébredt a bosszúvágy a monarchia minden olyan nemzete és nemzetisége ellen, amely ezt a megaláztatást okozta. Kormányprogramként jelent meg a gyarmatosítás gondolata, ezért a világháború utáni Schwanberg most már vértelen eszközökkel folytatja a háborút a magyarság végső megsemmisítéséig. Szerinte a magyarság vezető osztályának egy részét távoli helyeken kell letelepíteni, ezáltal kiirtanak a magyarok forradalmi szellemét, és a megmaradt magyarságot az országban többségbe került németiség már könnyen féken tudná tartani.

Mindennek előzménye és ideológiai alapja van. Németországban politikusok, közigazdászok, katonák 1840 óta nagyobb érdeklődéssel fordultak Magyarország felé. Az egyik irányzat szerint Németország népfellegét a Duna mentén kell letelepíteni, ott kell a német *Lebensraumot*, életteret bővíteni.

A nagy hatású német nemzetgazdász, a nemzeti szocialista gazdasági teória megteremtésének előfutára, Friedrich List 1842-ben arról értekezik, hogy egészséges birtokviszonyok mel-

¹ Felhasználom Kósa tanulmányának a Parragi György által készített magyar összefoglalóját (*Német telepítési tervek Magyarországon a XIX. század közepén*. Magyar Nemzet, 1939. augusztus 6., 13.)

lett sem a nagybirtok, sem a törpebirtok nem tartható fenn, és a Duna menti államok nagybirtokai különösen alkalmasak volnának telepítésre. Ekkor még egy hatalmas germán–magyar keleti birodalom megalapítását vizionálja a Fekete- és az Adriai-tenger között, melyet a magyar és a német szellem töltene ki. 1845-ben viszont már a germanizálást látja a Magyarországgal való kapcsolatok céljaként, mondván, például a közlekedési kapcsolatok javításával egyre nagyobb lesz a német szellemnek és a német civilizációnak a hatása Magyarországon. List tervei gazdag talajra lelnek, kalandorok, kivándorlási hiénák, magas rangú osztrák állami tisztviselők (Bruck, Höfken, Czoernig) stb. itt akarták elhelyezni a német népfélesleget.

A német könyvpiacra sorra jelentek meg Magyarországot ismertető könyvek és broszúrák. A legfelkapottabb ilyen tárgyú könyvet Julian Chownitz írta: felhívta a figyelmet arra, hogy Magyarország beolvadása a nagy német–osztrák föderációba rendkívül megkönnyíti a németek letelepedését Magyarországon. Itt olyan életviszonyokra talál a német telepes, melyek alig különböznek az otthoni viszonyoktól. Ezenkívül a német lehet majd Magyarországon az uralkodó nemzetiség. Chownitz német–magyar vámuniót követel, ami Magyarországot hamarosan teljesen germanizálná.

Különösen a birodalom túlnépesedett részeiben – írja Kósa – már generációk óta élt Magyarország földbőségének meséje, mely a korlátlan lehetőségek hazája. Elképzeléseikben Magyarország a mesék országa volt, mely Isten minden adományával meg van áldva, ahol a termékeny föld várja az idegen kezeket, hogy bőségesen termelhesse kincseit. Egész falvak jelentkeztek, amelyek ki akartak vándorolni Magyarországra. Herzig Vencel bécsi építész elaborátumot (tervezetet) terjesztett be 1849-ben a bécsi belügyminisztériumhoz, amely 6 millió németet akart letelepíteni Magyarországon.

A bécsi és a württembergi kormány között 1844 óta folytak diplomáciai tárgyalások azzal a céllal, hogy a túlnépesedett Württembergből a Habsburg korona keleti tartományába történő kivándorlást ösztönözzék. A tárgyalások az Erdélyi Gubernium jelentése nyomán élénkültek meg, amikor a szász nemzet kijelen-

tette, hogy hajlandó néhány württembergit befogadni birtokain és községeiben. Stefan Ludwig Roth erdélyi szász lelkész azonnal hozzálátott a gyakorlati megvalósításhoz, és Németországba utazott (1845. július 23.), hogy telepéseket toborozzon Erdélybe. Munkája nyomán 1846. március 17–24. között 748 fő württembergi kivándorló jelentkezett Bécsben az erdélyi udvari kancellárián útlevele érvényesítésére. Május végéig Erdélybe 1560 lélek vándorolt be, Dél-Magyarországra, Bács megyébe szintén sokan.

A minisztertanács 1849. október elsején foglalkozott először Magyarország gyarmatosításának konkrét tervével, ekkor Ferdinand von Thinnfeld a minisztertanácsban nyomatékosan hangsúlyozta, hogy a gyarmatosítási munka az állam feladata [kiadva majd itt: ÖMR II/1, 725., 177. jegyzőkönyv – S. A.]. E célból egy bizottság alakult 1849. október 22-én, amely javaslatát 1850. október 2-án a császár elé terjesztette, és az uralkodó november 18-án el is fogadta azt. Ám bármennyire előmozdították a bécsi kormány, a hatóságok és magánosok a németek magyarországi bevándorlását, bármennyi tervet szőttek is Magyarország elnémetesítéséről, ezek mind elvetéltek. A bécsi kormánynak a magyarok iránti bosszú által fűtött tervei elakadtak a bürokrácia útvesztőjében, megrekedtek az örökös pénztelenség zátonyán. Idáig Kósa.

Hogy ne gondoljuk azt, mindez az 1949-ben emigrált Kósa János (Tornalja, 1914 – New York, 1972; Amerikában John Kosa néven lett elismert történész, szociológus, a Harvard Egyetem docense, egyik kutatóközpontjának vezetője) hagymázás víziója lenne, álljon itt egy rész a Magyar Tudományos Akadémia 1989–91-es Petőfi-bizottságában részt vevő Gergely András történész² 1998-as tanulmányából is: „Az új császár megerősítette Schwarzenberg miniszterelnököt és ennek politikai elképzeléseit. Schwarzenberg centralizált, abszolutista, *német dominanciájú* [saját kiemeléseim – S. A.], polgári alapzatú birodalmi jövőképet vázolt fel. (...) Tervei szerint ekként hatalmas, a Bal-

² A Magyar Tudományos Akadémia elnökségének határozatai az 1989. október 31-i ülésén, 44/1989-es sz. határozat (Akadémiai Közlöny, 39. évf., 1990, 1. szám, 5.)

ti-tengertől a Földközi-tengerig; Oroszországtól Franciaországig terjedő (és a Balkán felé tovább terjeszkedő) hetvenmilliós, bár soknemzetiségű, de *német hegemoniájú*, alkotmányosan természetesen kormányozhatatlan, ám abszolutisztikusan eligazgatni remélt birodalom jön létre, középpontjában Béccsel és a Habsburgokkal. (...) Az olmützi kisvárosi császári udvarban tehát irreális, gigantomán terveket szövögettek, de tény, hogy a kormányzati lépéseket ehhez igazították. Így lesz érthető, hogy Magyarország számára miért nem kínáltak semmilyen békelehetőséget, még amnesztiát sem! *Magyarország teljes leigázása, beolvasztása ugyanis e koncepció elengedhetetlen része volt.*” (Gergely, 1998, 278.)

Deportációfogalmak

Öttevényi Olivér idézett cikke szerint az osztrákok két módon próbálták elérni az osztrák/német gyarmatosítás sikerét, azt, hogy a német elem túlsúlyba kerüljön: deportálással és a kényszer-kivándoroltatással. Nézzük, milyen kontextusban használták a 19. század közepének viszonylatában a *deportáció* szót vagy annak szinonimáit a Habsburg Birodalomban:

1) *Állampolgárok elvitele távoli helyre, ahol őrizet alatt tartják őket.* Értelme az, hogy az ország megszabadul a veszélyes, felforgató elemektől (távoli, tengerentúli stb. helyre viszik ezeket a személyeket). Ez társulhat egyéb fizikai büntetéssel is, például az elítéltek kényszermunkát végeznek. Elsősorban a gyarmatokkal vagy szélsőségesen távol eső területekkel rendelkező országok (Anglia, Franciaország, Oroszország stb.) használták előszeretettel, ám korábban az osztrákok is alkalmazták, valamint a Habsburg Birodalom egyik tartománya, a Lombard-Velencei Királyság esetében is ismeretes volt e gyakorlat, számos olaszt éppen Magyarországra, Szegedre deportáltak (lásd alább).

2) *Nem állampolgárok kitoloncolása az országból.* Az ezt elszenvető személyek nem térhetnek vissza az országba, azon kí-

vül viszont szabadon mozoghatnak (nagyjából ma is ezt értjük a szón az illegális bevándorlók kitoloncolása kapcsán). 1849-ben az osztrákok oroszországi lengyel menekültek kitoloncolására használják a deportálás szót, lásd alább.

3) *Internálás – deportálás.* „A magyar menekülteknél hazaárulókról, gyilkosokról, fosztogatókról van szó. Elég-e az, ha eltávolítják határaiktól, hogy azután más országokban folytathassák üzelmüket? A bécsi kormánynak ragaszkodnia kell ahhoz, hogy a magyar menekültek vezetőit Törökországban őrizeti helyükre zárva szem előtt tartsák.” (Andics, 1965, 427., 533. dokumentum: 1849. október 28., Bécs, Schwarzenberg kifejti Buol szentpétervári osztrák követnek, miért ragaszkodik Ausztria ahhoz, hogy a magyar menekültek vezetői szigorú őrizetben Törökországban maradjanak.)

Itt ugyan a szakirodalom nem a deportálás, hanem az internálás szót használja,³ ám az eredmény ugyanaz, mint az 1. pontnál. Az internálás egy országon belül történik (például a hortobágyi kényszermunkatáborba 1950 és 1953 között mintegy tízezer embert telepítettek ki bírói ítélet nélkül), Kossuthék esetében a török hatóságok rendelik el a magyar menekültek őrzését Törökországban. Osztrák szempontból így az 1. pontban megfogalmazottak értelmében deportáltakká lesznek (távoli helyen vannak őrizet alatt).

Deportálási tervek és megvalósítások

Oroszországi lengyelek deportálása (kitoloncolása) Algériába 1849 tavaszán

Az osztrák minisztertanács 1849. április 4-ei ülésén megvitatja a Habsburg Birodalomhoz tartozó, galíciái Krakkóban tartózkodó 215 oroszországi lengyel menekülttel kapcsolatos intézkedése-

³ Gracza, 1898, 898.: „A török kormány azonban annyit mégis megtesz a bécsi udvar kedvéért, hogy a menekülteket az osztrák határszélről beljebb Sumlába internálja. (...) Kossuth nem sokáig maradhatott Sumlában. A porta újabb tartózkodási helyet jelölt ki számára; mégpedig a kisázsiai Kiutahiában, ahová Kossuth nejevel s csekély számú kíséretével 1850. február végével költözött.”

ket. Mivel ezek az emberek veszélyt jelentenek az országra, ám korábban nyilvános biztosítékot kaptak arról, hogy nem adják ki őket Oroszországnak, az állam költségén Triesztbe, onnan pedig Amerikába kell vinni őket (ÖMR II/1, 207., 43. jegyzőkönyv).

Időközben a terv változik, és a végső úticél Algéria lesz, ahol egy lengyel közösség található (Kieniewicz, 1965, 63.). A minisztertanács 1849. május 13-ai ülésének jegyzőkönyvéből megtudjuk, hogy Schwarzenberg miniszterelnök beszélt a francia ügyvivővel a lengyelek Algériába való viteléről, aki határozottan tiltakozott az átvétel ellen (ÖMR II/1, 287., 67. jegyzőkönyv).

A francia visszautasítás miatt 1849. május 19-én a lengyeleket elindítják Amerika felé. A felháborodott lengyelek elfoglalják a hajót, és különféle kalandok után június 20-án megérkeznek Algírba. A főkormányzó utasítást kér Párizstól, a hadügyminisztérium végül beadja a derekát, beengedik őket Algériába (Kieniewicz, 1965, 64.).

Az osztrák minisztertanács 1850. január 28-ai jegyzőkönyvének IX. pontja számol be a fejleményekről. A hajóskapitányt megbízták, hogy New York-ba vagy Algírba vigye a kiutasított lengyeleket – különböző áron, természetesen –, ezek a hajóúton fellázadtak, előbb Marseille-be, utána Algériába mentek, most azt próbálják tisztázni, tulajdonképpen ki tartozik kinek: a hajóskapitány vagy az osztrák állam (ÖMR II/2, 67., 265. jegyzőkönyv).

Bizonyára jól sejtjük, hogy a franciák végül Schwarzenberg miniszterelnök másodszeri (nem dokumentált) közbelépésére engedik be a lengyeleket Algériába. A franciák és az osztrákok közt ugyanis ez az eset a deportálásokról egy szép barátság kezdetét jelenti („*the beginning of a beautiful friendship*”, hogy stílusosan a *Casablanca* című filmet idézzem), lásd hátrébb.

Kamcsatka és Szibéria

Azzal, hogy az orosz hadsereg beavatkozik az osztrákok oldalán a magyarországi és erdélyi harcokba, új deportálási lehetőségek

nyílnak az osztrákok számára. Andics Erzsébet és Kéri Edit három forrást ismer az oroszországi deportálás problematikájában:

1) Az 1849. május 14-ei minisztertanácsi jegyzőkönyv (Andics, 1965, III. 234–235, Kéri Edit fordítása):

„7. pont: Egy további, éppoly fontos, mint nehéz tanácskozási téma volt a fogoly lázadóvezérekkel, valamint a felkelés többi kisebb-nagyobb résztvevőivel való bánásmód. Bach miniszter kifejtette nézetét erről a témáról, és úgy vélte, hogy a bűnösök ellen a következő büntetésmódokat kellene alkalmazni: *halál, külföldre deportálás, vagyonelkobzás, pénzbüntetés*. A börtönbüntetés alkalmazásával szemben úgy gondolja, a bűnösök nagy száma és a nehézségek miatt, hogy ezzel nagyon kell vigyázni, és át kell tárgyalni. *Egy távoli, Európán kívüli országba való deportálás – ahonnan nagyon nehéz lenne visszajönni – lenne az egyetlen hathatós és tartós eszköz, hogy meg lehessen szabadítani az osztrák államot az ilyen veszélyes emberek többségétől, akik meghiúsíthatnák a kormány minden, a rend helyreállítása és megtartása iránti fáradozását. Ez teljesen indokolt lehetne a haditörvények és az önvédelmi szükségállapot kimondása által, amennyiben akadna egy magyar legitim kormány az ottani rebellis kormánnyal szemben. A miniszterelnök [Schwarzenberg], lényegében egyetértve ezzel az indítvánnyal, megjegyezte, hogy véleménye szerint a büntetendő és veszélyes személyek Amerikába szállítása⁴ még nem nyújtana biztosítékot ezek valamikori visszatérése ellen, és megnyugvást csakis az Észak-Ázsiába (Szibériába, Kamcsatkába) való száműzetésük mellett lehetne találni. Bach és Krauss báró [pénzügyminiszter] miniszterek ezenkívül meg kívánták jegyezni, hogy több vonatkozásban is igen aggályos az osztrák alattvaló bűnözőket orosz büntetőtelepekre engedni, *deportálni* – még ha az orosz kormány erre hajlandó is lenne –, ezért tanácsosabbnak*

⁴ Az eredetiben a „Transportierung” szó áll, ami fordítható ugyan deportálásnak, ám a *szállitás* és *deportálás* közti finom különbségtételre máshol, az 1850. április 5-ei minisztertanácsi ülés jegyzőkönyvében is találunk példát: „Ófelsége elé terjeszthetők legyenek a megfelelő kérvények a súlyosabban vétkesek Algériába való deportálására vagy Amerikába szállítására.”

látszana ez: ha már erre kellene rászorolni, előbb Oroszországtól Észak-Ázsiában egy kerület átadását kellene engedélyeztetni, ami által a mi deportáltjaink osztrák földön és osztrák csapatok őrizete mellett tartózkodnának. Báró Krauss azonban kijelentette, hogy az ő véleménye szerint nem lehet elkerülni néhány enyhe büntetési esetben – ahol nem lehet vagyoni büntetést alkalmazni – a börtönbüntetés kiszabását, amely jobban megfelel az osztrák kormány enyhébb szellemének, mint a deportálás.

Bécs, 1849. május 16-án. Schwarzenberg (s. k.): A jegyzőkönyv tartalmát tudomásul vettem. Franz Joseph (s. k.), Schönbrunn, 1849. május 19.”

2) 1849. június 3., Bécs, minisztertanácsi jegyzőkönyv (Andics, 1965, III., 290., Kéri Edit fordítása.) Betoldás a június 3-i tárgyalás jegyzőkönyvének 1. pontjához:

„Az instrukcióban említett deportálási büntetéssel kapcsolatban Öfelsége kegyeskedett rámutatni annak a szükségességére, hogy *meg kell keresni az erre alkalmas területet.*”

E két dokumentumot Stefan Kováts így kommentálja: „Ferenc József május 19-én, tehát még Varsóba utazása előtt tudomásul vette a minisztertanács javaslatát [a deportálásról – S. A.]. Hogy az osztrákok már korábban a szokásos orosz száműzetési metódusokat forgatták-e a fejükben, nem lehet megbízhatóan megállapítani, a jelek mindenesetre arra engednek következtetni. Amikor Ferenc József Varsóból hazatért, *valóban* [saját kiemelésem – S. A.] megbízta a minisztériumot, hogy a magyar deportálandók részére »egy megfelelő helyet kutasson ki.« (Kováts, 1991, 286.) Értsd: Kováts úgy tartja, hogy valami történt Varsóban a császár és a cár találkozásán, ami megerősítette Ferenc Józsefet abban, hogy lépni lehet a deportálások ügyében.

3) Haynau július elsejei kiáltványa (Andics, 1965, 235., 2-es láb.):

„Bach a május 14-i minisztertanácsi határozat alapján június 28-án terjesztette elő közvetlenül az uralkodónak azt a proklamációt, amely a magyar felkelőkkel szembeni rögtönítélő és haditörvényszéki eljárások szabályairól intézkedett. A császár július 2-án vette tudomásul a szöveget, amely aztán Haynau aláírásával, 1849. július 1-jei dátummal jelent meg. A kiáltvány értelmében gyakorlatilag mindenki, aki nem segítette a cs. kir. és orosz intervenciók erőket, vagy nem húzódott teljes passzivitásba, büntethető volt.” (Hermann, 2007, 484.) A proklamáció ugyanazt a négy büntetési nemet írja elő, amelyekről az 1849. május 14-ei minisztertanácsi ülésen is szó volt.

„Felszólítása B. Haynau tábornagynak 1849. július 1-ről a hadtörvényszékek felállítása iránt.

(...) E végből különös haditörvényszékek vannak felállítva, mellyek a fennálló haditörvények és a sereg fővezérei által kibocsátott proklamációk alapján sommásan járandanak el. Ezen haditörvényszékek ítélnék

- a. halálos büntetésre kötéll vagy lőpor és golyó által
- b. *deportatiora* (hazán kívüli helyekre szállítás)
- c. fogsági büntetésekre, t.i. sáncz munkára nehéz vagy könnyű vasban, várfogház- és porkolábrabságra vasban vagy vas nélkül
- d. pénzbeli büntetésekre.”

(Gyűjteménye a Magyarország számára kibocsátott legfelsőbb manifesztumok és szózatoknak. I–II. füzet, Buda, 1849, I. füzet, 96.)

Mi legyen a deportálásra ítéltekkel?

- 4) Böhm (Josef Philipp von Böhm báró, altábornagy, Ludwig Welden tábornagytávollétében Bécs katonai kormányzója) 1849. július 10-én levéllel fordult a deportálással kapcsolatban a hadügyminisztériumhoz, mai levéltári jelzete KA., KM., Präs. 5277/1849. (ÖMR

2002, 520, 8-as láb.) A levelet nem láttam, annak szövegét nem közölték.

5) 2002-ben közli Thomas Kletečka a július 24-ei minisztertanácsi jegyzőkönyvet (amelyet magyar kutató eddig még nem idézett), amelyben a minisztertanács feltételezhetően Böhm 1849. július 10-i levelére reagál (ÖMR 02, 01, 520.):

„V. A deportálási büntetés végrehajtása

Mivel a magyarországi lázadók büntetési közt az erről szóló közlemény a deportálást is említi, a hadügyminisztériumhoz már érkeztek is megkeresések, hogy hova deportálják az elítélteket.

A Minisztertanács a hadügyminiszter által feltett kérdésben úgy döntött, hogy mivel még nem állapítottatott meg az Ausztriából való kitoloncolásra alkalmas terület, a kiutasításra ítélt személyeket egyelőre biztonságos őrizetben kell tartani.”

Algéria

1849. július 10-e után következik két hónap, amikor senki sem beszél a deportálásról mint megoldandó kérdéstről, ami – az alábbi dokumentumok fényében, miszerint később újrakezdődik a keresés – talán összefügg azzal, hogy az orosz hadsereg éppen Magyarországon és Erdélyben tartózkodik, majd kivonul.

6) A miniszterelnök október elején tárgyalásokat folytat Beaumont bécsi francia követtel a magyaroknak az algériai francia gyarmatra való telepítéséről. Schwarzenberg ez alkalommal kifejezetten hangsúlyozza, hogy kormánya hajlandó bizonyos anyagi áldozatokat hozni abban a reményben, hogy ez megkönnyíti céljai elérését (Kósa, 1938, 20–21.).

7) A minisztertanács 1849. október 15-ei jegyzőkönyvéből döbbenetes dolgokról értesülünk: eszerint csupán egyetlen

magyarországi katonai körzetben 2300 politikai fogoly van, őket deportálni akarják. A miniszterelnök már felvetette a franciáknak, hogy Algériába vigyék őket (először említi Eötvényi, 1925, majd Kósa, 1938, 18, szövege itt: ÖMR II/1, 759., 187. jegyzőkönyv – azóta néma csend).

„II. A hadügyminiszterhez érkezett, a magyarországi politikai foglyok nagy számáról (egy kerületben több mint 2300) szóló jelentés kapcsán szóba került, mennyire kívánatos lenne számukra *deportálási helyet* meghatározni. A miniszterelnök azonnal közölte, hogy beszélt erről a francia követtel, aki kijelentette, hogy a francia kormány hajlana átvállalni ezen emberek Algírban [Algériában] történő biztonságos elhelyezését a költségek (2000 frank/fő) megfizetése ellenében, mely javaslat, bár a költségek jelentősek lennének, alaposabb megfontolás tárgyát képezheti.”

Úgy tűnik, ezt az adatot ismerte Gergely András történész is, aki 1998-ban ezt írja: *„Jellemző, hogy az osztrák minisztertanács azt fontolgatta, hogy Szibériában kellene területet kérni a cártól, ahol a legveszélyesebb tízezer magyart őriznék – ez volt a külföldön létesítendő koncentrációs tábor gondolatának első felbukkanása a történelemben.”* (Gergely, 1998, 289.) Ugyan az 1849. október 15-ei jegyzőkönyvben nem szibériai, hanem algériai deportációról van szó, de Gergely tízezer deportálandó személye talán onnan jön ki, hogy a 2300-at szorozza be a magyarországi katonai körzetek számával. Egy 1849. augusztusi terv szerint az országot kilenc katonai körzetre osztják (Andics, 1965, 362, 514. dokumentum), 1849. október 17-étől pedig ötre (Andics, 1965, 423, 550. dokumentum). Ha Gergely nem innen veszi a tízezres számot, az azt jelenti, hogy van egy másik, általam meg nem talált dokumentum, amely kifejezetten a szibériai deportálás tervéhez kötődik (Gergely tanulmánya egy tankönyvjellegű műben jelenik meg [19. századi magyar történelem 1790–1918], amelyből hiányoznak a lábjegyzetek; hasonlóan Vadász Sándor és Józsa Antal 2001-es könyve, *Az 1849-es cári intervenció Magyarországon* csak minimális számú jegyzetet tartalmaz).

8) Az osztrák minisztertanácsi jegyzőkönyveket közlő Kletečka a fenti, október 15-ei jegyzőkönyv algériai deportálási tervéről megjegyzi, hogy Schwarzenberg miniszterelnök 1849. szeptember 15-én utasította Hübnert, a franciaországi osztrák követet, „tájékoztadjon, mit gondol a francia kormány arról a tervről, hogy olasz emigránsokat telepítsenek francia gyarmatokra”. (ÖMR II/1, 759, 2-es láb.) Kézenfekvő, mint ahogy Kletečka is gondolja, hogy kapcsolat van e két mozzanat között.

9) A minisztertanács 1849. december 19-ei jegyzőkönyve szerint újabb felvonása zajlik a deportálás monstruózus tervének (ÖMR II/1, 918., 232. jegyzőkönyv):

„VII. A miniszterelnök felolvasta a franciáktól kapott nyilatkozatot azon megkeresésről, hogy a francia kormány hajlandó-e, és milyen feltételekkel, befogadni Algériába elszállításra elítélt személyeket. Franciaország készen áll erre, amennyiben 2000 frankot fizetnek egy emberért és 3000 frankot egy családjáért, minek ellenében a telepések kapnának egy házat, két–tíz hektár, részben már megművelhető földet és a szükséges élelmiszert az első időre. Ingyenesen csak azokat a szolgálatra alkalmas egyéneket fogadhatják be, akik hajlandók belépni az algériai idegenlégióba.

A hadügyminiszter úgy vélte, hogy ez a javaslat még pénzügyi szempontból sem tűnik kedvezőtlennek, tekintve, hogy egy osztrák várban egy fogoly eltartása évi 120 frankot tesz ki.

A belügyminiszter figyelmeztetett, hogy ugyanakkor Franciaországtól garanciát kell kérni arra, hogy az elszállított személyt Algírban [Algériában – S. A.] tartják fogva. A pénzügyminiszter kijelentette, hogy, mivel az Algírba [Algériába] történő elszállítást csak nagyon veszélyes személyekre korlátozzák, és az ezzel járó költségeket lehetőleg az ő vagyonukból fedezik, ez ellen nincs kifogása.”

Az elkövetkező idők feladata megtalálni a francia kormány azon nyilatkozatát, amelyet Schwarzenberg miniszterelnök felolvasott.

Listázás

10) 1850. január 28-án a minisztertanácsban Bach belügyminiszter arról beszél, hogy a magyar forradalom főkolomposait célszerű lenne a hadbíróságok kikerülésével nevesíteni, s őket az ország elhagyására utasítani. A pénzügyminiszter ellentmond, Schwarzenberg újra hivatkozik a francia kormány készségére az algíri [algériai] telepítés ügyében (először említi Eöttevényi, 1925, majd szövege itt: ÖMR II/2, 69., 265. jegyzőkönyv):

„V. Általános rendelkezés a magyar politikai bűnösökről (...)

A belügyminiszter úr ebből az alkalomból megkérdezte, hogy a minisztertanács azért, hogy a magyarországi kellemetlen politikai vizsgálatoknak egyből véget vessen, hajlandó-e elvileg egyetértésre jutni abban, hogy *az olasz forradalmárokkal szemben követett eljárás mintájára a magyar forradalom meghatározott számú, egyébként is ismert főszereplőjét megnevezzék, és a statáriális eljárás mellőzésével az ország elhagyására szólítsák fel*, a többiek ellen pedig a vizsgálatot megszüntessék.

Bár a pénzügyminiszter felhívta a figyelmet azokra az aggodalmakra, amelyek véleménye szerint az európai béke szempontjából felmerülnének a külföldön a radikális pártokat erősítő és azok között közvetítő, amúgy is sok politikai menekült számának növekedése miatt; a többi felszólaló azonban kijelentette, hogy inkább külföldön látná szívesebben az ilyen embereket, mint saját hazájában, a miniszterelnök pedig utalt korábbi bejelentésére, miszerint a francia kormány beleegyezése nyomán ezen emberek Algírban való örök elhelyezése viszonylag csekély áldozattal megvalósítható.

Miután a minisztertanács elvben elfogadta a belügyminiszter javaslatát, utóbbi előrebocsátotta, hogy e kérdésben további jelentést fog tenni.”

11) A minisztertanács 1850. április 3-ai ülésének 6. napirendi pontja a magyar felkelésben érintettekkel való bánásmód (ÖMR II/2, 271., 312. jegyzőkönyv):

„VI. A politikai bűncselekmények nyomozásának felülvizsgálata Magyarországon

(...) A miniszter [Bach] véleménye szerint általános áttekintést kellene készíteni az összes eddig meghozott ítéletről, amennyiben az illetők még börtönben vannak; az összes politikai pert alapos vizsgálatnak kellene alávetni az eljárás szükségszerű titokban tartásával, és a kevésbé veszélyes és a később elítéltekhez képest túl szigorúan büntetett személyeket esetenként Őfelsége elé kellene terjeszteni kegyelmezésre, de *a veszélyeseket mindenestre deportálni kell*. A minisztertanács egyetértett ezzel.”

12) A minisztertanács 1850. április 5-ei ülésének 3. napirendi pontja a magyar felkelésben érintettekkel való bánásmód. Bach belügyminiszter kéri az országgyűlési képviselők, kormánybiztosok és más kiemelkedő személyiségek listázását annak érdekében, hogy Algírba [Algériába] deportálják vagy Amerikába szállítsák őket (ÖMR II/2, 280., 314. jegyzőkönyv):

„III. A magyar felkelésben résztvevőkkel való bánásmód

A belügyminiszter beszámolt az ezen (hónap) 3-ai ülésen a magyar lázadásban kompromittálódottakkal való bánásmódról tartott tanácskozás eredményéről. (...) Ami pedig a még elítélendőkkel való bánásmódot illeti, azon alapelv fenntartásával, hogy a forradalom külföldön tartózkodó résztvevői a kapitulációk által biztosított engedmények kivételével nem részesülhetnek többé kegyelmi aktusban, el kellene rendelni a kontumációs [az érintett jelenléte nélkül folyó] eljárások felgyorsítását, és azt, *hogy a még vizsgálat alatt állókról névsor készüljön* országgyűlési képviselők, kormánybiztosok és más, különleges tevékenységek alapján kategorizálva, hogy azok pontos vizsgálata után Őfelsége elé terjeszt-

hetőek legyenek a megfelelő kérvények a súlyosabban vétkesek *Algériába való deportálására vagy Amerikába szállítására.*”

A jegyzőkönyvben említett, a deportáció érdekében történő listázás gyakorlata már korábról is ismert (lásd az egyetlen katonai körzetben összeírt 2300 személy listáját, amelyről a minisztertanács 1849. október 15-ei ülésén beszélnek, valamint az 1850. január 28-ai minisztertanácsi jegyzőkönyvet, miszerint „a magyar forradalom meghatározott számú, egyébként is ismert főszereplőjét megnevezzék és az ország elhagyására szólítsák fel”). De érdemes elolvasni Haynau 1849. augusztus 16-án Paszkevicshoz írt levelét is, amelyben arra kéri az orosz parancsnokot, hogy maguk az oroszok intézkedjenek ez ügyben:

„Azok között a személyek között, akik megadták magukat gróf Rüdiger tábornoknak, találhatunk olyan *nem a katonaság kötelességébe tartozó, de súlyosan kompromittálódott egyéneket, mint a forradalmi kormány, az országgyűlés és a felkelés fő ügynökei* stb. Bátorkodom előző sürgönyöm folytatásaként Öfenségét arra kérni, hogy az ebbe a csoportba tartozó összes személyt tartsa fogva, és hozzon meg minden szükséges intézkedést azok olyan módon történő kísérésére, hogy ne adjanak nekik lehetőséget a szökésre és a lázadás újratekzésére, amelyet minden bizonnyal megtennének.” (Vadász, 2001, 225., 35. dokumentum.)

Haynau ezen levelét (valamint egy ismeretlen másikat, amelyben arról ír, hogy hová vigyék e listázottakat) Paszkevicshoz írt kommentálja I. Miklós cárnak egy pontos datálás nélküli, de augusztusban született iratban:

„Legalázatosabban jelentem Öcsászári felségének, hogy az osztrák hadsereg főparancsnoka hozzám fordult azzal a kéréssel, hogy *soroljuk be az összes hadifoglyot bűniük mértéke szerinti három osztályba* és különböző helyekre irányítsuk avégből, hogy átadjuk őket az osztrák hatóságoknak.

Tekintetbe véve azt, hogy nekünk *semmi lehetőségünk nincs ilyen osztályozás elvégzésére*, arra kértem báró Haynau tábornokot, rendelkezék, hogy az összes hadifoglyot, valamint a tüzérséget, a fegyvereket és egyébeket helyben vegyék át az osztrák csapatok, mégpedig ott, ahol most vannak, Sarkad környékén.” (Vadász, 2001, 250., 49. dokumentum.)

Érdemes az alábbiakban összevetni e három dokumentumot:

Haynau 1849. augusztus 16-ai levele Paszkevicshoz:

Listákat kér eszerint kategorizálva:

- a forradalmi kormány,
- az országgyűlés,
- a felkelés fő ügynökei.

Paszkevics I. Miklós cárhoz (1849 augusztusa):

Kérik tőlünk, hogy soroljuk be az összes hadifoglyot bűnük mértéke szerinti három osztályba.

A minisztertanács 1850. április 5-ei ülése:

Kérjenek listákat eszerint kategorizálva:

- kormánybiztosok,
- országgyűlési képviselők
- és más, különleges tevékenységük alapján megkülönböztetett személyek (...) deportálása érdekében.

Tekintve, hogy fennebb azt láttuk, „Haynau kiáltványát” igazából Bach belügyminiszter szövegezte, és Haynau nem csinál egyebet, mint a belügyminisztert visszahangozza, ezen összevetésből az derül ki, hogy a listázás ötlete nem 1850-ben születik meg, hanem sokkal korábban, már 1849. augusztus 9-e előtt (amikor a nem túl okos, de annál buzgóbb Haynau azt várja el egy idegen hadseregtől, hogy legyen tisztában a helyi személyek előéletével). Ráadásul, ha 1850. január 28-án és április 5-én a lis-

tázás célja a deportálás előmozdítása, akkor biztos, hogy 1849. augusztus 9-e előtt is ugyanaz.

Brazília

13) Schwarzenberg miniszterelnök egy másik úton is próbálkozik a deportálás kérdésének megoldásával. 1849. október 12-én levelet kap Lützow gróf hamburgi osztrák követtől, akitől a brazíliai deportálás lehetőségeiről érdeklődött (Kósa, 1938, 20–21.).

Lützow jelenti, hogy a vagyonáról híres Joinville herceg nemrégiben Hamburgban társaságot alapított, és 10 négyzetmérföldnyi területet kínált fel gyarmatosítási célokra. A társaság ennek a birtoknak egy részét készpénzfizetés vagy bizonyos munkák ellenértékének megfizetése ellenében adná el, de az első szállítmány csak 1850 tavaszán indulna. Lützow nem tartotta tárgyalásra érdemesnek az ügyet, mivel a kormány azonnali intézkedéseket akart, és az utazási költségek, amelyek a Hamburgból Brazíliába vezető úton 90 konvenció forintot [fl. C. M. = florin Conventionsmünze – S. A.] tettek ki, szintén a telepeseket terhelnék. A társaság hajlandó volt magyar vagy más osztrák alattvalók befogadására is, „akiknek azonban nemcsak a tényleges elítéltek kategóriájába kellene tartozniuk”.

Szudán

14) Eöttevényi Olivér már 1925-ben ír az afrikai Kartúm-ban létesítendő deportációs állomás tervéről:

„1850. április 16-án foglalkoznak aztán egy elaborátummal, melyet megfelelő utasításra egy konzulátusi tisztviselő dolgozott ki a deportáció tárgyában. Ez már szakít az algíri javaslattal, de még tovább megy. Miután ugyanis az ezen tanácskozást két

héttel megelőzött minisztertanácson Bach azt javasolta, hogy bizottságilag revideáltassák az összes, a politikai büntetésekre vonatkozó vizsgálati anyagot, s az eredmény szerint a kisebb bűnösökkel kegyelmesen bánjanak, a veszedelmeseket pedig deportálják, amely javaslatot a minisztertanács el is fogadta, és az *Amerikába leendő deportálást* vette tervbe, mégis az említett konzuli javaslat értelmében az afrikai *Chartumban létesítettek volna a magyar politikai foglyok részére deportációs állomást*. Kiszámították azt is, hogy egy-egy fogolynak az odaszállítása Trieszten és Alexandrián keresztül nyolcezer forintba kerül. Ott ellenben állítólag mérsékelt áron nyolcezer hold termőföldet szerezhettek Ausztria, s arra telepítheti le az emigráltakat. Mielőtt azonban a minisztertanácson végleg határoztak volna, megkérdezték az alexandriai osztrák főkonzult.” (Eöttevényi, 1925.)

Kartúm (Chartum) ma Szudán fővárosa, mely ország akkoriban Egyiptomhoz tartozott. A pontos szöveg:

„III. A kereskedelmi miniszter arról számolt be, hogy egy császári konzuli tisztviselővel javaslatot készítettett egy Chartum melletti deportálási kolónia létrehozására. A legtermékenyebb földből 8000 holdat talán 20.000 forintért lehetne ott megvásárolni. Egy személynek Triesztből Alexandrián és Kairón keresztül a Níluson felfelé történő szállítási költsége csak 160 forintot tenne ki. A deportáltak Európába való visszatérését megakadályozó intézkedések vélhetően egyszerűek és nem költségesek. Miután több oldalról kétségek merültek fel e terv adatainak megbízhatóságát illetően, a minisztertanács úgy döntött, hogy meghallgatja Huber alexandriai császári főkonzult.” (ÖMR II/2, 306., 321. jegyzőkönyv.)

Eöttevényi szerint az osztrák főkonzul válaszát nem találjuk az akták közt. Ezt Kletečka viszont előbányássza, 1850. április 18-án Bruck közölte Huber alexandriai (egyiptomi) főkonzullal a deportálási tervet, és kikérte a véleményét. A válasz 1850. au-

gusztus 6-án érkezik meg, Huber azt kivitelezhetetlennek minősítette (ÖMR II/2, 306., 6. láb.).

A deportáció háttere

„Haynau kiáltványa” (amelyet Bach belügyminiszter írt, a miniszterelnök és a császár jóváhagyott) nem specifikálja, hogy a „sommásan eljáró haditörvényszékek” kiket ítélnék halálra, kiket deportációra, kiket fogságra, és kiket pénzbeli büntetésekre, hanem azt mondja, ezek „*a fennálló haditörvények és a sereg fővezerei által kibocsátott proclamatiok alapján*” járnak el.

Ezért azt kell megnéznünk, milyen volt a joggyakorlat a Habsburg Birodalomban (sajnos hamar rá kellett jönnöm, hogy a jogrend értelmezéséhez jogász szakképzettségre lenne szükségem), így talán megtudjuk, mely kategóriákat deportáltak, és talán megértjük azt is, hogy miként fordulhatott elő az a példátlan eset, hogy 1849. október 15-éig az egyik katonai körzetben 2300 személyt jelöltek ki erre a büntetésre (példátlan, mondom, mivel akármilyen megfeszített tempóban dolgozott is e hadbíróság,⁵ szinte képtelenség ennyi ítéletet összehozni két-három hónap alatt – ráadásul az adott katonai körzetben bizonyára a másik három büntetési nemet is alkalmazták).

⁵ Horváth Mihály írja le e hadbíróságok működését: „Egy osztrák teljes hadi törvényszék rendszerint tizenhat személyből áll: egy elnökből, ki a törzstisztek vagy ép[p]len tábornokok közül választatik; két századosból, két fő- és két alhadnagyból, két őrmesterből, ugyannyi tizedesből, altizedesből és közlegényből. A tizenhatodik egyén a hadbíró, ki az államügyvéd szerepét viseli, a vádat előadja, a hadi törvényeket a bevádolt tényre alkalmazza, s indítványt tesz a hozandó ítéletre. A vádlott sem maga nem választhat védelmére ügyvédet, sem a törvényszék által nem adatik olyan melléje, hanem önmaga kénytelen magát, mint tudja, védelmezni. Miután a hadbíró kimondta, mily ítéletet vél az előadott tényre alkalmazandónak, az említett katona-bírák, rangjuk szerint alulról fölfelé, szavaznak a hadbíró véleménye fölött. Az egész törvényszéknél az egyetlen hadbíró a törvénytudó, ez is csak a hadi, legfőbb az osztrák polgári törvényben járatos, a magyar polgári törvények, politikai s alkotmányos jogok rendszerint épen oly ismeretlenek előtte, mint ama közlegények, tizedesek, őrmesterek, hadnagyk és századosok előtt, kik az ő véleménye szerint az ítéletet meghozzák.” (Horváth, 1872, 543–544.)

A joggyakorlat azt mutatja, hogy a birodalmon belül igenis használták a deportációt (hazán kívüli helyekre szállítást). „Bécsből és környékéről az 1732–1768. években 3130 személyt viszont rendészeti okokból távolított el a hatóság a temesi bánságba. (...) A toloncoltak *nem voltak elítéltek*, hanem erkölcsi szempontból nem kívánatos elemek mind a férfi, mind a női nemből, s a toloncoltatás célja az elrettentés volt. Elsősorban szintén a Bánságban telepítették le a badeni Schwarzwald hauensteini grófságának parasztjait, akiket mint zendülőket politikai okból távolítottak el otthonaikból.” (Szabó, 1941/1990, 147–148.)

Innen jegyezzünk meg egy mozzanatot: az erkölcsi vagy politikai okokból toloncoltak *nem voltak elítélve, soha nem állították őket bíróság elé*.

A birodalom egyik országa, a Lombard–Velencei Királyság is alkalmazta ezt a büntetést:

„A deportálás intézményének újjáélesztése Rainer főherceg, itáliai alkirály ötlete volt, aki 1830-ban javasolta Milánó kormányzójának, hogy *letartóztatott, de bíróság elé nem került, tehát ítélet nélkül fogva tartott személyeket (precettati)* szállítsanak egy időre magyarországi várakba. Az alkirály indoklása szerint fegyelemre, rendre, munkára, vagyis – a vallás segítségével – erkölcsös életre kell nevelni ezeket az embereket, hogy véget lehessen vetni a rendkívüli mértékben elszabadult bűnözésnek.” (Pete, 2014, 163.)

Eszerint a Habsburg Birodalomhoz tartozó Lombard–Velencei Királyságból eleve olyanokat deportáltak, akiket nem ítélték el, de akik az állami tisztviselők szemében veszélyt jelentettek az államra. Tekintettel arra, hogy Rainer alkirálynak a *deportálásról szóló tervét 1831. február 18-án maga I. Ferenc császár és király rendelte el* (Hermann 2015, 330.), úgy is fel lehet fogni, hogy ez az eljárás az egész birodalmon belül jogerőre emelkedett (ha már korábban nem volt ilyen státusban, lásd a 18. századi, a Bánságba irányuló deportálásokat). Az biztos, hogy így fogja fel Schwarzenberg miniszterelnök (aki már 1849. május 14-én

beszél a deportációról mint jogi kategóriáról), mellette Bach belügyminiszter, aki „Haynau proklamációját” megszövegezte és 1849. június 28-án előterjesztette, valamint maga a császár, aki július 2-án tudomásul vette a szöveget.

Amennyiben egy hadbírónak vagy még inkább a tisztviselőnek, aki az ítélet nélküli deportálandók listáját összeállította, mégis ellenvetése lett volna az ellen, hogy a 18. századi osztrák vagy a lombard–velencei jogrendet alkalmazza, vagy nem volt neki elég Schwarzenberg, Bach és a császár állásfoglalása, úgy ott volt egy másik mondat a proklamációban: *„a sereg fővezérei által kibocsátott proclamatiók” alapján kell eljárjanak, amelyek ugyanolyan fontosok, mint a jogrend maga.* Ha egy hadbírónak vagy tisztviselőnek kérdése lett volna a deportáció mibenlétével kapcsolatban, bizonyára felvilágosította volna Haynau, az észak-olasz jogszokással tisztában levő, Bresciából érkező „hiéna”.

Mivel e jogszokás szerint a száműzendő személyek listáját egyszerű tisztviselők állították össze, deportálásról szóló ítéletet reménytelen keresni.⁶ A hadbíróság szerepe – tekintettel a státáriumra, a gyors megtorlás szükségességére – annyira korlátozódhatott, hogy ellenjegyezték vagy jóváhagyták ezeket a listákat (de az sem biztos, hogy ennyit is csináltak).

Meg kell jegyeznünk, hogy a bírósági ítélet nélküli deportálás nem egyedülálló a kor Európájában, Franciaországban az or-

⁶ Hermann Róbert erről ezt mondja: „Az észak-itáliai »rendzavaróknak« éppen Magyarországra történő deportálását 1830-ban javasolta Rainer itáliai alkirály, s 1831. február 18-án rendelte el I. Ferenc császár és király. 1831–1847 között *bírói ítélet nélkül* (Hermann kiemelése – S. A.), összesen kilenc szállítmányban 854 főt szállítottak Magyarországra, 1848 márciusában a szegedi erődben összesen 403 deportáltat őriztek.” (Hermann, 2015, 330.)

Hermann – véleményem szerint kettős mércét alkalmazva – megjegyzi azt is, hogy „úgy tűnik, hogy a cs. kir. hatóságok végül nem alkalmazták a deportálást mint büntetést. Legalábbis a két legnagyobb, a pesti és az aradi hadbíróság anyagában nincs nyoma ilyen ítéletnek.” Azaz a birodalomhoz tartozó itáliaiakat Magyarországra bírói ítélet nélkül száműzik, de annak bizonyítására, hogy magyarokat nem deportáltak, azt mondjuk, hogy a magyarok esetében bírói ítélet nem szól a deportálásról mint büntetésről. (Hermann, 2015, 331.)

szággyűlés 1848. június 27-én kiadott rendelete így határozott: „*általános biztonsági intézkedésként a Földközi-tengeren kívüli tengerentúli birtokokra szállítják azokat a jelenleg fogva tartott személyeket, akikről kiderül, hogy részt vettek a június 23-ai és az azt követő napok lázadásában*” (mint látjuk, a franciák a szállítás szót használják szemérmesen a deportálás helyett). Mindezt a francia semmitűszék 1848. november 17-ei határozata is megerősíti, amely kimondja, hogy szabályos az előzetes tárgyalás nélküli elszállítás (Barbançon, 2008.).

Ugyanakkor egyesek akadékoskodtak az észak-olasz (és francia) jogi procedúra importjával szemben (pontosabban Philipp von Krauß pénzügyminiszter teszi ezt): 1850. január 28-án a minisztertanácsban Bach belügyminiszter szükségét érzi, hogy az (észak-)olasz példával előhozakodjon: arról beszél, hogy a magyar forradalom főkolomposainak személyét (mégis?) célszerű lenne olasz mintára a hadbíróóságok kikerülésével meghatározni, s őket az ország elhagyására utasítani („*az olasz forradalmárokkal szemben követett eljárás mintájára a magyar forradalom meghatározott számú, egyébként is ismert főszereplőjét megnevezzék és a statáriális eljárás mellőzésével az ország elhagyására szólítsák fel*”). Krauß ez után „*felhívta a figyelmet azokra az aggodalmakra, amelyek véleménye szerint az európai béke szempontjából felmerülnének a külföldön a radikális pártokat erősítő és azok között közvetítő, amúgy is sok politikai menekült számának növekedése miatt*”.

Bach az 1850. április 5-ei minisztertanácsai ülésen még egyszer felveti, hogy a deportálás érdekében listázzanak, mert ez sokkal egyszerűbb eljárás, mint a bíróság elé állítás: „*A még vizsgálat alatt állókról névsor készüljön országgyűlési képviselők, kormánybiztosok és más, különleges tevékenységek alapján kategorizálva, hogy azok pontos vizsgálata után Őfelsége elé terjeszthetők legyenek a megfelelő kérvények a súlyosabban vétkesek Algériába való deportálására vagy Amerikába szállítására.*”

A 2300-as lista talán egy célzott kereséssel előkeríthető Bécsben – érdekes lenne látni, kik voltak azok a „veszélyes elemek”,

akiktől az osztrákok szerettek volna megszabadulni. Ám sejtelmünk lehet róla: Magyarország gyarmatosítási terveinek fényében arra gondolhatunk, hogy a magyar polgári és katonai vezető réteget próbálták így eltakarítani az országból, hogy könnyebben menjen a német elem betelepítése. Így érthetővé válik Bach sajnálkozása azon, hogy a magyarok passzív ellenállása, az, hogy inkább hadbírótság elé állnak, semmint elfogadják a deportációt, megghiúsítja az „állami érdeket” (Kósa, 1938, 20–21.).

Deportálás csak a birodalmon kívülre

Az eddigiek fényében szükséges egy-két korábbi értelmezést revidálnunk.

E dokumentumsor azt mutatja, hogy 1849–1850-ben az osztrák minisztertanács egyértelműen a Habsburg Birodalomból való kitelepítésre érti a deportáció szót (lévén Algéria, Oroszország, Brazília, Szudán külföld), nem pedig a birodalmon belüli büntetésre.⁷ A birodalmon belüli, belső deportációnak 1849–1850-ben semmi értelme nem lett volna, mivel, bárhova vinnék az elítélteket, veszélyes elemeket juttatnának anélkül is robbanásveszélyes helyekre.

A hadifoglyok és a deportálandók viszonya

Szintén újra kell értelmezni a hadifoglyoknak a deportálandók csoportjához való viszonyát. Sokan alapértelmezettnek veszik, hogy kizárólag hadifoglyokat deportálhattak, például Bencze László, aki valamiért úgy értelmezi, hogy Bach belügyminiszter „elsősorban a honvédség tagjait akarta deportálni, méghozzá egy

⁷ Így nem áll meg a lábán e következtetés: „Mi történhetett tehát? Miután az orosz–osztrák tárgyalásokon a szibériai–kamcsatkai deportálás felvetése »nem ment át«, az osztrák hatóságok megmaradtak a bevált formulánál, a birodalmon belüli deportálásnál.” (Hermann Róbert: *Deportáltak vagy sem?* Magyar Nemzet, 2002. október 12, 32.)

Európán kívüli országba” (Bencze, 2001/2004). Ez viszont egyáltalán nem így van: azokat kellett deportálni, akik államellenes bűncselekményeket követtek el, azaz szinte mindenkit (akik közt hadifoglyok is lehetnek, nyilván), mint ahogy az 1849. május 14-ei minisztertanácsi jegyzőkönyvben szerepel.

Az is igaz viszont, hogy az összes olyan honvéd, akit az osztrákok vagy oroszok elfogtak, beleeshetett (a kevés kegyelmezés ellenére)⁸ a büntetendőek kategóriájába, hisz úgymond tettenérés esete forgott fenn: az illetők harcoltak az osztrákok vagy az oroszok ellen. A hadifoglyból deportálandóvá való átminősítéshez pedig semmi egyéb nem kellett, mint hogy egy osztrák tisztviselő felírja egy listára az illetőt.

Miklós cár titkos mondandója Magyarországnak végleges pacifikálásáról

Hermann Róbert szerint „*nincs nyoma annak, hogy akár az orosz területre történő deportálás, akár az Észak-Ázsiában orosz felségterületté alakítandó büntetőtelep ötletét az orosz-osztrák tárgyalásokon hivatalosan felvetették volna.*” (Hermann, 2015, 327.) A fentiek fényében a nyom hiánya nem biztos, hogy a tárgyalások és a későbbi megvalósítás hiányát jelenti. Ha az osztrákok nem voltak szegénylősek a franciákkal szemben, akikkel eljutottak oda, hogy az Algériába deportálandó személyek utáni fejpénz összegéről is megegyeztek, akkor miért szégyellték volna ezt az oroszoknak is felvetni? Emiatt nem szabad kizárnunk egy titkos megegyezés létezését. Ne feledjük, az 1939. augusztus 23-án született, sokáig tagadott Molotov–Ribbentrop-paktum titkos záradékában osztotta fel a Szovjetunió és a náci Németország Közép- és Kelet-Európát. (Amúgy nyugodt lélekkel húzhatunk párhuzamot a német életteret [Lebensraum] egyaránt növelni akaró schwarzenbergi/ferencjózsefi Ausztria és a hitleri Németország között.)

⁸ Lásd például az osztrák minisztertanács 1849. július 22-ei ülését a székeleyeknek adandó, amúgy nagyon kevés személyt érintő közkegyelemről. (Andics, 1965, 353.)

De még az is lehet, hogy van nyomunk erre. Miklós cár 1849. augusztus 16-án levelet ír a császárnak, melyben azt mondja: „Azzal is megbízom fiamat, hogy más súlyos témákról is beszéljen neked, amelyekre felhívom a figyelmedet. Megbízhatasz mindabban, amit ő mondani fog.” (Vadász, 2001, 227., 36. dokumentum.)

Mivel nem biztos abban, hogy az osztrák udvarban megértik e talán túlságosan is rejtélyes mondatot, ugyanaznap Miklós cár ír egy másik levelet is, amelyben egy kicsit bővebben sejteti, a fia miről fog beszélni: „[a fiamnak és örökösömnek, a nagyhercegnek] az a megtiszteltetés jut osztályrészéül, hogy közölheti önnel, Testvéröcsém, az összes részletet, megismertetve gondolataimat és óhajaimat azokra a meghozandó intézkedésekre nézve, amelyekkel végleg pacifikáljuk Magyarországot.” (Vadász, 2001, 227–228., 37. dokumentum)

Mint az 1849. május 14-ei minisztertanácsi jegyzőkönyvből láthattuk, Magyarország akkor lesz nyugodt, békés ország (legalábbis Schwarzenberg miniszterelnök szerint), amikor deportálják a veszélyes elemeket: „A miniszterelnök, lényegében egyetértve ezzel az indítvánnyal, megjegyezte, hogy véleménye szerint a büntetendő és veszélyes személyek szállítása Amerikába még nem nyújtana biztosítékot ezek valamikori visszatérése ellen, és **megnyugvást csakis az Észak-Ázsiába (Szibériába, Kamcsatkába) való száműzetésük mellett lehetne találni.**” Mivel a fiatal, tapasztalatlan Ferenc Józsefet maga Schwarzenberg készítette fel a Miklós cárral való 1849. május 21-ei találkozóra, nem ördög-től való azt gondolni, hogy kapcsolat van a schwarzenbergi „megnyugvás” és a miklósi „pacifikálás” között. Ferenc József bizonyára felvetette Miklósnak a deportálás tervét, a cár pedig rejtjelesen erre utal vissza.

Ráadásul Schwarzenberg a deportálást tartja *megnyugtató* megoldásnak, Miklós cár pedig végleges *pacifikációról* beszél.

Szóval a cár a fiát, a későbbi II. Sándort azért küldi Ferenc Józsefhez, hogy Magyarország végleges pacifikálásáról beszéljen vele, és a szókapcsolat nagyon nagy valószínűséggel a deportálást takarja...

Nem vittek magyar foglyokat a cári csapatok

Kéri Editet az osztrákok kamcsatkai és szibériai deportálási terveiről szóló 2002-es cikkét követően felhívja telefonon korábbi engesztelhetetlen ellenfele, Gergely András történész, és ezt mondja: „Edit, én nem ismertem ezt az iratot, nem is hallottam róla. Ezennel visszavonom azt, amit az Akadémián mint a Petőfi Bizottság történész tagja aláírtam, hogy senkit sem vittek ki az oroszok 1849-ben! Elhiszem a sok 1916-os bajkái találkozást!”⁹ (Kéri, 2011.) Gergely a Kéri Editnek tett kijelentését soha nem hazudtolta meg, pedig lett volna ideje, hisz tíz év múlva, 2021-ben halt meg. Kizárt, hogy senki sem hívta volna fel Gergely figyelmét Kéri Edit mondataira, mivel később is Kéri több cikkében idézi a szavait (pl. Kapu, 2014. szeptember, 92. oldal; Kapu, 2017. június–július, 93. oldal). Tekintettel arra, hogy most kiderült, az osztrákok kitaratóan, két évig kutatnak a renitens magyarok deportálási helye után, nem marad más lehetőség, mint a kategorikus „*Nem vittek magyar foglyokat a cári csapatok!*”¹⁰ kijelentést minimum kérdőjellel kezelni. Bizony, vihettek az oroszok, mert nem ütköztek volna az osztrákok ellenállásába (sőt!), mivel azok épp fűnek-fának próbálják elsózni a magyarokat.

Annál is inkább szükséges revideálni a korábbi nézeteket, mert mára kiderült, külföldieket, köztük magyarokat is deportáltak Szibériába az 19. század közepén. Tekintettel arra, hogy e témával most nem áll szándékomban foglalkozni, álljon itt figyelemfelkeltésképpen egy részlet Kovács Órsnek a Rubicon Online folyóiratban 2023. május 21-én megjelent írásából:

„Érdekesség, hogy az 1830-as és 1863-as lengyel, illetve az 1848–1849-es magyar szabadságharcok után is kerültek távoli,

⁹ Ezt Gergely András talán úgy érthette, hogy 1990-ben nem ismerte ezeket a minisztertanácsi jegyzőkönyveket, ugyanis 1998-ban megjelent írásában már ez áll: „*A forradalom iránti elementáris gyűlölet, a bosszú csak egyik motívuma volt a megtorlásnak. Jellemző, hogy az osztrák minisztertanács azt fontolgatta, hogy Szibériában kellene területet kérni a cártól, ahol a legveszélyesebb tízezer magyart őriznék – ez volt a külföldön létesítendő koncentrációs tábor gondolatának első felbukkanása a történelemben.*” (Gergely, 1998, 289.)

¹⁰ Lásd az éppen most említett Gergely András cikkét az Új Magyarország 1991. szeptember 16-ai számában, melynek ez a címe.

szibériai kényszermunkatáborokba lengyel és magyar katonák, felkelők. A magyarok esetében különösen igaz volt, hogy nem voltak az orosz cár alattvalói, így nem tartozhattak az »államelenes bűnözők« közé sem. Mégis a »titkos« megjelölésű törzslapjaikon »külföldi politikai bűnözőként« szerepeltek. Ennek ellenére ugyanazok a szabályok voltak érvényesek rájuk, mint az orosz köztörvényesekre vagy »politikai bűnözőkre«. A fogásba esettek között sok náció képviseltette magát, hiszen az orosz eljárás más népekkel, államokkal való konfliktusok után is hasonló volt. A külföldi foglyok között, a lengyelek és magyarok mellett osztrákok, németek, olaszok, franciák is voltak, de akadtak köztük dánok, svédek, törökök is. A szibériai deportálás olyan nagy méreteket öltött – egyes adatok szerint húszezer személyt érintett –, hogy a cári hatóságok és a börtönigazgatóságok nem győzték az adminisztrációt, a rabok elhelyezését, ellátását. Mivel a cári Oroszország ezzel az eljárással megszegte a nemzetközi egyezményeket, még az állampolgárságukat is letagadták vagy módosították. Valódi állampolgárságuk csak akkor derült ki, amikor az amnesztiát kapó személyeknek nyilatkozniuk kellett, hogy melyik európai országba térnek haza. A magyar rabokat a kínai határhoz közeli nyercsinszki kényszermunkatáborba vitték, ahol föld alatti ércbányákban – halálos dózisu radioaktív sugárzás mellett – megbilincselve, a külvilágtól teljesen elzárva, embertelen körülmények között dolgoztatták.” (Kovács, 2023.)

Ugyan nem adja meg forrásait, ám Kovács nyilvánvalóan Alekszej Tyivanyenkónak a *Külföldiek deportálása Szibériába a XIX. században* című könyvére épít (Tyivanyenko, 2020), amely a fenti állításokat tartalmazza, s amelynek a szibériai levéltári anyagot feldolgozó része meggyőző (mindamelllett, hogy a magyarországi történésekről szóló értelmezései hemzsegnak a hibáktól).

Az első világháborús oroszországi hadifoglyok tudósításai szerint még éltek 1849-es magyar deportáltak vagy azok leszármazottjai Szibériában. Egyetlen – joggal vagy jogtalanul kritizált – „barguzini zsidó női Petőfi-csontváz délibábos kikaparása” sem

jogosít fel minket arra, hogy az elhurcolt magyarokat feledni hagyjuk.¹¹

Hivatkozott irodalom

- ANDICS Erzsébet: *A nagybirtokos arisztokrácia ellenforradalmi szerepe 1848–49-ben*. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1965.
- BARBANÇON, Louis-José: *Transporter les Insurgés de juin 1848*. Criminocorpus [En ligne], Les bagnes coloniaux, mis en ligne le 01 janvier 2008. URL: <http://journals.openedition.org/criminocorpus/153>; DOI: <https://doi.org/10.4000/criminocorpus.153>, betöltve: 2022. november 8.
- BENCZE László: *Uralkodók, főrangúak, katonák. Lektorálta dr. Lenkefi Ferenc*. Hadtörténelmi Levéltári Kiadványok. Paktum Nyomdaipari Társaság, Budapest, 2001. Online: Arcanum, Budapest, 2004, <https://mek.oszk.hu/04900/04998/>
- EÖTTEVÉNYI Olivér: *A szabadságharc bizalmas aktáiból. II. A magyar forradalmárok deportálásának a terve*. Budapesti Hírlap, 1925. szeptember 26.
- GERGELY András: *A forradalom és az önvédelmi háború (1848–1849)*. In: GERGELY András (szerk.): *19. századi magyar történelem 1790–1918*. Korona Kiadó, Budapest, 1998, 249–291.
- GRACZA György: *Az 1848-49-iki magyar szabadságharcz története 5*. Budapest, 1898.
- HERMANN Róbert: *A császár felelőssége – I. Ferenc József és a megtorlás*. Kisebbségkutatás, 2007, 483–508.
- HERMANN Róbert: *Vittek vagy nem vittek? Az 1849. évi erdélyi hadjárat hadifoglyainak sorsa*. Hadtörténelmi Közlemények, 128. évf., 2015, 323–336.
- HORVÁTH Mihály: *Magyarország függetlenségi harczának története 1848- és 1849-ben 3*. Kiadja Ráth Mór, Pest, 1872.
- JÓZSA Antal: *Az orosz csapatok a magyarországi és az erdélyi hadszíntéren 1849-ben*. In: *Az 1849-es cári intervenció Magyarországon*.

¹¹ Nem fejezhetem be ezen írást anélkül, hogy köszönetet mondanék a német nyelvű szövegek magyar fordításáért Roy Chowdhury de Ulpur Sándornak, a zabolai Mikes Katalin grófnő fiának, aki 1980-ban született Grazban, ahol 2000-ig tartózkodott (így a németet anyanyelvi szinten beszéli), utána pedig a háromszéki Zabolán (is) él, valamint Hudy Árpádnak.

- (Szerk.: Vadász Sándor. A bevezető tanulmányokat írta Vadász Sándor és Józsa Antal). Korona Kiadó, Budapest, 2001, 47–138.
- KÉRI Edit: *Szolgaföldben. Ferenc József kormánya javasolta 1849-ben a szibériai deportálást.* Magyar Nemzet, 2002. augusztus. 31., 28–29.
- KÉRI Edit: Válasz Aczél Endrének. Népszabadság Plusz, 2011. november 27.
- KIENIEWICZ Stefan: Les émigrés polonais en Algérie (1832–1856). *Acta Poloniae Historica*, Tomus 11, 1965, 43–70.
- KOVÁCS Örs: „A szovjet hatalom nem büntet, hanem megjavít.” *A Gulag-rendszer eredete, céljai és átalakulása 1945-ig.* Rubicon Online, https://rubicon.hu/cikkek/a-szovjet-hatalom-nem-buntet-hanem-megjavit?fbclid=IwAR3-c_QPK6QEvqZ-MPOs kRLGqnb4LpqkzQUUxk7H6EnYsIMvNi1MZKbq3_w, betöltve: 2023. november 11.
- KOVÁTS Stefan: *Az 1849. évi orosz katonai intervenció Magyarországon. A magyar forradalom és szabadságharc az európai nagyhatalmi érdekek középpontjában.* Századok, 1991/3–4., 268–297.
- Johann KÓSA: *Die ungarische Kolonisationsfrage um die Mitte des 19. Jahrhunderts [A magyar telepítési kérdés a 19. század dereka táján].* Különlenyomat a Klebelsberg bécsi magyar történetkutató intézet VIII. évfolyamából. Wien, 1938.
- ÖMR II/1: *Die protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867.* II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg. Band 1. 5. Dezember 1848 – 7. Jänner 1850. Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka. Verlag der ÖAW, Wien, 2002. Internetes változat: <https://hw.oeaw.ac.at/ministerrat>
- ÖMR II/2: *Die protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867.* II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg. Band 2. 8. Jänner 1850 – 30. April 1850. Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka und Anatol Schmied-Kowarzik. Verlag der ÖAW, Wien, 2005. Internetes változat: <https://hw.oea.w.ac.at/ministerrat>
- ÖMR II/3 *Die Protokolle des österreichischen Ministerrates 1848–1867.* II. Abteilung. Das Ministerium Schwarzenberg. Band 3. 1. Mai 1850 – 30. September 1850. Bearbeitet und eingeleitet von Thomas Kletečka und Anatol Schmied-Kowarzik. Verlag der ÖAW, Wien, 2006. Internetes változat: <https://hw.oeaw.ac.at/ministerrat>
- PETE László: „*Viva l'Unione magiario-italica!*” *Magyar–olasz kapcsolatok 1848–1849-ben.* Lektorálta Hermann Róbert. Printart-Press Kft., Debrecen, 2014.

- SZABÓ István: *A magyarság életrajza*. A Magyar Történelmi Társulat Könyvei VIII., 1941. Reprint: Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
- TYIVANYENKO, Alekszej: *Külföldiek deportálása Szibériába a XIX. században*. Fordította Dalmay Árpád, lektorálta Borzák Tibor, szerkesztette Csémy Tamás. Ulan-Ude – Budapest, 2020.
- UJHÁZY György: *Európai magyarság*. Egyetemi Nyomda, Budapest, 1946.
- VADÁSZ Sándor (szerk.): *Az 1849-es cári intervenció Magyarországon*. (A bevezető tanulmányokat írta Vadász Sándor és Józsa Antal). Korona Kiadó, Budapest, 2001.

Molnár András Barnabás

Kő-álmom

*Kavargó szavak ömlenek a földből
Szertefolynak az életben
Szikrázó fényt záporoznak a felhők
Kő-álmom alszik a réten*

*Szobrokat tömjénezz a mennybolt
Pokolra jut a feltámadás
Kéjek közt mállik a lélek
Lassú tűzön a világ
Lángolva kacagnak a fák
Kemence fürdik a vérben
Perzselve éget e sivár
Szentalakú irgalmas átok*

*Álmukban beszélnek a kövek
Fényből esnek a felhők
Fukar életként folynak a réten
Árva szavakat terem a föld*

Kőszivatag

*Szép csendben,
észrevehetetlen.
És a kőszivatagba
esőcsepp pottyán.
A szomjas föld
mohón kap utána.
S máris csermelyt,*

*folyamot képzél.
Száraz kövei közt
cédrusok nőnek.
Álmában ő a
folyómeder.*

MOLNÁR ANDRÁS BARNABÁS 2003-ban született Budapesten, de Szadán nőtt fel. A Gödöllői Református Líceumban érettségizett, most a BME Gépészmérnöki Karon mechatronikát hallgat. „Versenyszerűen atletizálok a Gödöllői Egyetemi AC színeiben. Versekét nagyjából középiskolás korom óta írok, eddig az Újnautiluson jelent meg néhány alkotásom. Szeretem a csendet, szeretek kerékpározni, gitározni és énekelni.”

2024. március

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Az óceán partján; Megismerés (versek)
- 4 **Bátyi Zoltán:** Sophie telefonja (próza)
- 10 **Mirtse Zsuzsa:** Azon a napon; Napjátékok, naplevelek;
Sodrásban; Van úgy; A felszín alatt; Szív és toll a mérlegen
(versek)
- 14 **Losonczy Attila:** Farkast kiáltó fiú (próza)
- 17 **Bánki Éva:** Túl; Érted?; Nyugalom úgy sincs (versek)
- 19 **Gáspár Ferenc:** Hírek a Mezőségből (próza)
- 23 **Dorozsmai-Szabó Eszter:** Mester és tanítvány (vers)
- 25 **Pataki Tamás:** Delibláti próféciák (próza)
- 32 **Viola Szandra:** Hidegfront; Vízben (versek)
- 34 **Nagy Zopán:** Átjárások / Nyelvi nyámmogások... (próza)
- 37 **Bánfai Zsolt:** Horizont; Ünnepe; Pillanat; Újhold; Vendég;
Last day in the circus (versek)
- 41 **Ónody Éva:** „A mese az eltiportak költészete” – Nagy Olga
kolozsvári folklorista (próza)
- 48 **Nagy Tímea:** Tükör; Fény előtt minden; Még egyszer (versek)
- 51 Jókai rock
- 51 **Bátyi Zoltán:** Jókai rockbombája
- 54 **Bene Zoltán:** Névtelen bár
- 60 **H. Balogh Gyula:** Böregér a konferencián
- 62 **Reke Balázs:** Csárdamenü
- 65 **Sándor Zoltán:** Az utolsó performance
- 68 **Sarnyai Benedek Máté:** bádogpohár
- 71 **Michael Foldes:** A megkülönböztethetetlen –
Böszörményi Zoltán fordítása
- 73 A hónap alkotója: **Nacsinák Gergely András** –
A Cianotypiae-sorozatból; Vasárnapi prédikáció; A remeték
fohása; A Négycentes esszék-sorozatból
- 84 **Rimóczi László:** Az optikai csalódások gyönyöre
- 88 Hangsúlyok helyeződnek át – **Juhász Kristóf**
beszélgetése **Nacsinák Gergely** **Andrással**
- 95 **Pusztai Ilona:** „A vers a csend, a megismerés, az eldördülő
ágyúban a golyó” (Böszörményi Zoltán: Fellázadt szavak)
- 100 **Juhász Kristóf:** Történelmi tehetetlenség három idősíkra
(Bene Zoltán: Igazak)
- 105 **Kopriva Nikolett:** Képeslapra írt versek (Rónai Balázs Zoltán:
Világharang)

-
- 108 **Szélyes-Pál Dániel:** „Ahol nincsen semmi biztos csak emléke egy nyelvnek” (Borbély Szilárd: Halotti pompa)
- 114 **Szabó Fanni:** Az átbillentő erő (Boldog Zoltán: Az olvasás nélküli irodalom – Írások a tanításról, a kortárs, a modern és a klasszikus magyar irodalomról)
- 118 **Berényi Klára:** Zirrenő szálak (Varró Dániel: Túl a Maszat-hegyen 2)
- 126 **Sántha Attila:** Magyarország magyartalanítása – Osztrák deportálási tervek 1849-ben és 1850-ben: Kamcsatka, Szibéria, Algéria, Brazília, Szudán (esszé)
- 157 Debüt – **Molnár András Barnabás:** Kő-álom; Kősvatag (versek)

- **Böszörményi Zoltán:**
Az óceán partján
- **Bátyi Zoltán:** Sophie telefonja
 - **Mirtse Zsuzsa:**
Szív és toll a mérlegen
 - **Losonczy Attila:**
Farkast kiáltó fiú
- **Bánki Éva:** Nyugalom úgy sincs
 - **Gáspár Ferenc:**
Hírek a Mezőségből
- **Dorozsmai-Szabó Eszter:** Mester és tanítvány
- **Pataki Tamás:** Delibláti próféciaék
 - **Viola Szandra:** Hidegfront
 - **Nagy Zopán:**
Átjárások / Nyelvi nyámmogások...
 - **Bánfai Zolt:** Horizont
 - **Ónody Éva:**
„A mese az eltiportak költészete”
- **Nagy Tímea:** Fény előtt minden

A hónap alkotója:

Nacsinák Gergely András

A Cianotypiae-sorozatból;

Vasárnapi prédikáció;

A remeték fohásza;

A Négycentes esszék-sorozatból

Rimóczi László:

Az optikai csalódások gyönyöre

Hangsúlyok helyeződnek át –

Juhász Kristóf beszélgetése **Nacsinák Gergely** Andrással

Jókai rock

Bátyi Zoltán: Jókai rockbombája;

H. Balogh Gyula: Bőregér a konferencián

Sándor Zoltán: Az utolsó performance

Bene Zoltán: Névtelen bár

Reke Balázs: Csárdamenü

Sarnyai Benedek Máté: bádogpohár

1000 FORINT • 10 RON • 2,20 EURÓ

Nemzeti
Kulturális
Alap